

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Centrul Republican de Resurse pentru Asistență Socială

Maria BULGARU
– coordonator –

**ASISTENȚA SOCIALĂ ȘI JUSTIȚIA
JUVENILĂ: MODALITĂȚI DE
INTEGRARE ȘI COOPERARE**

*Culegere de articole
elaborate în baza comunicărilor la Conferința științifică
din 22 aprilie 2005*

Chișinău - 2005

CZU 364.29+340(082)

A86

Culegerea de față include materialele Conferinței științifice „Asistența socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare”, organizată de Centrul Republican de Resurse pentru Asistență Socială (CRRAS) în colaborare cu Facultatea Asistență Socială, Sociologie și Filosofie a USM, cu sprijinul UNICEF Moldova.

Este destinată studenților de la specialitățile de asistență socială, profesorilor, lucrătorilor sociali, tuturor celor care doresc să cunoască și să se implice în activități de soluționare a problemelor persoanelor în conflict cu legea.

Redactor: Ariadna STRUNGARU

Tehnoredactare computerizată: Oleg BULGARU

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărți

Asistența socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare: Culeg. de art. elab. în baza comunic. la conf. șt. „Asistența socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare” din 22 apr., 2005 / Univ. de Stat din Moldova.; Centrul Rep. de Resurse pentru Asistența Socială; coord.: Maria Bulgaru. – Ch.: CEP USM, 2005. -203 p.

ISBN 9975-70-544-8

200 ex.

364.29+340(082)

Lucrare editată cu sprijinul financiar UNICEF.

Conținutul materialelor nu reflectă neapărat punctul de vedere al UNICEF

© CRRAS, 2005

© CEP USM, 2005

ISBN 9975-70-544-8

SUMAR

PREFAȚĂ.....	5
Maria Bulgaru. Factori de risc în apariția comportamentului delincent.....	7
Diana Cheianu. Modalități de cunoaștere în cercetarea fenomenului criminalității.....	26
Nicoleta Canțer. Proiecții teoretice și praxiologice vizând profilul psihosocial al delinvenților minori.....	34
Liliana Ciobanu. Decodarea comportamentului nonverbal – element esențial în asistența socială a delincentului minor.....	43
Marcela Dilion. Efectele mediului penitenciar asupra vieții persoanelor în conflict cu legea.....	47
Victor Nicolăiescu. Administrarea comunitară a justiției.....	53
Diana Popa. Perspective de implementare a justiției restaurative în Republica Moldova.....	81
Vladimir Cojocaru. Instituția Probațiunii în Republica Moldova.....	90
Vitalie Popa. Conceptul de probațiune penitenciară. Managementul pedepsei.....	99
Vitalie Popa. Probațiune prezentențială. Algoritmul întocmirii referatelor prezentențiale de evaluare psihosociale a personalității minorului.....	110
Gheorghe Mîțu. Activitatea echipelor mobile de asistență psihosocială și juridică a minorilor aflați în detenție.....	115
Svetlana Rîjicova. Aplicarea expertizei psihologice judiciare în cazul minorilor delinvenți.....	118
Vadim Pistrinciuc. Servicii comunitare de prevenire a delinvenței juvenile în Republica Moldova.....	129
Iurie Gațcan. Rolul școlii și al comunității în prevenirea comportamentului delincent.....	134

Daniela Nicolăescu. Apariția și dezvoltarea justiției terapeutice.....	137
Mariana Buciuceanu. Aspecte ale procesului de resocializare a minorilor și tinerilor delincvenți.....	169
Stela Milicenco. Integrarea socioprofesională a persoanelor care și-au ispășit pedeapsa.....	176
Valentina Prițcan. Depășirea și profilaxia stresului ocupațional în procesul prestării serviciilor asistențiale în spațiul justiției juvenile.....	183
Sorin Cace. Evaluarea programelor de administrare comunitară a justiției.....	196

PREFAȚĂ

La 22 aprilie 2005, în incinta USM, a avut loc Conferința științifică „Asistența socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare”. La conferință au participat reprezentanți ai mediului academic, ai sectorului neguvernamental și ai instituțiilor de drept din Republica Moldova și România.

Conferința a fost inaugurată de către dl Gheorghe Rusnac, rectorul Universității de Stat din Moldova (USM). În comunicarea de deschidere Domnia sa a relevat importanța cooperării interdisciplinare în soluționarea multitudinii de probleme specifice societății contemporane. În același timp, domnul rector a menționat că organizarea conferințelor în domeniul asistenței sociale și justiției juvenile se înscrie în cadrul premiselor de edificare a unei societăți de drept.

La deschiderea conferinței, dna Maria Bulgaru, decanul Facultății Asistență Socială, Sociologie și Filosofie a USM, Radu Danii asistent de proiect UNICEF, Vasile Batcu, președintele ONG „Salvați Copiii” Moldova, au evidențiat importanța unor activități de acest gen din perspectiva elaborării politicilor de reformare a sistemului național de justiție și protecție socială.

Dezbaterile în cadrul conferinței s-au axat pe un set de probleme strategice privind reforma sistemului de justiție în scopul consolidării măsurilor de protecție și reintegrare socială a copiilor aflați în conflict cu legea. Participanții au evidențiat rolul școlii și al familiei în formarea personalității copiilor, atât din perspectiva socializării pozitive, cât și a influențelor ce pot genera un comportament deviant și delinvent; au identificat un șir de priorități în dezvoltarea sistemului de asistență socială națională.

Practica justiției restaurative a reprezentat un subiect distinct al comunicărilor în cadrul conferinței. Reprezentanții Institutului de Reforme Penale, precum și cadrele didactice din universități, referindu-se la legislația din domeniul probațiunii, au relevat lipsa unui mecanism de abordare specializată de către organele procuraturii și celei judecătorești a cazurilor

minorilor delincvenți, au subliniat importanța creării instituțiilor specializate de justiție juvenilă, care să promoveze o expertiză adecvată vârstei și dezvoltării delicventului.

Un interes deosebit au prezentat comunicările participanților din România Sorin Cace (ICCV al Academiei Române), Victor Nicolăescu (Ministerul Administrației și Internelor) etc., care au împărtășit experiența instituțiilor românești de drept în reformarea sistemului judiciar și sancționator în conformitate cu standardele europene. În acest context, participanții au analizat eficiența instituției de consilier de probațiune/reintegrare socială în România și posibilitatea implementării acesteia în Republica Moldova.

FACTORI DE RISC ÎN APARIȚIA COMPORTAMENTULUI DELINCVENT

Maria BULGARU,

*doctor habilitat, profesor universitar,
Universitatea de Stat din Moldova*

Societatea contemporană este din ce în ce mai preocupată de problematica delincvenței, a justiției, în general, și a justiției juvenile, în special. În pofida numeroaselor eforturi de a reduce fenomenul infraționalității sau de a exercita control asupra lui, în ultimele decenii acesta a luat amploare. Cele spuse reprezintă o constatare caracteristică pentru majoritatea țărilor, inclusiv pentru Republica Moldova, unde infracțiunile comise de copii constituie actualmente circa 10% din numărul total al infracțiunilor înregistrate.

Noțiunea de **delincvență** exprimă *încălcarea normelor juridice cu caracter penal prin care sunt protejate cele mai importante valori și relații sociale*. Delincvența este o formă de devianță socială negativă*, definită adesea și prin termenii de *criminalitate și infraționalitate*. În ce privește termenul *delincvență juvenilă*, în literatura de specialitate există mai multe opinii. Conform legislației Republicii Moldova, minorul delincvent este o persoană cu vârsta cuprinsă între 14-18 ani, care a comis o crimă sau o acțiune pasibilă de pedeapsă. Menționăm, însă, că în categoria de delincvență juvenilă uneori sunt incluși și tineri mai mari de 18 ani, care manifestă comportamente deviate de la normele conviețuirii sociale.

Desfășurarea unor activități eficiente de prevenire și dezurădăcinare a fenomenelor delincvente necesită, în primul rând, cunoașterea temeinică a cauzelor ce le-au generat, a căror cercetare reprezintă și obiectivul de bază al prezentului articol.

* Devianța are un conținut extrem de vast. În sensul cel mai larg, general acceptat, ea înseamnă un comportament atipic, o îndepărtare de la poziția standard. Există o **devianță pozitivă** (are, de regulă, o influență favorabilă asupra ordinii sociale; de exemplu, inovația și invenția) și una **negativă** (are finalități nefavorabile, fiind orientată împotriva valorilor unui grup social).

Referindu-ne la caracteristica **comportamentului delincent**, observăm din start că acesta este un *fenomen complex*, incluzând multiple dimensiuni de natură statistică, juridică, sociologică, psihologică, asistențială (a asistenței sociale), prospectivă, economică și culturală: *dimensiunea statistică* caracterizează starea și dinamica delincvenței în timp și în spațiu; *dimensiunea juridică* evidențiază tipul normelor juridice violate prin acte și fapte antisociale, pericolozitatea acestora, prejudiciile produse, tipul de sancțiuni preconizate pentru persoanele delincvente; *dimensiunea sociologică* este centrată pe indentificarea cauzelor delictelor și crimelor, pe elaborarea și promovarea unor măsuri de prevenire; *dimensiunea psihologică* se referă la structura personalității individului certat cu legea, la motivația comiterii delictului, atitudinea delincentului față de fapta comisă (răspunderea, discernământul etc.); *dimensiunea asistențială* (a asistenței sociale) pune accentul, în special, pe modalitățile de resocializare și reintegrare a persoanelor care comit delikte, de „umanizare” a justiției, prin promovarea formelor alternative la detenție etc.; *dimensiunea economică* evidențiază așa-zisul cost al crimei, consecințele directe și indirecte ale delincvenței din punct de vedere material și moral; *dimensiunea prospectivă* vizează tendințele de evoluție a delincvenței, precum și propensiunea spre delincvență a anumitor indivizi și grupuri sociale.

Trecerea în revistă a acestor dimensiuni atestă caracterul interdisciplinar al fenomenului de delincvență, ceea ce face extrem de dificilă abordarea și studierea ansamblului de infracțiuni produse într-o societate și a cauzelor acestora, impunând necesitatea implicării specialiștilor din cele mai diverse domenii: sociologie, drept, asistență socială, psihologie, medicină etc.

Dintr-o perspectivă multidisciplinară, etiologia delincvenței juvenile poate fi studiată atât ca **act individual**, cât și ca **fenomen social**, aceste două domenii intercalându-se, dar în același timp păstrând și o independență relativă.

Ca act individual problema cauzelor, factorilor generatori de comportament delincent și-a găsit explicația în *două grupe mari de teorii*:

- *teoriile constituționale*, potrivit cărora delincvența este un fenomen înnăscut, își are deci originea în individul însuși, în factorii biologici și genetici;

- *teoriile mediului social*, care consideră delincvența un produs exclusiv al influenței mediului exterior asupra formării personalității.

Teoriile constituționale, la rândul lor, pot fi divizate și ele în două grupe.

Prima grupă include teoriile care acordă un rol determinant factorilor interni (endogeni), „eredității criminale”. Din cunoscuta teză a lui C.Lombroso, potrivit căreia multe infracțiuni sunt de natură biologică și ereditară, s-au inspirat mai multe teorii, printre care:

- *teoria eredității a lui Goring*, potrivit căreia comportamentul social este un comportament moștenit. (Goring stabilește că 68% din descendenții infractorilor devin ei înșiși infractori. În felul acesta, el înlocuiește teoria criminalului înnăscut cu teoria eredității);

- *teoria arborelui genealogic*, care încearcă să demonstreze că în familiile ai căror descendenți au avut antecedente penale există un număr mai mare de infractori. Astfel, americanul Goddard, studiind descendenții unui pescar olandez pe mai multe generații, proveniți din două căsătorii (prima – cu o femeie dintr-un mediu infracțional, cea de-a doua – cu o femeie virtuoasă), stabilește că acei copii care au devenit delincvenți au provenit din prima căsătorie a pescarului;

- *teoria gemenilor*, elaborată de Lange și Christiansen („Crima ca un destin”), prin care se încearcă să se demonstreze că predispoziția ereditară în comiterea actului criminal constituie, în cazul gemenilor monozigotici, un factor foarte puternic¹. La sfârșitul secolului trecut ei au studiat un număr de aproape patru mii de gemeni cu privire la incidența comportamentului infracțional, constatând că dacă unul din gemeni este implicat într-un act infracțional, fratele său, univitelin, va fi infractor cu o

¹ Stănoiu R.M. *Criminologie*. Vol.1. -București, 1995, p.140.

probabilitate de 35%, iar în cazul când nu sunt gemeni identici – cu probabilitatea de 12%;

- *teoria copiilor adoptați*, inserată în unele studii mai recente, caută să stabilească o corelație între comportamentul delincvent al unor copii adoptați și comportamentul părinților biologici. Astfel, s-a constatat că anumite predispoziții moștenite de la părinții biologici pot determina o creștere a probabilității ca descendenții acestora, adoptați de alte familii, să devină infractori¹.

Cea de a doua grupă a teoriilor constituționale nu neagă importanța eredității, a factorilor biologici și genetici, dar le atribuie acestora un rol indirect în săvârșirea actului delincvent (infracțional). Cele mai multe dintre aceste teorii desemnează ca factori predispozanți la delincvență particularități ale structurii personalității, precum:

- capacitățile intelectuale reduse ale individului (întârzieri mintale, debilitate, mediocritate);

- trăsăturile temperamentale. (Conform opiniilor mai multor specialiști, temperamentul coleric și melancolic favorizează evoluțiile spre devianță, pe când cel flegmatic și sangvinic instituie multiple obstacole în calea interiorizării modelelor de comportament predeviant sau deviant);

- tulburările de natură psihopatologică (copiii deficienți mintal, copiii nevrotici, cu frecvente stări depresive, copiii impulsivi, cu accese frecvente de agresivitate etc.)

Acestate sunt doar câteva dintre particularitățile structurii personalității care comportă un risc de deschidere spre delincvență. Specialiștii în geneza fenomenului delincvenței juvenile sunt unanimi în a acorda o importanță deosebită factorilor subiectivi, adică celor ce țin de personalitatea copilului. Neglijarea caracteristicilor psihologice și biologice ale omului înseamnă a nu ține cont de ființa umană, înseamnă depersonalizarea întregului proces de apariție și de structurare a comportamentelor deviante. Totodată, e necesar a menționa că *structurile*

¹ Emilian Stănișor. *Delicvența juvenilă*. -București, 2003, p.47.

dobândite de un individ atât în plan biologic cât și în plan psihiatric nu pot avea o importanță criminogenă prin ele însele, nu pot transforma acest individ în mod inevitabil într-un infractor, tot așa precum nu există nici o garanție că un individ perfect sănătos nu va intra niciodată în conflict cu legea. Or, este necesar să recunoaștem și un alt adevăr științific: ereditatea nu poate fi disociată de influența mediului, a factorilor externi, a ceea ce numim lumea înconjurătoare a fiecărui individ. Personalitatea este rezultatul interacțiunii permanente dintre individ (prin datul său ereditar) și această lume exterioară.

Influența mediului exterior în formarea personalității delincvente a minorului își găsește expresie concretă în influența: 1) *mediului ineluctabil*; 2) *mediului ocazional*; 3) *mediului ales sau acceptat* și 4) *mediului impus*.

Prin **mediu ineluctabil** se înțelege acel mediu fără de care nu se poate concepe în general existența individului. Este vorba, în primul rând, de *mediul familial de origine* și cel care formează *habitatul și vecinătatea*.

Familia reprezintă cel dintâi mediu, în care are loc socializarea copilului (cei „șapte” ani de acasă), acest proces dezvoltându-se în dependență de relațiile pe care le are cu mama, tata, frații, surorile (și alți membri în cazul familiei lărgite). Cât privește familia contemporană, e necesar a menționa ca ea își pierde treptat statutul său de instituție socială, structura ei se destramă, iar prin slăbirea interesului și controlului părinților față de preocupările copiilor i se diminuează funcția educativă. Cu referire la familia moldovenească, această situație are drept cauză în principal starea ei materială precară. Numărul familiilor aflate în condiții defavorizate și stresante este în continuă creștere. Nesiguranța zilei de mâine creează tensiuni și certuri între părinți, între părinți și copii, ceea ce impune adesea copiii să evadeze din căminul familial și să-și caute rezolvarea problemelor în grupul stradal, între prieteni de ocazie. Aceste cazuri comportă însă riscuri serioase de angajare în acte antisociale (furturi, bătăi etc.). Făcând o mica generalizare a factorilor cu semnificații de risc comportamental la nivel de familie, dintre cei mai des întâlniți în perioada pe care o traversăm putem numi: dezmembrarea familiei (prin decesul unui părinte, divorț sau abandon familial); abandonarea copiilor de către părinți (în multe cazuri

chiar de la naștere); adopțiile; refacerea ulterioară a căminului familial (părinți trăind în concubinaj, vitregi, adoptivi); lipsa temporară a unui părinte (închisoare sau internare de lungă durată); părinți bolnavi cronic, alcoolici, moral decăzuți sau agresivi; numărul copiilor în familie (dacă sunt mai mulți copii, cei mari resimt „complexul de detronare” în favoarea celui mai mic; dacă este un singur copil, deseori acesta devine un „copil-problemă”) etc.

Anumite disfuncționalități familiale, potențial generatoare de devieri de comportament la copil, au fost sesizate și în familiile normal închegate. Printre acestea pot fi numite:

- *divergența metodelor educative aplicate de părinți*, îndeosebi în ce privește recompensarea și sancționarea copiilor (copilul este permanent derutat);
- *atitudinea hiperprotectoare a părinților* (duce la iritarea copilului);
- *atitudinea familială indiferentă* (dezvoltă o agresivitate latentă);
- *atitudinea hiperautoritară a părinților* (creează stări de tensiuni la copil care se pot manifesta mai târziu în descărcări pe seama altor persoane)¹.

Mulți părinți nu-și dau seama cât este de important ca, începând cu primul an de viață al copilului, să stabilească legături afective intense cu acesta, să identifice și să încurajeze proiectele și experiențele senzoriale și de cunoaștere a copilului. Potrivit studiilor medicale, relația copilului cu mama în primele 9-12 luni de viață este mult importantă pentru copil. Acesta, neavând încă o personalitate proprie, simte nevoia identificării cu persoana de lângă el. De aceea, pentru femeia însărcinată, care are de executat o pedeapsă cu privațiune de libertate, în diferite legislații sunt prevăzute măsuri de protecție: fie de a i se permite să nască copilul și să-l crească în penitenciar, alături de ea, până la vârsta de 3 ani (Spania, Albania

¹ Vezi mai detaliat această întrebare în: Petcu M. *Delincvența. Repere psihosociale*. –Cluj-Napoca, 1999.

etc.), fie să-și crească copilul acasă pe o perioadă de 1 an (întreruperea pedepsei – în legislația României, Republicii Moldova etc.).

De asemenea, este demonstrat că, începând cu al 3-lea an de viață, copilul vede în tatăl său autoritatea în familie și, drept urmare, asimilează acest comportament exterior. Tendința de a imita comportamentul membrilor de familie (părinți, frați) este atât de puternică la copil, încât părinții delincvenți sau imorali neapărat vor exercita o influență nefastă asupra minorului¹. Mai mult chiar, *modificările în viața sau structura familiei de origine* (abandonul la naștere, separarea copilului de mamă, absența tatălui, divorțul, lipsa de îngrijire, certurile etc.), *se soldează*, de regulă, *cu lipsa de afectivitate pentru copil*. Multiple cercetări demonstrează însă că „lipsa de afectivitate”, de care au suferit unii delincvenți în perioada copilăriei, a avut pentru ei un rol determinant în formarea comportamentului. Astfel, investigând această problemă, sociologul David Popenoe (SUA) face concluzia că „declinul apărut în urma lipsei tatălui” din familie a condus în SUA la creșterea criminalității violente de tip juvenil de 6 ori (de la 16 mii de arestați în 1960 la 96 mii în 1992); suicidul în rândul tinerilor s-a triplat; abuzul de droguri și consumul de alcool a continuat să aibă o rată ridicată; a crescut numărul de adolescente însărcinate etc. O serie de tendințe alarmante asociate familiei dezorganizate sunt prezentate și de Mitchell Pearlstein, care afirmă că „70% dintre copiii aflați în instituțiile statului provin din familii fără părinți sau cu părinte unic”, că „60% din violatorii americani au crescut în cămine fără tată”, că „80% dintre adolescenții din spitalele de psihiatrie provin din familii destrămate”, că „trei din patru sinucideri ale tinerilor apar în casele din care lipsește un părinte” și că „72% dintre criminalii adolescenți au crescut fără tată”².

Din cele menționate devine clar că pentru a elabora un program eficient de măsuri de prevenire sau de protecție a minorilor este nevoie să cunoaștem toate perturbările la nivel de familie.

¹ Emilian Stănișor. *Delincvența juvenilă*. –București, 2003, p.49.

² Dafoe Whitehead, Barbara & Popenoe, David. *Why Wed? Young Adults Talk About Sex, Love and First Unions*. -New Brunswick: National Marriage Project, Rutgers University, 1999, p.49, 63.

Importanța habitatului și a vecinătății în etiologia delincvenței juvenile este relevantă atât de studiile sociologice, cât și de statisticile privind proveniența delincvenților. Din aceste studii aflăm, de exemplu, că majoritatea delincvenților minori locuiesc în imobile colective (blocuri), în cartiere famate, cu un nivel de viață scăzut și doar o mică parte din ei locuiesc în imobile individuale și provin din familii bine structurate.

Urbanizarea a condus la creșterea criminalității în orașe, la repartizarea ei inegală în interiorul orașelor, la crearea așa-numitelor zone de delincvență, acestea reprezentând zone de deteriorare materială și sociomorală pentru indivizii care locuiesc acolo. Domiciliile delincvenților minori sunt concentrate, de regulă, în anumite cartiere defavorizate. Cercetând această problemă, R.Gassin identifică câteva particularități ale mediilor urbane care constituie aspecte importante ale influenței lor asupra formării personalității delincventului juvenil:

- opoziția latentă manifestată față de sistemul social;
- adaptarea dificilă a minorilor născuți în aceste medii la adevăratele valori ale unei vieți sociale normale;
- alimentarea fenomenului bandelor adolescente prin asocierea tinerilor din motive diferite: afective, pentru afirmarea sinelui, justificări etc.¹

De importanță sporită pentru formarea personalității minorilor este și **mediul ocazional** sau **anturajul**. După cum ne relatează numeroase studii, mulți minori săvârșesc acte criminale sau adoptă un mod de viață asocial sub influența nefastă din partea celor cu care vin în contact.

Unii autori includ în mediul ocazional și *școala* ca formă de inadaptare dintre cele mai grave. J.Léauté arată, spre exemplu, că inadaptarea școlară poate constitui etapa inițială a unei inadaptări sociale individuale².

După cum e știut, școala este un micromediu socializator de importanță esențială în formarea personalității copilului. Concomitent,

¹ Raymond Gassin. *Criminologie*. –Paris: Dalloz, 1990, p.444.

² Jaques Leaute. *Criminologie et science penitentiaire*. -Paris: PUF, 1972, p.569-570.

școala reprezintă pentru orice minor și primul mediu exterior care îl obligă să se adapteze unor reguli de conduită în cadrul cărora sancțiunile sunt aplicate de o altă autoritate decât familia. Criza pe care o traversează în multe privințe sistemele școlare contemporane: suprapopularea claselor, discontinuitatea în învățământ, slaba adaptare a conținutului disciplinelor studiate, precum și a metodelor la nevoile tinerilor, pregătirea insuficientă a corpului profesoral, lipsa cadrelor, slaba disciplină etc., conjugate cu carențele afective sau de educație în familie, foarte ușor pot provoca eșecul școlar. La rândul său, *eșecul școlar* constituie un factor important al inadaptării sociale, al comportamentului deviant. Astfel, studiile efectuate în acest domeniu de Heuyer (Franța) au demonstrat că 65% din minorii delincvenți supuși cercetării aveau întârzieri școlare substanțiale. De asemenea, investigațiile realizate de soții Glueck în SUA pe un eșantion de circa 1000 minori au arătat că delincvenții se deosebeau de non-delincvenți prin nivelul intelectual, volumul lecturilor efectuate, retard școlar de cel puțin un an pentru grupul delincvenților¹.

Referindu-ne la Republica Moldova menționăm că eșecul școlar este însoțit de frecvente fenomene ale absenteismului și abandonului școlar. Potrivit datelor Departamentului Statistică și Sociologie, în anul școlar 2003 – 2004 nu au mers la școală peste 5 mii de copii în vârstă de 7 – 16 ani. Creșterea numărului de copii neșcolarizați sau care abandonează școala, mai ales în cazul elevilor din școala primară și gimnazială, de asemenea favorizează marginalizarea și delincvența juvenilă. Acestea sunt confirmate și de unele relatări ale Departamentului Instituției Penitenciare din Republica Moldova, din care aflăm că în „izolatoare sunt minori care nu cunosc alfabetul”, că „majoritatea copiilor deținuți nu au absolvit măcar opt clase, iar unii dintre ei nu au pășit niciodată pragul școlii”².

Cercetarea unui număr mare de delincvenți a permis sesizarea faptului că drept cauză a unui asemenea comportament pentru mulți din ei a servit **mediul ales** sau **acceptat** la care se referă în primul rând *mediul personal*, *mediul profesional* și cel *extraprofesional*. Or, lipsa locuinței, a

¹ Emilian Stănișor. *Op. cit.* p.52.

² *Justiția juvenilă*. Buletin informativ. Nr.2. -Chișinău: IRP, 2005, p.7.

unei relații stabile cu partenerul, conflictele conjugale etc. sau lipsa unui *mediu personal echilibrat*, de asemenea a unui *mediu profesional* (loc de muncă etc.) și *extraprofesional* (locurile frecventate în timpul liber) reprezintă factori ce pot conduce la săvârșire de infracțiuni, criminalitate.

În contextul celor expuse e greu de imaginat că *mediul profesional* poate fi generator de criminalitate. Faptul este însă bine argumentat încă în 1974 de C.D.Bryant în lucrarea ce-i aparține „*Deviant behavior. Occupational and organizational bases*”. Iar astăzi nimeni nu mai pune la îndoială faptul că oamenii de afaceri sau acei care lucrează în domeniul finanțelor, *în dorința de a se îmbogăți rapid*, săvârșesc infracțiuni.

Printre multiplii factori care pot influența negativ formarea comportamentului minorilor studiile referitoare la delincvența juvenilă enumeră și *permisivitatea, lipsa unui control social asupra locurilor frecventate de minori*: baruri, restaurante, discoteci, săli de jocuri etc. Cu referire la Republica Moldova, în condițiile când fenomenele absenteismului și abandonului școlar iau amploare, s-ar cuveni ca Ministerul Educației, Tineretului și Sportului și Ministerul de Interne să exercite un control mai dur asupra acestor instituții.

Printre factorii favorizanți de comportamente delincvente un loc aparte revine **mediului impus**. Prin mediu impus înțelegem locurile, special amenajate și aflate în administrarea statului, în care sunt ținute pentru ispășirea pedepsei persoanele care săvârșesc infracțiuni de o anumită gravitate (penitenciare, centre de reeducare etc.). Majoritatea studiilor de specialitate menționează că pedeapsa cu privațiune de libertate nu totdeauna își atinge scopul în care este aplicată, că penitenciarul este, de regulă, un mediu criminogen. Cele spuse se referă în special la cazurile când se aplică o pedeapsă de lungă durată, efectul acesteia fiind descris cu precizie de Michel Foucault¹, care menționa că:

¹ Michel Foucault. *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*. -București: Humanitas, 1997, p.387.

- închisorile nu diminuează rata criminalității; oricât ne-am strădui să extindem, să înmulțim sau să îmbunătățim închisorile, numărul crimelor și al criminalilor rămâne constant sau, și mai rău, crește;

- detenția provoacă recidivă, căci după ce delincvenții ies din închisoare au mai multe șanse să revină din nou la ea. (Studiile realizate în Republica Moldova în acest domeniu demonstrează că circa 40% din minorii care și-au ispășit pedeapsa în închisori recidivează.);

- închisoarea fabrică delincvenți chiar prin modul de existență pe care îl impune deținuților;

- închisoarea favorizează creșterea unui mediu de delincvenți, solidari între ei, ierarhizați, gata pentru tot felul de complicități viitoare;

- condițiile care îi așteaptă la ieșirea din închisoare pe deținuții eliberați îi condamnă în mod fatal la recidivă. (Minorii recurg la recidivă deoarece societatea nu-i acceptă, îi marginalizează. Astfel, în Moldova, deși de 6 ani e în vigoare Legea privind adaptarea socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție, aceasta nu se respectă. În situația în care statul nu le asigură un loc de trai și de muncă acestor minori, nu le rămâne decât să recurgă din nou la ilegalitate.);

- închisorile fabrică delincvenți în mod indirect, lăsând pradă mizeriei familia deținutului.

De aceste momente este important să se țină cont, în special în cazul infractorilor primari (care nimeresc în închisoare prima dată) și care nu au comis delikte grave, aplicându-li-se ca modalitate mai eficientă forme alternative la închisoare, ce prevăd ispășirea pedepsei la libertate, ei fiind supravegheați de *consilierul de probațiune/reintegrare socială*. În contextul celor spuse se simte nevoia de a fi redus numărul de infracțiuni (minore) pentru care minorii sunt pasibili de pedeapsa cu închisoarea. Spre exemplu, actualmente nouă la sută din tinerii deținuți în Colonia de la Lipcani au de ispășit o pedeapsă de maximum 3 ani de detenție, adică, după spusele dlui Andrei Vicol, directorul adjunct al Departamentului Instituției Penitenciare, „aceștia au ajuns aici din cauza unor infracțiuni minore pentru care se putea găsi altă sancțiune, cum ar fi munca în folosul comunității,

pedeapsa condiționată etc.”¹ E știut că primele luni de detenție reprezintă cea mai grea perioadă pentru un condamnat. După aceea intervine obișnuința, iar de aici până la efectul criminogen al penitenciarului nu mai este decât un pas.

Din cele expuse putem concluziona că personalitatea criminală, ca și cea noncriminală, se formează în aceleași sfere ale vieții sociale: familie, școală, mediu profesional, anturaj etc. Datorită, însă, relațiilor interumane, anumite particularități vor determina evoluția personalității în sensuri diferite. Cercetată din perspectiva abordării individuale, precum se insistă în teoriile psihologice, delincvența juvenilă ne apare ca rezultat al incapacității tânărului de a se adapta la condițiile de viață oferite de societate și la exigențele normative, incapacitate determinată de particularitățile psihice, de tulburări de natură psihopatologică, provocate de mai mulți factori, familia având însă rolul cel mai important.

O altă modalitate de abordare a etiologiei delincvenței juvenile a fost propusă de concepțiile de natură sociologică, care pun în dependență tendința spre delincvență nu atât de caracteristicile psihologice ale individului, cât, mai ales, de specificul mediului social și cultural. În contextul acestor opinii delincvența juvenilă este nu doar un act individual. Ea poate fi privită și ca **fenomen social**, supunându-se legilor de dezvoltare a formațiunii sociale care a generat-o. Din această perspectivă, cauzele individuale ale delincvenței juvenile cedează locul cauzalității sistemului în ansamblu.

Aici e necesar a menționa că *infraționalitatea nu este produsul unei oarecare societăți în funcție de ideologie sau de alte criterii politice*. Ea este specifică întregii societăți umane și o regăsim în toate tipurile de societate o dată cu apariția normelor de drept penal. Totodată, sesizăm și faptul că o dată cu schimbările politice care se produc într-o societate sau într-un grup de țări, fie ca urmare a războaielor, se produc schimbări importante și *în structura criminalității*, inclusiv a delincvenței juvenile. Spre exemplu, perioada de după război este o perioadă de cumul a mai

¹ *Justiția juvenilă*. Buletin informativ. Nr.2. -Chișinău: IRP, 2005, p.7.

multor tipuri de criminalitate juvenilă în care predomină infracțiunile împotriva bunurilor (furtul etc.) și apariția fenomenului bandelor de tineri, minori (anii `50 în Franța, Anglia, SUA, Rusia etc.).

O dată cu căderea regimurilor totalitare, multiple transformări s-au produs și în structura delincvenței juvenile în fostele țări socialiste. Astfel, dacă anterior în aceste țări anumite tipuri de delincvență juvenilă erau aproape necunoscute: infracțiunile legate de droguri, prostituția juvenilă, traficul de ființe umane, fenomenul copiilor străzii etc., atunci perioada de tranziție a generat o serie întreagă de mutații în structura criminalității. În această perioadă ”criminalitatea reprezintă fenomenul unde se manifestă cel mai pregnant tarele vechiului regim cu slăbiciunile perioadei de tranziție, producându-se astfel o convergență periculoasă între factorii tradiționali de risc și noii factori care favorizează criminalitatea”¹.

Sunt frecvente de asemenea cazurile când anumite caracteristici ale situației politice din unele țări stau la originea unor forme de criminalitate, inclusiv juvenilă, legate de această situație. Spre exemplu, multiple activități teroriste, execuții, torturi, luări de ostatici, deturnări de avioane etc., la care participă numeroși minori, pot fi justificate de anumite opțiuni politice. Este o realitate și folosirea minorilor în transportarea ilegală a armelor în zonele de conflict, în rezolvarea unor conflicte interetnice etc. Or, actualmente delincvența juvenilă prezintă creșteri cantitative semnificative din perspectiva multiplicării formelor ei grave.

Cercetarea delincvenței juvenile ca fenomen social în multiple studii efectuate pe plan internațional reflectă faptul că unul dintre principalii factori generatori de asemenea comportamente se află în amplificarea tendințelor de *sărăcie cronică*. Există o legătură directă între rata criminalității și procentul de copii ce trăiesc sub minimul de existență (vital). Spre exemplu, în SUA 60% din copiii ce provin din familiile cu un singur părinte trăiesc sub minimul vital, față de 17% din copiii ce trăiesc cu ambii părinți. În Norvegia, care are o rată a criminalității mai scăzută, numai 4% din copii trăiesc sub minimul vital.

¹ *Tranziția și criminalitatea*. -București, 1994, p.31.

Deși *sărăcia*, ca atare, nu poate fi considerată o cauză directă a creșterii tendințelor de criminalitate și delincvență juvenilă, ea este, în mare măsură, responsabilă de modul în care familiile își cresc copiii și de riscurile existente în ceea ce privește utilizarea mijloacelor ilegite în rezolvarea problemelor. Sărăcia alimentează, în cea mai mare parte, fenomenul „copiii străzii”, iar acesta determină, la rândul lui, în mare măsură, fenomenul delincvenței juvenile.

În Moldova sărăcia a afectat în primul rând *famiiliile cu doi sau mai mulți copii*. Dificultățile de ordin economic impun adesea părinții să-și neglijeze copiii, să nu-i supravegheze, să-i maltrateze, să nu le asigure o educație corespunzătoare. Drept urmare, crește numărul copiilor inadaptați social, precum și al celor care evadează din familie, completând numărul delincvenților.

Lipsite de suport economic și de susținerea partenerului, *tot mai multe mame își abandonează copiii* în maternități sau case de copii. La împlinirea vârstei de 18 ani copilul părăsește instituția de ocrotire fără profesie, fără nici un sprijin din partea statului. Singura soluție care îi rămâne unui astfel de copil este ancorarea în grupurile stradale și în bandele delincvente.

Numărul în creștere de părinți care îngrijesc singuri unul sau mai mulți copii constituie încă o cauză a creșterii delincvenței juvenile. În Moldova, în 1999 erau 117.000 de familii monoparentale (10% din numărul total de familii din țară) în care se educă 9.427 copii. Actualmente, numărul familiilor monoparentale reprezintă 28% din numărul total de familii. Cea mai mare categorie de familii monoparentale sunt cele rezultate din divorț și provenite din nașterea unui copil nelegitim de mame adolescente. De regulă, aceste familii sunt cele mai mult predispuse la probleme de ordin material și psihosocial. Astăzi circa 250.000 de copii se educă de un singur părinte, iar 25.000 de copii au rămas în grija totală a bunicilor sau a altor persoane, cauza principală a acestei situații fiind plecarea părinților la muncă peste hotare pentru a-și asigura minimul de existență. Totuși mai corect ar fi să spunem că elementul decisiv îl constituie *veniturile mici* și nu calitatea de părinte singur. Este cert că poate

fi estimat un număr de copii mult mai mare care provin din familii cu venituri mici din cauză că principalul susținător este un părinte singur. În același timp, e știut că există și multe familii monoparentale care sunt asigurate material, posedând o atmosferă psihologică prielnică care nu creează impedimente în formarea unei personalități sănătoase. Or, poziția de părinte singur nu determină necesarmente venituri mici. Astfel, în ultimul timp nașterile în afara căsătoriei în Danemarca (44% din totalul nașterilor) și în Suedia (50%) constituie o tradiție, iar sprijinul acordat de stat în aceste țări mamelor necăsătorite este atât de extins, încât ele, în majoritate, nu au venituri mici, cu toate că cresc și își educă copiii fără tată. Dacă aceste politici promovate în țările scandinave ar fi preluate și de Republica Moldova, cu siguranță situația de părinte singur ar fi mai puțin împovărătoare, iar cele circa 25% de copii născuți în afara căsătoriei (2004) nu ar constitui o sursă atât de frecventă în completarea numărului de copii din instituțiile rezidențiale¹, precum și a grupurilor de delincvenți.

Influențe serioase asupra delincvenței juvenile are **șomajul**, legat intrinsec de nivelul dezvoltării economice. Șomajul are efecte criminogene atât la nivel individual, cât și la nivel social. La nivel individual, șomajul poate determina un risc crescut pentru criminalitate, mai ales dacă afectează ambii părinți. În aceste familii posibilitatea copiilor minori de a săvârși acte criminale este mult mai mare.

Șomajul poate avea efecte criminogene și la nivel social, colectiv, în special în localitățile unde s-au făcut disponibilizări masive, ca urmare a restructurării economice (Polonia, România, Rusia etc., după căderea regimurilor totalitare).

Criminalitatea juvenilă poate fi încurajată nu numai de lipsa, dar și de **abundența bunurilor de consum** atât în plan cantitativ, cât și calitativ, subiecții ai actelor criminale nefiind în mod necesar copiii ce provin din familii defavorizate. Astfel, posibilitățile oferite de dezvoltarea tehnicii, în

¹ M.Bulgaru, O.Bulgaru. *Caracteristici ale comportamentelor demografice și familiale în Republica Moldova // Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”*. Volumul III. –Chișinău: CEP USM, 2004, p.392-396.

general, și a tehnicii de calcul, în special, creează tentații suplimentare chiar pentru unii minori foarte dotați intelectual și care provin din familii organizate. Devin tot mai numeroase în ultimii ani cazurile în care minorii sunt falsificatori de bani cu ajutorul copiatoarelor color, utilizatori ilegali de cărți de credit, creatori de site-uri prin intermediul cărora se „vând” mărfuri cu plată în avans și alte aspecte ce țin de ”cyber-criminality”.

Printre factorii macrosociali care favorizează fenomenul delincvenței un rol important îi revine mediului urban. Delincvența juvenilă poate fi considerată *o problemă preponderent urbană*. După cum s-a menționat deja, dezvoltarea inegală, marcată, pe de o parte, de existența cartierelor bine dotate cu toate serviciile necesare, iar, pe de altă parte – a celor ce reprezintă zone de sărăcie lipsite de infrastructura necesară, creează la tineri un sentiment de nemulțumire, de frustrare, de in justiție socială, care generează uneori manifestări delincvente cum ar fi vandalismul colectiv etc. (Primele studii empirice referitoare la explicarea distribuției spațiale a infractorilor au fost elaborate la Universitatea din Chicago).

Urbanizarea și industrializarea de asemenea conduc la un *declin al mecanismelor tradiționale de control social asupra comportamentului tinerilor*. În regimurile industriale urbane relațiile sau contactele sociale între indivizi sunt mai superficiale. În aceste condiții sancțiunile cu caracter neoficial își pierd din eficacitate. Astfel, într-o familie „nucleară” care locuiește într-un oraș mare părinții sunt adesea prea ocupați pentru a mai putea supraveghea sau pentru a se îngriji corespunzător de copiii lor, care pot fi expuși adesea unor influențe externe, criminogene.

Pe de altă parte, locuitorii orașelor nu au legături strânse nici cu vecinii lor, astfel încât comunitățile urbane devin din ce în ce mai dezorganizate. Mediul urban se caracterizează, de asemenea, printr-o libertate mai mare a conduitelor, spre deosebire de cel rural, unde familia, vecinii au o putere de cenzură care impun tinerilor un comportament riguros.

Desigur, cele menționate nu pot fi extinse asupra mediului rural fără anumite rezerve. Cât privește satul moldovenesc, putem spune că actualmente mecanismele tradiționale de control social asupra tineretului

sunt într-un proces de diminuare progresivă. Zonele rurale din republica noastră reprezintă astăzi o realitate tristă a crizei economice și sociale, cu oameni săraci și, în mare parte, părăsite de populația activă. Or, urbanizarea și exodul rural creează condiții favorabile pentru delincvență prin faptul că scad funcțiile de socializare și control ale comunității, ceea ce duce la abandonarea tradițiilor, normelor morale etc.

Cercetarea delincvenței juvenile ca fenomen social a permis să fie descoperită și legătura directă între rata ei mare din anumite zone geografice (țări, regiuni, orașe sau cartiere) și *nivelul de cultură*. O serie de studii sociologice au constatat că în majoritatea cazurilor tinerii infractori posedau un nivel de educație sub medie. Mulți autori consideră că criminalitatea juvenilă este o expresie a inadaptării individului la un anumit sistem de valori sociomorale, stabilindu-se anumite relații între tipul etnic și criminalitate sau între imigrație și criminalitate¹. Grupul de teorii care raportează personalitatea individului la cultura în care se dezvoltă este inclus în *curentul culturalist*.

Una dintre cele mai cunoscute teorii ale curentului culturalist este *teoria asocierilor diferențiale*, propusă de criminologul american E.A.Sutherland, care reprezintă o aplicație a teoriei „învățării sociale”. Conform acestei teorii, comportamentul criminal nu este ereditar, ci învățat în cursul comunicării informale între indivizi. Învățarea comportamentului criminal depinde de raportul care există în interiorul grupului între interpretările favorabile respectului față de legea penală și interpretările defavorabile acesteia. De aici și denumirea de teorie a asocierilor diferențiale. Sutherland subliniază că cu cât mai timpurie este asocierea cu modelele criminale, cu atât mai repede se produce învățarea. Această teorie își găsește însă o validitate parțială în domeniul delincvenței juvenile, întrucât pe parcursul socializării treptate, chiar dacă tinerii asimilează și interiorizează exigențele și interdicțiile sociale transmise de familie și școală, ei pot învăța anumite comportamente deviante în cadrul grupului stradal sau de prieteni.

¹ R.Gassin. *Op. cit.*, p.330, 362.

O altă teorie culturalistă importantă este cea a „*conflictelor de cultură*”, elaborată de Thorsten Sellin, care privește infracțiunea și crima drept consecințe ale conflictelor culturale existente între diferite categorii și grupuri sociale. El relevă faptul că fenomenul de delincvență este mult mai frecvent în comunitățile de imigranți, îndeosebi printre minorii din a doua generație de imigranți. Crima este rezultatul conflictului care se produce în aceeași societate între norme de conduită diferite. T.Sellin afirmă că numărul de conflicte între valorile unui grup și normele legale este direct proporțional cu rata delincvenței. Desigur, conflictul de cultură nu este prin el însuși suficient pentru a explica variațiile ratei criminalității. El trebuie așezat în contextul mai larg al factorilor sociali și economici din societate.

Dezvoltând ideile expuse mai sus, A.K.Cohen a formulat *teoria subculturilor delincvente*, care s-a bucurat de mare succes în perioada anilor 1956 – 1965. El pornește de la diferența de statut social, economic și cultural care separă clasele și grupurile sociale din societatea nord-americană. Astfel, preocupat de problema apariției subculturii delincvente în rândul clasei defavorizate, Cohen explică procesul de socializare care are loc în familie și în rezultatul căruia copiii interiorizează modelele comportamentale tradiționale. Conflictul se naște începând cu intrarea minorului în mediul școlar unde aprecierea comportamentului se face potrivit standardelor mijlocii (middle class standards). Copiii care aparțin claselor defavorizate, din cauza barierelor culturale și educaționale, trăiesc un permanent sentiment de izolare, de insatisfacție și frustrare. Drept urmare, acești minori, atrași de stilul de viață al clasei mijlocii, vor abandona propriul mediu și vor recurge la mijloace indezirabile pentru a-și atinge scopurile. În felul acesta ei se constituie în surse sociale potențiale de infracționalitate. Menționăm însă și aici că factorul cultural nu poate fi separat de diversitatea factorilor sociali, economici, politici etc. în determinarea comportamentului delincvent.

Din cele relatate putem spune cu certitudine că fenomenul devianței, inclusiv cel al delincvenței, este mult mai frecvent în societățile contemporane decât în cele tradiționale. Există multiple explicații a acestei stări de lucruri. Mai consistente par însă a fi opiniile care atribuie rolul principal în amplificarea tendințelor deviante *proceselor de schimbare și modernizare*. După cum

menționează sociologul român Sorin M. Rădulescu, „mai ales epocile de efervescentă caracterizate de profunde contradicții și transformări sociale cunosc o amploare sporită a devianței”¹. O asemenea situație este caracteristică și pentru societatea moldovenească, aflată în proces de tranziție și măcinată de numeroase conflicte, manifestări de dezordine normativă. Or, transformările structurale, inițiate, după 1989, în viața politică, economică și socială a Republicii Moldova, au generat, de rând cu unele efecte benefice, și dereglări normative semnificative soldate cu apariția unei stări de anomie, oamenii nemaiaivând repere clare după care să se conducă. Această stare a provocat și va provoca, dacă se va menține în continuare, fenomene de criză, infracționalitate și patologie socială.

Bibliografie

1. Albu E. *Manifestări tipice ale devierilor de comportament la elevii preadolescenți*. -București, 2002.
2. *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Seria „Științe socioumanistice”. Volumul III. -Chișinău, 2004.
3. Foucault M. *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*. -București, 1997.
4. Leaute J. *Criminologie et science penitentiaire*. -Paris: PUF, 1972.
5. *Metode și tehnici în asistența socială* (coordonator M. Bulgaru). -Chișinău, 2002.
6. Petcu M. *Delincvența. Repere psihosociale*. -Cluj-Napoca, 1999.
7. Rădulescu S.M. *Teorii sociologice în domeniul devianței și al problemelor sociale*. -București, 1994.
8. Rădulescu S.M., Banciu D. *Introducere în sociologia delincvenței juvenile. Adolescența între normalitate și devianță*. -București, 1990.
9. Stănișor E. *Delicvența juvenilă*. -București, 2003.
10. *Tranziția și criminalitatea*. -București, 1994.

¹ Sorin M. Rădulescu. *Teorii sociologice în domeniul devianței și al problemelor sociale*. -București, 1994, p.7.

MODALITĂȚI DE CUNOAȘTERE ÎN CERCETAREA FENOMENULUI CRIMINALITĂȚII

Diana CHEIANU,

*doctor în sociologie, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova*

Cercetarea fenomenului criminalității variază în funcție de epocă, de categoriile de specialiști (medici, sociologi, juriști etc.), de fragmentarea obiectului de studiu (crime, criminali, criminalitate), ba chiar și de conjunctura sociopolitică.

Ținând cont de aceste realități, modalitățile de cunoaștere a fenomenului de criminalitate sunt extrem de diverse. Astfel, în continuare am adoptat criteriul cronologic care ne permite să evidențiem evoluția modalităților de cunoaștere, trecerea de la analiza simplă la cea complexă cu scopul de a pune în final un studiu integral.

Orice știință începe prin a fi descriptivă. Apoi, într-un stadiu mai avansat, se încearcă explicarea teoretică a faptelor observate¹.

Primele preocupări cu caracter științific în domeniul criminologiei au fost de natură descriptivă și se bazau pe evaluări cantitative. Inițial, fenomenul delincvenței a fost abordat de matematicieni care au utilizat statisticile criminale.

Cunoașterea descriptivă utilizează așa categorii precum: volumul, structura și dinamica fenomenului criminal dintr-o anumită comunitate.

Volumul criminalității reprezintă o evaluare strict cantitativă referindu-se la numărul total de fapte penale comise. Desigur, în acest caz vorbim de criminalitatea legală, înregistrată, care poate fi cuantificată cu oarecare precizie.

Structura criminalității presupune o delimitare a acesteia în funcție de diverse categorii de fapte penale ori alte criterii (națională; anuală; juvenilă / adultă; masculină / feminină; violentă etc.). Vorbim de o evaluare

¹ Vezi: Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*. -București, 2004, p.179-182.

cantitativă, deoarece ea are la bază comparații numerice, dar uneori intervenția poate avea și o formă incipientă de cunoaștere calitativă.

Dinamica referitoare la criminalitate se referă la evoluția și variația acesteia în timp și spațiu. Evoluția în timp a criminalității se bazează pe 3 tipuri de descriere: tendințe pe termen lung, variații sezoniere și mișcări accidentale datorate unor evenimente excepționale (catastrofe naturale, stare de război etc.). Variația în spațiu a criminalității poate fi estimată în funcție de profilul teritorial.

Descrierea dinamicii prezintă un grad mai mare de complexitate în raport cu volumul și structura, implicând deja o cunoaștere calitativă a fenomenului. Aprecierea numerică nu mai este suficientă, se cere o analiză ce are la bază 2 tipuri de factori perturbatori: factorii intrinseci statistici care consistă în schimbări sau variații ale sistemului de înregistrare a criminalității și factori extrinseci statistici care rezultă din diverse fenomene inerente funcționării sistemului de justiție penală: schimbări ale legislației penale, modificări în nivelul de activitate al serviciilor de poliție, severitatea condamnărilor și aplicarea sancțiunilor penale.

Observăm, astfel, că cunoașterea descriptivă nu este numai o primă etapă din punct de vedere cronologic, ea este și un prim pas necesar celorlalte modalități de cunoaștere, fiind deci o permanență în cercetarea criminologică. Perfecționarea tehnicilor de calcul și de înregistrare a datelor permite o evoluție continuă a cunoașterii descriptive și, indirect, a celorlalte modalități de cunoaștere.

Cunoașterea cauzală vizează aflarea cauzelor, condițiilor și factorilor care determină sau favorizează fenomenul criminal.

Unii cercetători consideră că explicarea cauzalității este simplu de efectuat. Dezvoltarea științei criminologice demonstrează că în spatele simplității aparente a relațiilor cauzale formularea acestora ridică probleme deosebit de complexe¹. Totuși, aflarea cauzelor fenomenului criminal a reprezentat un pas înainte în studierea acestuia și primele preocupări etiologice le datorăm școlii pozitivistice italiene.

¹ Vezi: Zamfir C. *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*. -Iași, 1999, p.20-50.

Cunoașterea cauzală poate fi divizată în funcție de: obiectul de cercetare (etiologia crimei ca fenomen individual sau etiologia crimei ca fenomen colectiv) și direcția preponderentă a cercetărilor (biologică, psihologică, sociologică). Diverse abordări etiologice au demonstrat încă de la început caracterul multidisciplinar al criminologiei care s-a constituit prin contribuția cercetărilor efectuate în alte domenii științifice: biologie criminală, sociologie criminală, psihologie criminală.

În aceste condiții, cercetarea cauzală scoate în evidență existența unor factori de natură extrem de diversă care acționează asupra fenomenului criminal. Dar cunoașterea etiologică nu este posibilă decât dacă pleacă de la o imagine cât mai clară a fenomenului criminal. În acest sens, ea se află în contact permanent cu cunoașterea descriptivă.

Cunoașterea dinamică tinde să explice procesele ce determină „trecerea”, înfăptuirea actului criminal și mecanismele interne ale acestuia. Este o cunoaștere calitativă ce tinde să explice conduita criminală printr-o succesiune de etape având o logică proprie.

Inițial, cunoașterea dinamică a apărut ca o completare a cunoașterii cauzale, „trecerea la act” fiind o consecință a acumulării și combinării anumitor factori cauzali. De exemplu: fiecare etapă a conduitei criminale era pusă în relație cu una din componentele personalității infractorului, aceasta din urmă explicabilă prin intervenția unor factori cauzali.

Ulterior, explicațiile dinamice s-au constituit într-un front antideterminist și anticausal; în rezultat, a apărut criminologia dinamică sau criminologia trecerii la act. Această nouă modalitate de cunoaștere este interesată de conduita criminală ca acțiune izolată, pe care o consideră o realitate bine individualizabilă în viața actorului, distinctă de celelalte acte realizate de acesta. Abordată din această perspectivă, conduita criminală este susceptibilă de o explicație în sine, independentă de trecutul infractorului, de factorii endogeni sau exogeni care ar fi putut acționa asupra acestuia, înainte de momentul trecerii la act.

Explicațiile bazate pe cunoașterea dinamică folosesc în schimb categorii economice precum: eficiența, raționalitatea, oportunitatea,

utilitatea, finalitatea. Spre exemplu, analiza strategică concepe delictul ca pe un comportament orientat spre rezultate, având raționalitatea sa proprie, ținând cont de oportunitățile care se oferă actorului și de conduita adversarilor săi.

Teoriile rezultate din cunoașterea dinamică resping teoria lui C.Lombroso (1835-1909) în favoarea lui C.Beccaria (1738 – 1794). Se impune, în acest mod, în discuție, cel puțin indirect, problema liberului arbitru ce indică deja o trecere spre domeniul cunoașterii axiologice.

Cunoașterea axiologică presupune stabilirea după criterii științifice a valorii mijloacelor aplicate în lupta împotriva fenomenului criminal; altfel spus, evaluarea științifică a practicii anticriminale.

Lupta împotriva criminalității se bazează pe două categorii de mijloace: *juridice*, în care intră totalitatea normelor de drept ce contribuie direct sau indirect la combaterea fenomenului criminal (dreptul penal și dreptul de procedură penală, unele dispoziții legale civile, administrative) și *empirice* ce include practicile instituționale (poliția, instanțele de judecată, penitenciarele etc.) care au ca scop combaterea și prevenirea criminalității. Din combinarea celor două tipuri de mijloace rezultă în practică trei domenii principale de luptă împotriva criminalității: domeniul dreptului penal și al aplicărilor lui concrete; domeniul tratamentului delincvenților și domeniul prevenirii criminalității.

Crearea și punerea în mișcare a acestor mijloace reprezintă un act de voință politică. Dacă urmărim, spre exemplu, dezbaterile parlamentare privind unele reforme legislative în domeniul dreptului penal (fie modificarea ori abordarea unor fapte deja sancționate, fie incriminarea unor fapte noi), vom constata că sunt luate în discuție o serie întregă de considerente, nu numai extracriminologice, dar și extrapenale, precum: conjunctura economico-socială internă, aspecte de ordin financiar-bugetar (costurile implicate de o anumită incriminare), aspecte tehnico-materiale (capacitățile necesare unor anumite instituții), aspecte legate de conjunctura internațională (poziția unor organisme interstatale ori organizații nonguvernamentale cu privire la respectivele probleme) și, nu în ultimul rând, aspecte pur politice, uneori de ordin propagandistic.

Legislația penală din perioada de tranziție din Republica Moldova nu prezintă o abatere în acest context de la legislațiile penale ale altor țări. Având în vedere această realitate, se impune stabilirea unei ierarhii valorice a mijloacelor anticriminale, pe criterii exclusiv științifice.

Criteriile științifice se bazează pe noțiunea de eficacitate și condiția de legalitate a mijloacelor anticriminale, iar cunoașterea axiologică urmărește stabilirea gradului de eficacitate al mijloacelor legale utilizate în practica anticriminală.

În analiza fenomenului criminalității se face de asemenea diferențierea între **tehnicile macrocriminologice** și **tehnicile microcriminologice**.

Tehnicile macrocriminologice se bazează pe procedee ce permit obținerea de date cu privire la criminalitate, măsurarea acesteia. În principal, acestea sunt tehnici cantitative utilizate în cunoașterea descriptivă, dar și în cunoașterea cauzală: statisticile criminale, anchetele de autoconfesiune și anchetele de victimizare, estimările privind costul crimei.

Statisticile criminale sunt procedee prin care se contabilizează și se exprimă numeric diferite categorii de criminalitate. Aceste statistici pot fi împărțite în două categorii:

- cele oficiale, realizate de poliție, instanțele de judecată ori instituțiile de stat cu atribuții statistice;
- cele private, realizate fie de cercetători individuali, fie de grupuri de cercetare ori de asociații nonguvernamentale cu preocupări în acest sens.

Dintre toate tehnicile de cercetare criminologică, statisticile criminale sunt cele mai frecvent utilizate, atât ca procedee în sine, cât și ca instrumente în cadrul altor tehnici. Ele au o importanță deosebită nu numai în cercetarea criminologică, ci și în domeniul justiției penale, în politica anticriminală. Dar se impune semnalizarea caracterului relativ al acestor tehnici care doar în aparență sunt foarte exacte. Factorii obiectivi și subiectivi care contribuie la vicierea statisticilor sunt numeroși. Printre cei mai importanți nominalizăm: modificările intervenite în legislație, modificările intervenite în sistemele de înregistrare și prelucrare a datelor, fluctuațiile ce intervin în activitatea organelor de drept. Pe lângă acești

factori involuntari există și unii voluntari, cum ar fi cei de ordin politic care utilizează mai multe modalități: falsificarea datelor pur și simplu; prezentarea trunchiată a datelor și punerea în lumină cu precădere a anumitor cifre; campaniile antiinfrațiune de un anumit tip (direcționarea organelor represive în depistarea cu precădere a anumitor fapte va determina creșterea faptelor de acest tip, fără însă a exista vreo modificare reală a fenomenului criminal respectiv).

Interesul politic în mistificarea statisticilor criminale constă în faptul că sentimentul de insecuritate poate juca uneori un rol decisiv în campaniile electorale. Manevrarea abilă a unor date statistice combinată cu utilizarea abilă a mass-media poate crea o imagine deformată asupra fenomenului criminal.

Anchetele de autoconfesiune și anchetele de victimizare mai sunt denumite tehnici de evaluare a „cifrei negre” și pot oferi unele date în privința estimării probabile a volumului criminalității reale.

Anchetele de autoconfesiune se adresează populației și cu ajutorul lor se încearcă stabilirea numărului de infracțiuni comise și rămase nedescoperite. Bineînțeles, o primă condiție de reușită a unei astfel de anchete este asigurarea confidențialității, deoarece în fapt se cere mărturisirea propriilor infracțiuni.

Anchetele de victimizare sunt adresate potențialelor victime. În baza acestora se încearcă aflarea infracțiunilor suferite de anumite persoane-victime care nu au reclamat sau nu au adus la cunoștința organelor de drept aceste fapte.

Estimările privind costul crimei constau în evaluarea prejudiciilor materiale cauzate de comiterea diverselor infracțiuni la care se adaugă și evaluarea cheltuielilor necesare întreținerii și funcționării aparatului represiv-preventiv. Aceste tehnici reprezintă o cuantificare indirectă a fenomenului criminal, iar constatările de acest gen pot avea diferite utilități.

Tehnicile microcriminologice: examenul clinic, biografiile criminale, studiile de urmărire, studiile prin cohorte sunt procedee care permit

cunoașterea crimei ca fenomen individual. Acestea sunt tehnici calitative și servesc atât cunoașterii cauzale, cât și celei dinamice.

Examenul clinic presupune observarea delincventului condamnat aflat la locul de detenție și constă în primul rând în controlul medical: general patologic, psihiatric și eventual psihanalitic. Acest control poate fi precedat de studierea dosarului întocmit în cursul procesului penal și poate fi succedat de o anchetă socială completă (situația familială, materială, profesională etc.).

Biografiile criminale reprezintă procedee de investigare a trecutului delincventului. Ele se realizează prin interviuri cu acesta, la care se adaugă exploatarea oricăror alte surse cu caracter biografic (fișe medicale, cazier juridic, acte civile etc.). În unele cazuri sunt folosite mărturiisrile condamnaților (autobiografiile spontane), unele însemnări în care condamnații descriu propriul trecut dintr-o pornire aparent sinceră și dezinteresată.

Studiile de urmărire sunt procedee destinate a observa „devenirea” criminalului, evoluția acestuia pe o perioadă lungă de timp (5-15 ani) după ispășirea pedepsei. Cele mai cunoscute studii de acest gen s-au făcut în SUA în anii ‘50-60 ai secolului al XX-lea. Prin intermediul acestei tehnici se urmăresc minorii devianți sau delincvenți în evoluția lor ulterioară privind contactul cu justiția cu scopul de a descrie personalitatea infractorului.

Studiile prin cohorte au drept scop sesizarea „devenirii colective” a unui ansamblu de subiecți aparținând unei anumite categorii. Categoria de cohortă a fost împrumutată din demografie, referindu-se în cazul dat la genurile de evenimente precum: anul de condamnare, anul de eliberare din penitenciar etc. Studiile prin cohorte reprezintă, în opinia unor autori, mai mult decât o tehnică: o „nouă metodologie” care permite, prin studierea succesiunii de evenimente trăite în cursul timpului de fiecare membru al cohorței, caracterizarea devenirii colective a ansamblului de subiecți din această cohortă.

Problema finalității cercetării fenomenului criminalității constă în cunoașterea acestuia în toată complexitatea, prin evidențierea cauzelor și condițiilor care îl determină și, respectiv, îl favorizează, precum și a proceselor care îl caracterizează, în scopul stabilirii celor mai eficiente mijloace de practică anticriminală pentru limitarea acestui fenomen și a consecințelor acestuia, a modalităților de intervenție a asistenților sociali în lucrul cu persoanele delincvente.

Bibliografie

1. Chelcea S. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*. -București, 2004.
2. Cioclei V. *Criminologie etiologică*. -București, 1996.
3. Singleton R. *Approaches to Social Research*. -New York, 1999.
4. Zamfir C. *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*. -Iași, 1999.

PROIECȚII TEORETICE ȘI PRAXIOLOGICE VIZÂND PROFILUL PSIHOSOCIAL AL DELINCVENȚILOR MINORI

Nicoleta Canțer,

asistent universitar,

Universitatea Pedagogică de Stat "A. Russo"

Încercările de portretizare și clasificare a delincvenților minori prezintă importanță atât din punct de vedere teoretic, cât și practic. Teoretic, deoarece ajută la elaborarea unor metode explicative vizând modul de structurare a personalității infractorului minor și eventuala evoluție a acestora în timp. Practic, deoarece ajută la organizarea unor acțiuni de asistență psihosocială individualizată a minorilor.

Cunoașterea cât mai exactă a profilului delincventului minor permite, *în primul rând*, asistenților sociali și psihologilor organizarea unui program diferențiat și individualizat de recuperare și reinsertie socială a acestora. *În al doilea rând*, cunoașterea acestui profil este profitabilă organelor de justiție în finalizarea intențiilor de stabilire a adevărului și de soluționare legală a cauzelor. *În al treilea rând*, plecându-se de la „riscul” social pe care îl prezintă structurile comportamentale ale delincvenților minori, se pot organiza acțiuni de natură preventivă prin reducerea posibilităților de recidivă, atât prin crearea, ca urmare a factorului educativ, a unor mecanisme criminoinhibitive (în limita posibilităților), cât și ca urmare a unor acțiuni de informare a eventualelor victime pentru a evita favorizarea unor situații victimizante.

În dependență de gradul de generalizare, putem diferenția trei niveluri ale încercărilor de profilare a delincvenților minori:

1. Profilul general al delincvenților minori (este realizat în cadrul studiilor din domeniul psihologiei devianței).
2. Caracteristica minorilor delincvenți în dependență de crima comisă (aplicată în cadrul psihologiei judiciare).
3. Particularitățile individual-sociale ale minorului delincvent care sunt elaborate de consilierul de probațiune conform articolului 475 CPP

RM. Referatul de evaluare psihosocială se elaborează pentru a prezenta situația concretă și obiectivă vis-à-vis de minorul bănuțit.

La elaborarea caracteristicii minorilor delincvenți se va ține cont de următorii indicatori definatorii:

- social-demografici (sex, vârstă, studii, statut social, specialitate, roluri sociale, origine);
- psihofiziologici (tipul de sistem nervos, echilibru, dereglări psihice, nivelul dezvoltării fizice);
- social-psihologici (intelect, voință, caracteristica sferei emoțional-volitivă, specificul dezvoltării proceselor psihice cognitive și al relațiilor sociale).

În același context vom menționa cele trei ipostaze temporale în caracterizarea delincvențelor minori: trecut (factorii care au condus la elaborarea unei conduite delincvente la minori); prezent (specificul manifestării comportamentului delincvent); viitor (elaborarea posibilităților de diagnoză a recidivei și a pericolozității sociale a minorilor).

Indicatorii social-demografici au fost stabiliți conform bazelor de date din domeniul justiției juvenile din Republica Moldova. Realizând o interpretare a acestora, putem constata că infracțiunile comise de minori constituie aproximativ 12,2% din numărul total al infracțiunilor înregistrate (vezi Tabelul 1). Astfel:

Tabelul 1

Tabloul infracțiunilor din Republica Moldova

Anul	Numărul total de infracțiuni	Din ele – comise de minori	În procente
2002	17.162	2.099	12,2%
2003	18.837	2.160	11,46%

- Putem observa o scădere a procentului pe fundalul infracțiunilor totale, însă ponderea numerică este mai mare pe contul măririi numărului de infracțiuni (2002 – 2.099 ceea ce reprezintă 12,2%; 2003 – 2.160, sau 11,46%).

- Din cei 2.099 minori, care au comis crime în 2002, au fost privați de libertate 294, iar din cei 2.160 care au comis crime în 2003 – 255, ceea ce denotă că față de minori sunt aplicate mai frecvent pedepse neprivative.

- Tabloul pe categorii de infracțiuni este următorul: 17 – omoruri, 32 – violuri, 39 – tâlhării, 79 – jafuri, 1464 – furturi, 13 – escrocherii, 15 – păstrarea, întrebuințarea stupefiantelor, 66 – alte infracțiuni.

- După antecedente penale: 15% cu antecedente penale; 85% fără antecedente penale.

- Circa 40% din delictse se săvârșesc cu participarea în grup (fie a mai multor minori sau în grup cu adulții).

- După categoriile de vârstă cele mai multe infracțiuni au fost comise de adolescenți de 16-17 ani, majoritatea băieți.

- Cea mai mare parte a delictelor sunt comise de persoane minore din localitățile urbane (Chișinău, Bălți, Tighina, Cantemir, Hâncești), ei acționând la locul de trai.

- Cea mai mare parte din ei nu sunt școlarizați și nici nu sunt încadrați în muncă, doar un procent foarte mic sunt elevi sau studenți.

Concluzionăm că delincvența juvenilă este un fenomen urban ce apare în urma dorinței adolescenților de a se elibera de influențele părinților. Cea mai mare parte a delincvenților minori o constituie cei de 16-17 ani. Această vârstă este cea mai criminogenă. De cele mai multe ori, față de acești minori, considerați în școală „*copii dificili*” au fost deja *administrare alte metode, neprivative*, însă acestea nu au atins rezultatele scontate.

J.S.Peters a stabilit, în urma cercetărilor, caracteristicile specifice minorilor ce au venit în conflict cu normele legal-morale:

- au atitudini necorespunzătoare *față de legi*;
- au atitudini neadecvate *față de sine și alte persoane*;
- delincvenții minori sunt considerați *indivizi cu un surplus* de experiențe neplăcute, care simt că trăiesc într-o lume neconfortabilă, amenințătoare;

- nu au *nici un statut social*, deci nu au ce apăra și nici nu au ce pierde;

- în viziunea lor, toți oamenii sunt asemănători și nu apreciază opinia lor, deoarece au avut prea multe *contacte neplăcute* cu ei;

- nu faci *eforturi pentru a se conforma* normelor sociale;

- stabilesc cu greu contacte sociale;

- *blochează orice contact* care are ca scop reeducarea lor.

Indicatorii psihofiziologici au fost elaborați în baza cercetărilor psihologice concrete realizate asupra delincvenților minori. La delincvenții minori putem evidenția: o dezarmonie între dezvoltarea sociomorală și cea fizică, fiind însoțită de un înalt nivel al *excitabilității care predomină asupra inhibiției*; dezechilibrul comportamental și emoțional. Aceste particularități sunt determinate în cea mai mare parte de *tipul de sistem nervos*, care deseori poate duce și la încălcări de disciplină. Tipul de sistem nervos al acestora se deosebește de cel al nondelincvenților și se caracterizează printr-un nivel *înalt al sensibilității, care în caz de surmenaj poate duce la dereglări funcționale*.

În legătură cu disproporțiile cantitative și calitative între maturizarea sexuală și cea socială delincvenților minori le vine greu să-și controleze instinctele sexuale ce apar la această vârstă. În perioada adolescență are loc un „bum hormonal” ce se manifestă prin creșterea nivelului *testosteronului* care contribuie la manifestarea agresivității, activismului și impulsivității. Minori delincvenți se deosebesc de semenii lor nondevianți printr-o combinație a accentuărilor de caracter. Sunt activi, mobili, dar rar duc lucrul până la sfârșit. Absolut la toți delincvenții minori sunt înregistrate nu mai puțin de trei accentuări de caracter. Cele mai frecvente sunt:

- accentuarea schizoidă – combinarea sensibilității înalte cu indiferență emoțională (duce la comiterea infracțiunilor grave);
- accentuarea epileptoidă – predispune către alcoolizare timpurie;
- accentuarea isteroidă – se manifestă prin comportament demonstrativ (ca forma extremă – suicidul);

- accentuarea senzitivă – duce la apariția neurozei obsesivo-fobice;
- accentuarea emoțional-labilă – duce la apariția stărilor depresive;
- psihopatiile – duc la infantilism social, incapacitate de a rezolva problemele proprii.

Procesele psihice cognitive la minorii delincvenți fie că nu sunt dezvoltate, fie că au orientare criminală. De exemplu, dezvoltarea gândirii duce la formarea logicii antisociale. Atunci când mecanismul gândurilor și sentimentelor conduce la acțiuni care aduc prejudiciu altor persoane, numim acest proces al gândirii *logică antisocială*. Toți oamenii au aceste gândiri și sentimente, dar ei sau le opresc când intervin, fie nu le permit să atingă punctul în care ele devin periculoase. Delincvenții minori au o modalitate specifică de gândire care se manifestă prin predispunerea de a-și face dușmani din oamenii pe care nu-i cunosc: fie că îi percep ca inamici, rivali, fie ca potențiale victime. Deci, o parte din procesul care duce la infracțiune este „dușmanul” din mintea delincventului minor. Este un fel de a vedea totul în alb/negru, ceea ce-i face să se simtă puternici. De asemenea, selectivitatea percepției la delincvenții minori poartă un caracter deosebit. De exemplu, ei sunt deprinși să evidențieze din fundalul *percepției* elementele care îi interesează (ceasul, telefonul mobil, obiecte din aur sau de preț, geanta, portmoneul și alte obiecte ce pot fi sustrase). Cu toate că facultățile mintale la acești minori sunt aceleași ca și la nondevianți, ei înregistrează o reușită școlară scăzută, chiar insucces școlar. Lipsa de la lecții, minciuna, ignorarea restricțiilor din partea profesorilor și a părinților conduc, în consecință, la abandonul școlar, vagabondaj, dromomanie.

Anume la această vârstă se formează conștiința morală și cea juridică, precum și conduita morală și cea conformă sau nu normelor de drept care se constituie pe fundalul atitudinilor față de normele morale și legi, interdicții; totodată fiind percepute limitele conduitelor acceptabile. Din acest punct de vedere, minorii delincvenți pot fi clasificați în:

- minori ce nu cunosc normele sociale de conduită și nici nu le respectă (cei cu retard mintal sau delăsați educațional);

- minori care cunosc normele sociale, dar interesele proprii se contrapun acestora și ei nu le respectă;
- minori care au însușit normele antisociale (criminale).

Mulți delincvenți minori au un nivel neadecvat al autoaprecierii. Ei tind să atragă cu orice preț atenția asupra lor prin comportament agresiv și demonstrativ. Delincvenții minori nu sunt capabili de a avea o atitudine critică față de sine, față de faptele proprii, consecințele acțiunii și de aceea nu văd necesitatea corectării comportamentului propriu și a calităților lor negative. În dependență de nivelul de conștientizare a propriilor calități negative, putem evidenția șase categorii de minori delincvenți care:

- 1) știu neajunsurile proprii, tind să le corecteze, știu căile de depășire;
- 2) știu neajunsurile, tind să le depășească, dar nu știu cum;
- 3) știu neajunsurile, dar nu tind și nu vor să le depășească;
- 4) consideră neajunsurile drept calități pozitive și nu tind să le lichideze;
- 5) sunt indiferenți față de neajunsurile proprii;
- 6) știu calitățile pozitive, dar nu știu cum să le pună în evidență, se rușinează de ele, considerându-le negative.

Mulți delincvenți minori nu pot face față dificultăților și exigențelor vieții, deoarece:

- părinții încearcă să-i „păzească de toate relele” (astfel asumându-și toate responsabilitățile);
- nu pot să-și satisfacă necesitățile și de aceea aleg calea ilegală;
- nu pot fi selectivi în ceea ce privește trebuințele, necesitățile lor (predomină trebuințele primitive, vulgare).

Atitudinea față de fapta comisă și față de pedeapsă este determinată de experiența criminală, particularitățile individual psihologice și sistemul de valori. Din această perspectivă, delincvenții minori pot fi clasificați în trei categorii:

- minori pentru care infracțiunea este o acțiune întâmplătoare, care contravine orientării generale a persoanei;
- minori pentru care infracțiunea este condiționată de orientarea general-negativă a personalității, care se manifestă prin alegerea mediului de contact, modul de petrecere a timpului liber, imitarea modelelor de conduită antisocială;
- minori pentru care infracțiunea este rezultatul predispoziției criminale a personalității, care include căutarea activă a victimei, organizarea situației pentru infracțiune, minori la care deja este prezent un sistem stabil de aprecieri și atitudini antisociale.

Această clasificare este semnificativă în psihologia penitenciară, deoarece în baza ei putem prognoza conduita minorului în colonie și posibilitățile de intervenție psihosocială cu caracter de resocializare. Un rol deosebit îl are *autoeducarea* delincvenților minori, determinată de o orientare negativă (învață subcultura criminală, se califică în comiterea crimelor). În același timp, le lipsește *autocontrolul*, *autopedepsirea*, *simțul culpabilității* care este atenuat prin mecanisme de autoapărare: devalorizarea consecințelor crimei comise, subaprecierea crimei, transferul responsabilității asupra unei autorități, repartizarea responsabilităților în cadrul grupului neformal, dezumanizarea victimei, învinuirea victimei, raționalizarea.

Indicatorii psihosociale sunt studiați în baza activității dominante a acestei perioade de vârstă - comunicarea cu semenii. La delincvenții minori se profilează foarte evident tendința de a se grupa. Aderarea la grupele neformale, de cele mai multe ori cu orientare deviantă, se face în baza intereselor comune sau ca refugiu din societate, ca protest împotriva restricțiilor părinților. În legătură cu aceasta, unii tind să ocupe un statut înalt în grup, motiv pentru care demonstrează cunoașterea regulilor neformale criminale, a tradițiilor criminale, încalcă regimul de viață socială, învață lirica carcerală, demonstrează calități volitive, nu vor să muncească, să învețe și sunt gata să fie pedepsiți pentru aceasta. Cele menționate fundamentează definirea orientărilor valorice și comportamentale ale minorilor.

În cea mai mare parte, conținutul comunicării și al orientărilor valorice este determinat de gașca, clică din care fac parte minorii. Anume tipul de clică determină strict regulile nescrise de care se conduc membrii grupului, granițele permisibilului. Cei care respectă codexul clicii primesc susținere psihologică, tutelă fizică din partea celor puternici. La delincvenții minori apare tendința de a trăi cu ziua de azi. Ei consideră că totul se va rezolva de la sine și nu trebuie să depună eforturi pentru a trăi. În grupul de minori delincvenți sunt apreciate: insistența, hotărârea în comiterea infracțiunilor, violența fizică, verbală, agresivitatea față de alte persoane necunoscute și cinstea față de prieteni. Comunicarea interpersonală în grupul de delincvenți minori are și ea o serie de consecințe negative: anumite categorii morale primesc o interpretare greșită, altele - „negative” - din contra, sunt promovate și apreciate. Categoriile de „cinste”, „prietenie”, „demnitate personală” sunt tratate pervers, sunt percepute inadecvat. Comunicarea între delincvenții minori se produce de dragul comunicării și poartă un flux informațional redus ce se limitează la povestiri despre filmele vizionate, bătaii, faptele de eroism, distracțiile și relațiile sexuale. Un spațiu deosebit în fluxul comunicativ aparține subiectelor cu conținut eroic. Crește brusc importanța și semnificația comunicării criminale (argou, tatuaje, etichete, porecle).

Majoritatea din ei duc un mod parazitar de viață (de consumator), lipsindu-le simțului datoriei, responsabilității. Informația pe care o primesc delincvenții minori survine din surse dubioase și contribuie la dezvoltarea negativă a minorului. Nedorind să se deosebească de cei adulți, ei încep foarte devreme să facă abuz de tutun, alcool, drog, manifestă interes față de pornografie, relații sexuale perverse. Aceste comportamente acutizează tendința de a fi independent, concomitent manifestând: cinism, brutalitate, violență și putere fizică.

Atitudinea delincvenților minori față de părinți de cele mai multe ori este negativă: ei manifestă supărare, ură, dușmănie, agresivitate, deseori învinuindu-i de toate relele și foarte puțini regretă de faptele comise. Într-un studiu care a cuprins 500 minori delincvenți Sheldon și Gliuc au determinat că majoritatea din ei nu au avut parte de dragoste părintească, au fost

agresați, abuzați, maltratați. Alții au urmat modelul comportamental al tatălui care era alcoolic, hoț etc. Și doar un procent mai mic au avut familii favorabile care au putut să le ofere modele comportamentale pozitive, dragoste și afecțiune.

În final conchidem că delincvenții minori pot fi caracterizați prin următoarele trăsături importante:

1. Din punct de vedere fizic sunt de constituție mezomorfică.
2. Ca temperament sunt energici, impulsivi, neastâmpărați, agresivi, destructivi, adesea sadici.
3. Au atitudini ostile, sunt plini de resentimente, de suspiciuni, sunt încăpățânați, dornici să se afirme în grup, cu spirit de aventură, nesupuși autorităților.

Bibliografie

1. Florian G. *Psihologie penitenciară*. -București, 1996.
2. Mitrofan N. *Psihologie judiciară*. -București: Șansa, 1997.
3. Prună T. *Psihologie judiciară*. -Iași, 1994.
4. Заика Е.В., Крейдун Н.П. *Психологические особенности девиантных подростков // Вопросы психологии, 1990, №4.*
5. Знаков В.В. *Понимание асоциальными подростками ситуаций насилия и унижения человеческого достоинства // Вопросы психологии, 1990, №1.*
6. Розин В.М. *Психология для юристов*. -Москва: Форум, 1997.
7. Чуфаровский Ю.В. *Юридическая психология*. -Москва, 1997.

DECODAREA COMPORTAMENTULUI NONVERBAL – ELEMENT ESENȚIAL ÎN ASISTENȚA SOCIALĂ A DELINCVENTULUI MINOR

Liliana CIOBANU,

asistent universitar,

Universitatea Pedagogică de Stat “A.Russo”

Codul de procedură penală prevede, în art.475, întocmirea referatului prezentțial de evaluare psihosocială a personalității minorului aflat în conflict cu legea. Referatul nominalizat este elaborat de consilierul de probațiune, funcție frecvent exercitată de către asistentul social. Un moment-cheie la întocmirea acestui referat îl constituie interviul realizat de consilierul de probațiune (asistentul social) cu minorul delincvent. Pentru minorul aflat în conflict cu legea este specifică o anumită tensiune emotivă sau nervoasă, teamă generată de lipsa obișnuinței de a avea de-a face cu autoritățile ori experiența relexor tratamente exercitate de organele de cercetare. Din aceste motive, cunoștințele cu caracter psihologic, abilitățile de comunicare, în general, și cele de decodare a comportamentului nonverbal, în special, devin obligatorii pentru consilierul de probațiune (asistentul social).

În baza contactelor inițiale, asistentul social apreciază comportamentul expresiv, în mod special mimica, ca pe o realitate evidentă, ca pe o totalitate de trăsături și caracteristici dinamico-funcționale care evidențiază stări, sentimente și dispoziții sufletești, a căror interpretare corectă este o necesitate absolută. În acest sens, asistentul social trebuie să fie atent asupra componentei voluntare a comportamentului expresiv, înțelegând prin aceasta procesele funcționale dinamice, mai mult sau mai puțin deformatate emoțional, deghizate, simulate în scopul de a masca adevărate stări sufletești. Astfel, minorul poate deghiza stăpânirea de sine, calmul, nedumerirea, unele stări de suferință (boală, leșin), atitudinea de revoltă, protest, toate cu scopul de a impresiona, a intimida. Spre deosebire de acestea, manifestările involuntare reprezintă reacții fiziologice interne ale anumitor sisteme funcționale aflate preponderent sub dependența sistemului neurovegetativ, care nu pot fi mascate și nici nu pot fi provocate de om în

scop voit. În literatura de specialitate se subliniază că cele mai ilustrative manifestări în acest sens sunt: înroșirea (paloarea feței), creșterea volumului vaselor sangvine (observabile la tâmples), tremurul vocii, sudorația temporală, frământatul mâinilor, ezitarea privirii.

Așadar, tremurul vocii, al mâinilor, culegerea unor scame imaginare, mototolirea căciulii, genții, pauzele, contraîntrebările sunt suficient de explicite asupra conduitei unui minor care trăiește disconfortul psihic intern în contact cu autoritatea.

Esențial în decodarea comportamentului nonverbal este identificarea motivelor care provoacă starea emoțională: labilitatea psihotemperamentală, trecutul, starea prezentă, problemele personale (starea de sănătate). În cazul persoanelor sincere, dar labile emoțional (sferă în care intră, de regulă, minorii, femeile, bătrânii), este importantă crearea unui climat de siguranță și încredere reciprocă, a unui dialog deschis degajat. În caz contrar, acestora le sunt specifice gesturile de nervozitate, ticurile nervoase, stările de disconfort psihic. În cazul nesincerității minorului sunt frecvente manifestările de evitare a privirii, pauzele înainte de răspuns, tremurul mâinilor, lipsa inițiativei în comunicare etc.

În contextul argumentelor prezentate mai sus ținem să accentuăm importanța cunoașterii și respectării regulilor de interpretare a comportamentului nonverbal vis-à-vis de tehnicile de asistență socială utilizate în cadrul interviului. Allan Pease identifică în rezultatul investigațiilor științifice următoarele reguli:

1. Citirea ansamblului – adică gesturile, limbajul corpului nu se interpretează izolat; pentru o citire corectă trebuie evidențiate ansambluri care să conțină cel puțin trei gesturi.

2. Luarea în considerație a contextului - ansamblurile de gesturi trebuie evaluate în contextul în care apar (uneori brațele încrucișate sunt consecința temperaturii joase, nu neapărat poziție de apărare).

3. Recunoașterea diferențelor culturale - un gest care înseamnă ceva într-o țară poate avea un cu totul alt sens în altă țară.

Considerăm utile pentru asistenții sociali următoarele recomandări practice axate pe regularizarea comunicărilor, a trăirilor, a înțelegerii și interpretării comportamentului nonverbal elucidate de Allan Pease, Djerald Nirenberg:

- Atingerea feței cu mâna este legată de sentimente negative: acoperirea gurii cu mâna, atingerea nasului – minorul minte; apucatul de ureche, scărpinatul pe-o parte a gâtului – nesiguranță, neîncredere față de ceea ce se spune; degetul arătător lipit de obraz, degetul mare sprijină bărbia, degetul mijlociu este lângă sau peste gură – evaluare critică.

- Îndepărtarea unei scame imagineare relevă dezaprobarea față de ceea ce s-a spus.

- Atunci când minorul simte o furie tăcută, e supărat sau decepționat, are impulsul de a trage de guler pentru a-l îndepărta de gât.

- Creșterea tensiunii sau a frustrației este manifestată prin masarea feței pentru a liniști senzația de furnicătură.

- Clipitul lent este un gest deranjat care este folosit de către o persoană care se simte mai bogată, mai bună, mai înțeleaptă decât interlocutorul.

- Dominarea, superioritatea este manifestată prin încălecatul scaunului. Spătarul scaunului oferă protecție împotriva unui posibil "atac".

Pe lângă semnalele negative ale corpului prezentate, în literatura de specialitate se profilează și semnalele pozitive ale corpului:

- Interlocutorul manifestă interes atunci când ia poziția capul înclinat.

- Prin suptul ramei ochelarilor, a unui creion, stilou interlocutorul transmite mesajul: „Am nevoie de timp”.

- Încrederea în sine, atitudinea degajată este manifestată prin gestul mâinile în formă de acoperiș.

- Gătința, deschiderea către comunicare - aplecarea înainte a corpului.

Neputând fi marcate, dar nici provocate de minor în scop voit, manifestările comportamentale și psihofiziologice menționate vor indica starea de disconfort psihic pe care o trăiește minorul aflat în conflict cu legea. Însă, asemenea manifestări, expresiile emoționale, comportamentul nonverbal pot confirma sau infirma, ca un argument în plus, o teză valabilă, constituind indici orientativi asupra tentativelor comportamentului simulat în interviul cu minorul delincvent.

Bibliografie

1. Abric Jean-Claude. *Psihologia comunicării*. -Iași: Polirom, 2002.
2. de Peretti Andre. *Tehnici de comunicare*. -Iași: Polirom, 2001.
3. Pănișoara Ion-Ovidiu. *Comunicarea eficientă*. -Iași: Polirom, 2004.
4. Pease Allan. *Întrebările sunt, de fapt, răspunsuri*. -București, 2001.
5. Лабунская В.А.. *Невербальное поведение*. -Москва, 1986.
6. Ниренберг Джералд. *Читать человека как книгу*. -Москва, 1990.

EFECTELE MEDIULUI PENITENCIAR ASUPRA VIEȚII PERSOANELOR ÎN CONFLICT CU LEGEA

Marcela Dilion,

*doctor în sociologie, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova*

Detenția reprezintă o modalitate de a-i pedepsi pe infractori și de a-i apăra pe cetățeni de aceștia. Dar scopul de bază al sistemului penitenciar este cel de resocializare a individului. Au oare închisorile acest efect asupra celor încarcerati? Realitatea ne demonstrează ferm că răspunsul este unul negativ.

Răspândirea fenomenului infracțional are ca efect direct creșterea numărului de persoane reținute, arestate și plasate în penitenciare (la 1 aprilie 2005 deținuți în instituțiile penitenciare ale DIP al Ministerului Justiției al Republicii Moldova erau 6670). Închisorile sunt suprapopulate, numărul real al deținuților întrece cu mult normele admisibile. În vederea analizei situației în izolatoarele de arest preventiv, Institutul de Reforme Penale a realizat în anul 2003 un sondaj de opinie, care a cuprins toate izolatoarele de arest preventiv din Republica Moldova. Au fost chestionate 1000 de persoane, ceea ce constituie aproximativ 30% din numărul anual al persoanelor aflate sub arest preventiv în aceste instituții. Rezultatele sondajului prezintă condițiile de trai ca fiind foarte rele. Numai 22,1% dintre persoanele chestionate au apreciat condițiile de trai ca bune și normale. Fiecare al cincilea respondent (20,7%) a apreciat aceste condiții ca suportabile, 18,5% – grele, iar 38,7% – deosebit de complicate, extreme, antiumane. Cele mai înalte aprecieri au fost date condițiilor de trai la penitenciarul din Bălți (44,6% au apreciat condițiile de detenție ca bune și normale, 27% – suportabile, 12,2% – grele, iar 16,3% – deosebit de complicate). Cele mai grele condiții de detenție sunt, în opinia respondenților, în penitenciarul nr.3 din Chișinău. Numai 4,8% din cei chestionați au apreciat condițiile de trai ca bune și normale, 16,3% – ca suportabile, 19,2% le califică ca grele, iar 59,7% – ca deosebit de complicate¹.

¹ Dolea I., Zaharia V., Hanganu S. *Justiția penală și drepturile omului*. -Chișinău: IRP, 2004, p. 97.

Aceste date scot în evidență că persoanele deținute sunt private de cele mai elementare condiții.

Analiza comparată a curentelor în domeniul sancțiunilor penale indică faptul că încarcerarea reprezintă, cu anumite variații geoculturale, reperul esențial al sistemelor penale convenționale. În special în societățile moderne centralizate, ea este considerată atât de publicul larg, cât și de profesioniști drept sancțiune cu cel mai ridicat nivel de pedepsire. Indiferent de mutațiile survenite la nivelul sistemelor penale, închisoarea a fost considerată în mod constant răspunsul cel mai sever și mai potrivit al comunității față de o anumită categorie de infracțiuni și infractori. Paradigma pedepsei în modernitate a devenit una centrată pe închisoare – numită prisonocentrică.

Centralitatea închisorii în modernitate provine însă nu numai din frecvența statistică a utilizării ei, din filosofia care a întemeiat sistemele penale moderne, ci și din transformarea ei în elementul de comparație pentru sancțiunile neprivative de libertate. În cadrul sistemelor convenționale de pedepsire, de cele mai multe ori acestea sunt considerate alternative la închisoare, diferite sub raportul intensității pedepsirii de încarcerare, dar situate pe același continuu gradual.

Un studiu al Organizației Națiunilor Unite asupra tendințelor infracționalității și strategiilor adoptate în diferite sisteme penale (1990 – 1994) evidențiază o hartă extrem de variată a practicii actuale a sancțiunilor penale.

Există state în care sancțiunile neprivative de libertate – avertismentul, amenda, confiscarea – reprezintă peste 70% din totalul condamnărilor pronunțate (Japonia, Germania, Slovenia, Finlanda, Austria, Egipt). În alte țări, peste 50% dintre condamnări sunt privative de libertate (Columbia, Singapore, Republica Moldova). Există și o categorie de state în care cel puțin în termeni cantitativi nu se evidențiază un trend clar.

Una din puținele teme asupra căreia există un acord între cercetători se referă la efectele negative – atât directe, cât și colaterale – ale închisorii. Efectele încarcerării sunt complexe. Ele se extind asupra vieții infractorului, sănătății sale mintale, carierei profesionale, asupra familiei și comunității în

care se întoarce. Între efectele închisorii se numără abuzul asupra copiilor și violența domestică, răspândirea unor boli infecțioase, riscul sporit pentru siguranță și coeziunea comunitară. Penitenciarul afectează socializarea copiilor și tinerilor. Trendul infracționalității, mai ales violența cu care sunt uneori comise diferite fapte penale, repun permanent în discuție valoarea de prevenție generală și specială a închisorii. *Michael Tonry* și *Joan Petersila* apreciau că se pot identifica cel puțin șase efecte colaterale ale închisorii¹. Unul dintre principalele efecte este cel ce scoate în evidență că **închisoarea reduce șansele celor care au ispășit o pedeapsă privativă de libertate să-și găsească un loc de muncă, reduce șansele reintegrării în comunitate**. Ispășirea unei pedepse privative de libertate are efecte pe termen lung asupra posibilităților ulterioare ale persoanei care a comis fapte penale de a se reintegra în comunitate. În multe sisteme penale încarcerarea, ca pedeapsă principală, este însoțită și de o serie de interdicții și limitări care operează după expirarea perioadei de detenție. Aceste restricții privesc o gamă variată de drepturi și libertăți, începând cu drepturile părintești, dreptul de a practica o anumită profesie sau de a ocupa o funcție publică, drepturi politice (de a alege și de a fi ales). Pe lângă aceste restricții, care fac parte din sancțiunea pentru fapta comisă, multe legislații interzic angajarea pe anumite posturi a unor persoane care au comis infracțiuni. Restrângerea unor drepturi și libertăți se asociază deseori cu presiunea comunităților de blocare a accesului celor care au comis fapte penale la piața forței de muncă aflate în multe state și zone în declin. Aceste circumstanțe, îmbinate cu nivelul educațional și de pregătire profesională redus, conturează puținele șanse ale persoanelor care au ispășit o pedeapsă privativă de liberate de a se reintegra în societate, contribuie la marginalizarea și excluderea lor socială. Una dintre puținele opțiuni pe care infractorii eliberați le au la dispoziție este continuarea carierei infracționale, așa cum remarcă numeroase studii asupra cauzelor recidivismului.

Un alt efect este cel care scoate în evidență **învrăzățirea stării sănătății fizice și mentale** a celui încarcerat. În acest context, menționăm că penitenciarele și izolatoarele de arest preventiv au devenit focare de boli

¹ Balahur D. *Fundamente socio - juridice ale probațiunii*. -București, 2000, p. 6.

infecțioase. Bolnavii se dețin cu cei sănătoși. În condițiile igienei precare, boli ca tuberculoza, dizenteria, hepatita se răspândesc foarte repede. Conform studiului efectuat de Institutul de Reforme Penale, 72,7% din persoanele aflate în izolatoarele de arest preventiv au probleme de sănătate, dintre care 37,7 % susțin că s-au îmbolnăvit în penitenciar.

Închisoarea contribuie la izolarea și marginalizarea familiilor lor. Închisoarea afectează familia celui condamnat. Există puține cercetări cu privire la efectele încarcerării asupra familiei persoanei private de libertate, în special asupra dezvoltării copiilor. Se presupune că aceasta diferă de absența tatălui sau a mamei, precum și în funcție de vârsta copilului. Corelația unor date prezente în cadrul cercetării altor efecte ale închisorii evidențiază că minorii ai căror părinți sunt încarcerați se confruntă cu stigmatizarea socială și discriminarea, au tendința de a-și dezvolta un comportament agresiv, tendințe de izolare, manifestă tulburări emoțional-afective etc. Extrapolarea studiilor asupra părinților ca modele de rol pentru copii conduce la concluzia că minorii ai căror părinți au ispășit o pedeapsă privativă de libertate prezintă un risc sporit (de 5 ori mai mare, după cum se afirmă în unele studii) de a deveni ei înșiși infractori. Extrapolarea trebuie realizată însă cu precauție. Există tendința de a transforma în automatisme concluziile unor cercetări: copiii abuzați vor abuza la rândul lor, copiii proveniți din familii în care un părinte sau un frate a fost în închisoare vor deveni și ei infractori.

Încă o consecință a încarcerării: **închisoarea este criminogenă, o adevărată școală pentru infractori.** Copiii și tinerii care ispășesc o pedeapsă privativă de libertate sunt și mai dramatic afectați. Survenind într-o perioadă care în mod normal este dedicată educației și pregătirii profesionale, pedeapsa privativă de libertate contribuie la marginalizarea și excluderea lor socială ulterioară. Deoarece închisoarea este recunoscută pentru valențele sale criminogene „o adevărată școală de pregătire a infractorului” (John Howard), rezultă că deținuții mai tineri sunt “socializați” într-un mediu antisocial, ceea ce sporește probabilitatea ca după eliberare să comită fapte penale și mai grave. Pe această cale “cercul vicios al violenței” se autoregenerează. Închisoarea devine școală de

pregătire a infractorilor care afectează coeziunea și organizarea comunității. Efectele criminogene ale închisorii a fost una dintre temele predilecte ale studiilor și cercetărilor sociojuridice. Aceste studii evidențiază particularitățile subculturii penitenciare, ale funcției sale primordiale de “socializare” în caz de comportamente și atitudini antisociale. Încă din secolul al XVII-lea *John Howard* caracterizează închisoarea ca școală și mijloc de specializare în domeniul infraționalității. Astfel, numărul deținuților care anterior au fost condamnați s-a mărit de la 21% în 2002 până la 27% în 2003. În acest context, menționăm că la 1 aprilie 2005 în penitenciarele din Republica Moldova se aflau 1950 deținuți care își ispășesc pedeapsa în închisoare pentru a doua oară, 1332 – a treia oară, iar 930 – a patra oară și mai mult (2458 de deținuți sunt condamnați pentru prima dată, ceea ce reprezintă 36,9%) (vezi Tabelul 1).

Tabelul 1

Caracteristica privind antecedentele penale

Contactul cu închisoarea	În realitate se dețin		+/- persoane	+/- %
	la 01.04.04	la 01.04.05		
prima dată	3080 (38,8 %)	2458 (36,9 %)	-622	- 20,2
a doua dată	2338 (29,5 %)	1950 (29,2 %)	-388	- 16,6
a treia dată	1361 (17,2%)	1332 (20,0%)	-29	-2,1
a patra oară și mai mult	1154 (14,5%)	930 (13,9%)	-224	- 19,4
Total	7933 (100 %)	6670 (100 %)	-1263	-15,9

Pentru mulți deținuți contactul cu închisoarea înseamnă specializare și continuarea, uneori pe durata întregii vieți, a carierei infraționale. *Joan Moore* explică acest fenomen, precum și implicațiile sale asupra siguranței comunitare, prin intermediul loialităților care se creează în închisoare. Închisorile, nota specialistă americană, sunt locuri violente și periculoase.

Noii-veniți trebuie să-și găsească protecție pentru a supraviețui. Mulți o găsesc în bandele care deja sunt formate. Inevitabil, loialitatea de bandă este exportată în comunitate o dată cu eliberarea.

Daniel Nagin observa, de asemenea, că închisoarea a devenit o experiență destul de familiară în unele comunități, astfel încât nu mai reprezintă un stigmat pentru cei care au fost încarcerati, pierzându-și astfel efectul de prevenire. Uneori se produce și un fenomen de contagiune și preluare în comunitate a „stilului și valorilor vieții penitenciare”.

De asemenea, *Tonry* și *Petersila* atenționează asupra **pericolului de a fi exportate în comunitate stilul de viață și valorile închisorii, reacția la mediul penitenciar determinând, de multe ori, stări și tendințe autolitice.**

Lista efectelor negative ale încarcerării este lungă. Puțini specialiști se îndoiesc azi de faptul că recursul la închisoare nu mai asigură prevenția generală și specială – principalele scopuri penale pentru care ea a avut o carieră îndelungată, devenind una dintre instituțiile de referință ale modernității. Nu este însă mai puțin adevărat faptul că valul de creștere a ratelor infracționalității, gravitatea unor infracțiuni comise din ce în ce mai des de copii au mărit exigențele și presiunile publicului față de politicile guvernamentale de asigurare a securității comunitare. Încercându-se o orientare a politicilor execuțional-penale către măsuri neprivative de libertate, la 14 decembrie 1990 Adunarea Generală a ONU a adoptat Rezoluția 45/110, Regulile Standard Minime ale Națiunilor Unite pentru Măsuri Neprivative de Libertate, cunoscute ca Regulile de la Tokio. În regula 9.2 se recomandă: crearea centrelor de asistență postdetenție pentru reintegrarea socială; eliberarea pentru muncă sau educație; diferite forme de eliberare condiționată; reduceri ale pedepselor; grațiere.

Bibliografie

1. Balahur D. *Fundamente sociojuridice ale probațiunii*. -București, 2000.
2. Dolea I., Zaharia V., Hanganu S. *Justiția penală și drepturile omului*. -Chișinău: IRP, 2004.

ADMINISTRAREA COMUNITARĂ A JUSTIȚIEI

Victor NICOLĂESCU

sociolog,

Ministerul Administrației și Internelor, România

În ultimii ani, interesul pentru comunitate și dezvoltare comunitară a crescut la nivel local, național și internațional, cu toate că originile ideilor de dezvoltare comunitară, participare și acțiune comunitară sunt oarecum neclare, numeroși autori asociind conceptul cu diferite evenimente sau probleme sociale.

În spațiul american, **conceptul de acțiune comunitară** a făcut parte integrantă din programul “Marea Societate” elaborat de Administrația Johnson în anii '60. Michael Harrington, unul dintre membrii echipei care a conceput acest program, explicând modul în care a fost conceput războiul antisărăcie, amintește ideea de dezvoltare comunitară în legătură directă cu abordările legate de delincvența juvenilă, considerând că originile ei sunt legate de acest tip de problemă socială. La rândul lor, Ted Gaebler și David Osborne (1992)¹ consideră că dezvoltarea comunitară a însemnat inițial acțiune comunitară, aceasta luând naștere ca urmare “a percepției existenței unei rupturi între administrație și comunități, mișcările comunitare fiind animate de credința comună că adevăratul control asupra vieții personale fusese încredințat megainstituțiilor societății: guvern, corporații de afaceri etc.”

Războiul antisărăcie a fost purtat de către diviziuni ale Programului de Acțiune Comunitară în aproape o mie de orașe din SUA, urmărindu-se, prin crearea unor “echipe de consultanți” formate din rezidenți ai comunității, trei **obiective importante**:

- crearea de posibilități pentru clienții serviciilor publice de a avea un cuvânt de spus în ceea ce privește oferta de servicii (intenția era de a realiza o redistribuire a puterii, astfel încât deținătorii

¹ Apud Peter Marris. *Community Planning and Conceptions of Change*. -London: Routledge and Keagan Paul, 1982.

acesteia să renunțe la anumite privilegii deținute prin poziția lor în organizație);

- creșterea suportului comunității pentru activitatea realizată de către serviciile publice;
- îmbunătățirea serviciilor oferite de către instituțiile guvernamentale.

Studiile desfășurate pentru a înțelege funcționarea acestor unități au demonstrat un eșec relativ al acestora. Astfel, s-a apreciat că acest eșec s-ar datora următoarele *motive*:

- Reprezentanții agențiilor guvernamentale au manifestat rezistență față de opiniile cetățenilor, considerând că sugestiile lor erau naive, bazate pe o slabă informare, fără calități practice.
- Obiectivele agențiilor guvernamentale erau deseori atât de vagi, încât consultanții nu dispuneau de criterii clare pentru a alege între planurile alternative de acțiune.
- Membrii grupurilor de consultanță aveau deseori dificultăți în înțelegerea programelor din cauza lipsei de cunoștințe profesionale.

Axiomele abordării comunitariste au fost sintetizate de Amitai Etzioni în lucrarea *Spiritul comunității*, acesta considerând că mișcarea ecologistă dedicată schimbării în bine a mediului social, moral și politic are mai multe trăsături:

- Nouă ordine morală, socială, publică, fără puritanism sau opresiune este posibilă.
- Oamenii pot locui din nou în comunități, fără a se transforma în paznici “vigilenți” și fără a deveni ostili unul altuia.
- Asumarea de responsabilități crescute nu este o modalitate de a limita drepturile indivizilor; dimpotrivă, “mai multe drepturi înseamnă mai multe responsabilități”.
- Acțiunea intereselor particulare poate fi echilibrată de către comunități particulare.

Pentru Amitai Etzioni, comunitarismul reprezintă o nouă energie politică, în cadrul căreia protectorul interesului comun este reprezentat de cetățeni. Dat fiind faptul că puterea grupurilor de interese nu se bazează pe abilitatea acestora de a servi majoritatea cetățenilor, ci pe faptul că aceștia sunt în majoritate inactivi, este necesar un efort social major pentru realizarea unui pachet de reforme care să reducă rolul intereselor din interiorul guvernelor locale și naționale.

În cadrul acestui demers, cetățenii trebuie să fie informați, să înțeleagă modul în care interesele particulare se structurează și se manifestă, să se organizeze pe plan local, regional și național.

Sintetizarea diferenței dintre serviciile profesionale și asociațiile comunitare (familie, biserică, vecinătate, organizații voluntare) oferă **avantaje în favoarea comunităților**, care:

- sunt mai devotate membrilor care le compun decât diferite organizații față de clienții lor;
- înțeleg mai bine problemele locale;
- rezolvă problemele, în timp ce organizațiile guvernamentale distribuie servicii;
- oferă îngrijire, nu servicii;
- sunt mai flexibile, mai creative;
- creează standarde de comportament;
- se concentrează pe capacități, nu pe deficiențe.

Dezvoltarea comunitară, în contextul confruntării cu globalizarea puterii economice, extinderea sărăciei, hegemonia pieței libere, creșterea conflictelor rezultate din combinații de rasă, frontiere, cultură, religie, globalizarea și realinierea puterii politice la dezvoltarea rapidă a comunicării globale, **se definește a fi:**

- **o metodă de a lucra cu oamenii**, care pornește de la nevoile și aspirațiile acestora;

- **o provocare la formele existente** ale organizării politice, care se bazează pe organizarea centralizată;
- **o provocare într-o lume postmodernă** în care valorile dreptății, solidarității, cetățeniei și societății fără clase sunt amenințate ca urmare a restructurării economice și a fragmentării statului bunăstării, a insecurității și competiției în numele libertății individuale.

În *Human Development Report* (UNDP, 1993) se consideră că participarea indivizilor devine problema centrală a timpului nostru, iar Banca Mondială, cunoscută pentru conservatorismul ei financiar, consideră că participarea comunitară poate constitui un mijloc pentru asigurarea dezvoltării țărilor din lumea a treia, precum și pentru a garanta ajungerea resurselor, în modul cel mai eficient, la cele mai sărace segmente ale populației.

Perspectiva dezvoltării comunitare pleacă de la ideea că individul suferă de anomie, alienare, deziluzii, ca rezultat al faptului că schimbarea tehnologică a îndreptat societatea către industrializare și urbanizare fără a lua în calcul efectele asupra relațiilor sociale.

M.G.Ross (1995) remarca, de altfel, că “procesul de urbanizare aproape a distrus sentimentul de apartenență a individului la o comunitate. Problema dezvoltării și menținerii unor valori comune și împărtășite (ingredientul de bază al coeziunii) este tot mai dificilă datorită urbanizării și industrializării. Această tendință a unor largi subgrupuri de a se dezvolta prin coeziune ca entități separate în comunitate produce tensiune socială, pericole potențiale pentru comunitate. Democrația va slăbi dacă nu vor fi dezvoltate noi instituții care să se potrivească noilor stiluri de viață. Barierele care opresc participarea activă în direcția schimbării sociale inhibă dezvoltarea personală”.

Parteneriatul cu comunitatea – formă de eficientizare a activității justiției

Dacă, din punct de vedere operațional, justiția este destinată protecției cetățenilor și aceștia se află, în mod inevitabil, în prima linie de apărare a controlului criminalității, atunci întrebarea “Ce trebuie să facă

justiția pentru a mobiliza și îndruma corect cetățenii?” devine fundamentală. Răspunsul poliției, în trecut, era ca angajații săi să fie pregătiți să răspundă rapid la apelurile individuale ale cetățenilor. Acest lucru însă nu a creat un parteneriat real și efectiv între cetățeni și poliție. S-au acreditat două categorii de justificări pentru a explica de ce acest lucru nu s-a întâmplat.

În primul rând, nu există o bază de date validă care să demonstreze că răspunsul poliției la solicitările apărute a fost satisfăcător. Cetățenii apelau la poliție deoarece aveau nevoie de ajutor. Polițiștii, în schimb, veneau la locul faptei numai atunci când considerau că s-au săvârșit acte criminale serioase ori cineva a încălcat legea. Dacă incidentul nu implica un act criminal sau nu rezulta o încălcare a legii, polițiștii erau nerăbdători să scurteze întâlnirea cu cetățenii și să se întoarcă la locul lor de muncă. Acest fel de răspuns, în consecință, nu creează multe “prietanii” printre cetățeni și nici nu-i încurajează pentru a apela la poliție cu următoarea ocazie.

În al doilea rând, răspunsul poliției la solicitările prin telefon s-a făcut dintr-o perspectivă greșită. Așa cum am mai arătat, atenția poliției a fost concentrată spre aceste incidente ca probleme particulare, fără să le perceapă ca probleme generale și de durată ale comunității. Polițiștii se gândeau la solicitanții lor ca la indivizi, și nu ca la grupuri sociale. Ambele aspecte au făcut ca un parteneriat între poliție și grupurile sociale existente să fie greu de încheiat. Acest tip de activitate a fost, de asemenea, îngreunat de însăși structura organizațională a unităților de poliție. Organizarea funcțională a acestora era de așa natură încât grupurile comunitare formate pe criterii geografice să nu aibă acces ușor la acestea. Nu exista personal calificat într-o unitate care să le împărtășească perspectiva specific geografică.

Pentru aceste motive, întrebarea legitimă care s-a ridicat a fost: *“Până la ce punct este pregătită poliția să-și adapteze modul de operare, stilul și structura, astfel încât să strângă relațiile cu comunitatea?”*. Motivul pentru care poliția ar putea să-și dorească aceasta este că i-ar întări capacitatea de a controla criminalitatea fără să-i abată prea mult atenția de la preocupările cu privire la aceasta, dar suficient pentru ca cetățenii să-i acorde mai mult credit și atenție. Ideea de bază este că, dacă cineva

cheltuiește timp pentru a construi o relație, această relație își arată puterea atunci când este testată în lupta împotriva criminalității. A încerca să rezolvi probleme legate de criminalitate fără această relație este o ecuație fără sens. Cu toate acestea, o astfel de relație nu se poate construi bazându-se numai pe problema criminalității. Aspectele prezentate i-au determinat pe polițiști să regândească rolul comunității în controlul criminalității și să caute căile cele mai bune de dezvoltare a acestei relații.

Când se ia în considerare problematica “*administrării comunitare a justiției*”, este bine să se observe că nici susținătorii și nici criticii acesteia nu au oferit un model conceptual al comunității care să reflecte într-adevăr filosofia acestui model. În acest sens, Scherer (1972) sublinia faptul că **“dintre toate relațiile sociale pe care omul le poate utiliza pentru atingerea obiectivelor sale, comunitatea asigură cel mai bogat context de cooperare cu ceilalți”**. Numai câțiva cercetători au acordat atenție acestei probleme, realizând asociații conceptuale între discipline ca sociologia sau psihologia socială. Asemenea eforturi sunt importante nu numai într-un context teoretic, ci și pentru ca programele și practicile administrării comunitare a justiției să fie efectiv implementate.

În acord cu Gusfield (1975), termenul „**comunitate**” are două semnificații:

- a) utilizarea termenului pentru a desemna o localizare teritorială (jurisdicția unui departament de poliție, zona de patrulare a unui ofițer);
- b) o calitate relațională care caracterizează relațiile umane.

În domeniul sociologiei, cele două conceptualizări ale comunității sunt larg recunoscute. Prima permite o operaționalizare geografică a noțiunii (bloc, vecinătate, oraș). Această definiție a pierdut din semnificație datorită mobilității crescute manifestate în toate societățile moderne. Legăturile sociale ale indivizilor sunt mai puțin constrângătoare și multe conexiuni interpersonale depășesc spațiul cartierelor, orașelor sau chiar pe cel limitat de granițele naționale. Mai specific, creșterea comunicării și mobilității creează dificultăți pentru structurile de poliție în corelarea

principiilor democratice care le ghidează activitățile, pentru că nu pot să reflecte în întregime diversitatea ce poate exista în cadrul unor zone limitate. De aici se desprinde una dintre provocările fundamentale cu care se confruntă mișcarea poliției comunitare: plasarea unui accent exagerat pe granițele geografice poate să conducă la absența aprecierii caracteristicilor pluraliste ale indivizilor care trăiesc într-o zonă diferită.

A doua conceptualizare predominantă a comunității se referă la *rețelele interacțiunilor umane și legăturilor sociale*. Această abordare accentuează calitățile organice ale comunității (ex., încrederea mutuală și valorile comune), în timp ce se ignoră limitele geografice ale comunității ca fiind necesare pentru operații eficiente ale poliției. S-a sugerat că noul concept al capitalului social (rețelele normelor comune și încrederii împărtășite) este esențial pentru a țese o structură socială; în acest sens, s-a considerat că nivelurile ridicate ale capitalului social, care sunt caracterizate de conexiuni interpersonale și niveluri ridicate ale încrederii sociale, întăresc structura socială (Coleman, 1998).

O structură socială puternică este dependentă de dezvoltarea rețelilor sociale informale și de menținerea unui sentiment al comunității. În acest sens, un sentiment puternic al comunității și coagularea capitalului social sunt indicatori ai valorilor comune, ai nivelului înalt de angajament civic, ai dialogului public eficient și ai responsabilității sociale crescute. Cercetările au arătat că sentimentul comunității este liantul care leagă membrii comunității și care ajută la o puternică fundamentare a structurii sociale.

În acest context, rețelele informale ale indivizilor asigură dezvoltarea și susținerea normelor și valorilor, permite dezvoltarea responsabilității sociale, legături mai stabile între cetățeni și guvernanți și, în cele din urmă, construirea continuă a unor surse generatoare de capital social și a sentimentului comunității – toate acestea fiind necesare pentru o acțiune colectivă semnificativă. Acest model presupune ca trăsăturile organice și pluraliste ale comunității să fie ușor identificabile și ca eforturile populației să fie direcționate către obiectivele comunitare. Dacă nu se aplică acest model, se pot observa diferenți cetățeni mult mai motivați să activeze individual în procesul de

rezolvare a problemelor, ceea ce va conduce la probabilitatea creșterii cercurilor de putere și a tratamentelor inumane în comunitate (Scherer, 1972).

În concluzie, fiecare dintre modelele existente prezintă obstacole pentru o implementare de succes a unei noi abordări a poliției. Ceea ce este de dorit este ca unul dintre modele să ia în calcul constrângerile structurale (geografice și constituționale) și să încorporeze rețele ale încrederii mutuale și obligații sociale. O asemenea abordare va dezvolta conexiuni organice între cetățeni și comunitate. Recunoașterea elementelor structurale și contextuale este esențială pentru stimularea eforturilor de a promova acțiunile colective printre membrii comunității.

Reformarea sistemului de justiție nu se poate realiza fără a se oferi atenție participării publicului la rezolvarea problemelor. Siguranța publicului cere elaborarea unui plan strategic care să realizeze un echilibru între sancțiune (expresia unui control formal) și prevenire (expresia unui control informal). Această provocare nu a găsit o soluție finală în statele care au debutat timpuriu în implementarea acestei abordări, dar curentul comunitar s-a dovedit o soluție viabilă care va avea efecte de lungă durată.

Dezvoltările recente înregistrate în sfera sistemului de justiție au imprimat o nouă direcție prin încercările de plasare a unui accent extins pe importanța împărțirii responsabilității cu comunitățile în care se va aplica legea (vezi Figura 1). Colaborarea cu publicul în prevenirea criminalității și rezolvarea problemelor sociale care se manifestă la nivel comunitar va deveni pilonul noului sistem de administrare comunitară a justiției, poliția fiind cea care va primi uvertura acestei partituri.

Prevenirea și combaterea criminalității nu se poate realiza, pe termen lung, într-o societate din ce în ce mai urbanizată în care poliția s-a îndepărtat de segmentele majore ale comunității. Indiferent cât de ofensivă ar fi poliția în reprimarea acestui fenomen, nu se pot obține rezultatele scontate dacă nu se beneficiază de sprijinul comunității.

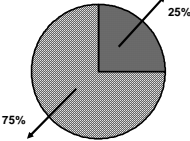
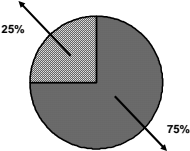
<i>A. Situația curentă</i>	<i>B. Obiectivul viitor</i>
<p data-bbox="204 212 524 276">ÎMPĂRȚIREA LIMITATĂ A RESPONSABILITĂȚII</p> <p data-bbox="169 292 555 352">Angajarea comunității în prevenirea și rezolvarea problemelor</p> <p data-bbox="169 635 519 724">Controlul formal al criminalității prin activități de poliție și sistemul justiției penale</p>	<p data-bbox="622 212 925 276">ÎMPĂRȚIREA EXTINSĂ A RESPONSABILITĂȚII</p> <p data-bbox="586 292 936 384">Controlul formal al criminalității prin activități de poliție și sistemul justiției penale</p> <p data-bbox="678 624 962 713">Angajarea comunității în prevenirea și rezolvarea problemelor</p>

Figura 1. Împărțirea responsabilității în rezolvarea problemelor din comunitate

Utilizarea capitalului social în administrarea comunitară a justiției

Foarte mulți autori calculează costurile actului de justiție uzitând o serie de forme de capital (uman, financiar), dar se constată că nu s-a promovat cea mai eficientă formă de capital care se identifică în comunitate: **capitalul social**.

Concepția modernă a capitalului social a fost promovată de Coleman (1988), care arăta că relațiile personale și rețelele de relații sunt importante în generarea încrederii și în aplicarea normelor, iar indivizii utilizează relații sociale mai puternice sau mai slabe pentru câștig personal.

Aceste idei sunt folosite pentru a defini capitalul social. Capitalul social este definit prin funcția sa. Nu este o singură entitate, ci o varietate de diferite entități care au în comun două caracteristici: ambele constau dintr-o trăsătură a unei structuri sociale și toate facilitează anumite acțiuni ale

indivizilor care sunt în cadrul structurii. Ca și alte forme ale capitalului (uman, financiar, fizic), capitalul social este productiv, făcând posibilă dobândirea unor anumite finalități care nu ar putea fi atinse în absența sa. Spre deosebire de alte forme de capital, capitalul social se regăsește în structura relațiilor dintre persoane. El nu este dat nici de indivizi și nici de implementările fizice ale producției (Coleman, 1990).

Capitalul social se creează atunci când relațiile dintre persoane se schimbă în așa fel încât să faciliteze acțiunea, iar această valoare să poată fi utilizată pentru folosirea optimă a capacității umane, precum și pentru dezvoltarea încrederii reciproce între cei care lucrează împreună.

Există variate forme de capital social:

- obligații și așteptări (încredere și reciprocitate);
- potențialul informării (potențialul pentru informare care facilitează acțiunea emanată din relațiile sociale);
- norme și sancțiuni (sprijinirea comportamentului prosocial și combaterea comportamentelor antisociale);
- relațiile de autoritate (leader-ship);
- intenția organizațională (organizațiile de voluntari care produc un bun public).

Aceste forme de capital social au potențialul de a crea capital social.

Capitalul social poate fi distrus cu ușurință. Nu există un interes rațional personal de a crea capital social atunci când beneficiile acțiunilor de a crea valoare socială sunt primite de alte persoane și nu sunt receptate de inițiatorii mișcării. Relațiile comunitare ce au sisteme de includere închise, o structură socială stabilă și o ideologie care susține identitatea sunt de dorit pentru menținerea capitalului social, deoarece această valoare se depreciază dacă nu este reînnoită, așa cum relațiile încetează să mai existe dacă nu sunt menținute.

Capitalul social poate fi cu ușurință asimilat legăturilor sociale. Janowitz (1975) susținea că legăturile sociale mai puternice dintr-o vecinătate

conduc la un control social mai eficient. El se referă la sensul clasic al definiției capitalului social, ca fiind capacitatea unui grup social de a se organiza singur. Prin legături puternice, un grup de oameni poate să se sprijine în timpul crizelor. De exemplu, femeile afro-americane din faimosul studiu al lui Carol Stack (1974) mențineau puternice legături sociale prin formarea unor rețele de schimb care le-au ajutat să se lupte cu sărăcia. Aceasta nu înseamnă că grupul social respectiv are capital social. Rețelele grupale și alte strategii le-au ajutat să se lupte cu sărăcia, dar le-a lipsit capitalul social de a ieși din acest cerc. Grupului de femei i-a lipsit accesul la resursele comunității, susținerea comunitară a unor segmente puternice ale societății, pentru a li se transmite o formă de putere. În mod asemănător, Whyte (1981) arăta că zonele periferice nu sunt dezorganizate, ci sunt organizate diferit față de zonele în care sunt prezente clasele de mijloc și de sus, scopul lor fiind să se lupte cu realitățile dure ale „ghetoizării”. Problema periferiei nu este dată de absența organizării, ci de eșecul organizării sociale de a se îmbina în structura socială care se dispune în jurul grupului lor. În concluzie, membrii unei vecinătăți pot avea legături puternice, dar se remarcă prin absența legăturilor cu alte segmente ale societății, necesare pentru a se construi capitalul social.

Dacă se realizează construirea capitalului social, el poate fi un catalizator în administrarea angajamentului civic în vederea reducerii criminalității și dezordinii. Atât capitalul social, cât și poliția orientată către comunitate sunt elemente centrale în construirea dialogului real și a redimensionării pozitive a încrederii dintre variate grupuri de putere inegală, în vederea dezvoltării capacității de a aborda colectiv resurse variate, de a descentraliza o organizație complexă și de a întări sentimentul colectiv că oamenii pot lucra împreună pentru a rezolva probleme diferite. Putman (2000) demonstrează că organizațiile voluntare generează capital social prin accentuarea:

- a) încrederii;
- b) normelor reciprocității;
- c) angajării civice;
- d) acțiunii colective.

Capitalul social este un aspect al unei organizații sociale (incluzând încrederea, norme și rețele), care întărește acțiunile de cooperare, persistă pentru un termen lung și oferă fundamentele afirmării sale sub o altă formă (Putnam, 2000). De aceea, atunci când cetățenii și ofițerii de poliție sau reprezentanții altor grupuri din sectorul public sau privat lucrează împreună pentru a reduce criminalitatea și dezordinea, se poate spune că este evident că se construiește capitalul social.

Dacă între acești agenți nu se realizează construirea capitalului social, atunci poliția orientată către comunitate nu își regăsește adevăratul sens. Hagan (1989) a pregătit un principiu de funcționare pentru această relație, și anume: **Cu cât este mai redusă dimensiunea capitalului social dintr-o vecinătate, cu atât mai mare va fi criminalitatea în acea zonă** (vezi Figura 2).

Cartierele caracterizate de segregare rezidențială, inegalitate rasială și concentrarea sărăciei descurajează construirea capitalului social (Hagan, 1989), dar aceste vecinătăți sunt cele care necesită cel mai mult construirea capitalului social și implementarea poliției orientate către comunitate.

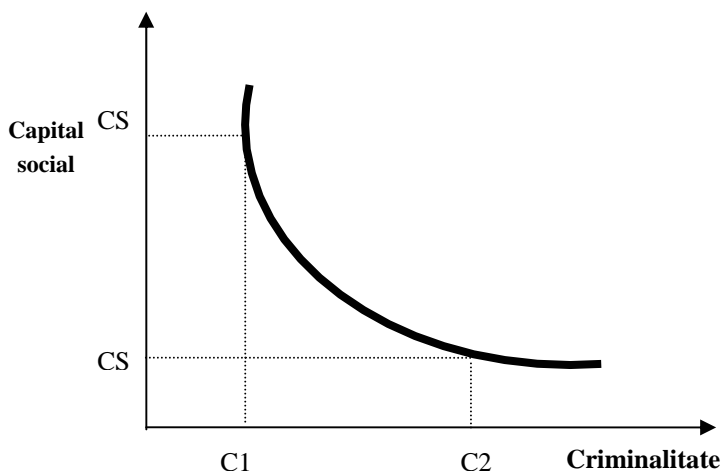

Figura 2. Relația capital social – criminalitate (după Hagan).

Ca și poliția orientată către comunitate, capitalul social este cel mai adesea suprasimplificat și amândouă conceptele pot fi privite ca un remediu pentru orice problemă socială. De aceea, este necesar a se adopta o poziție realistă asupra lor atunci când se încearcă să se utilizeze conceptul de capital social pentru a descrie aplicarea poliției orientate către comunitate. Încrederea socială este subiectivă și este dificil de măsurat. Totuși, rețelele sociale și organizațiile sunt obiective și măsurabile (Foley și Edwards, 1997): se poate cuantifica eficacitatea rețelilor construite pe baza normelor și valorilor încrederii și reciprocității pentru a se evalua încrederea socială. Pentru a atinge scopurile propuse, consecințele capitalului social includ eficacitatea organizării grupurilor din vecinătate pentru a lucra cu poliția și reprezentanții poliției orientate către comunitate în vederea reducerii în mod democratic a criminalității și dezordinii.

Numai prin construirea capitalului social nu se poate spune că rezultatul va fi pozitiv, pentru că el nu este întotdeauna un “fenomen miraculos” (Foley and Edwards, 1997). Trebuie să avem în vedere că acest concept nu este distribuit în toată societatea și că valoarea capitalului social este inextricabil legată de caracteristicile sectoarelor sociale în care este aplicat.

Sistemul de administrare comunitară a justiției

Poliția comunitară

Poliția comunitară este *un concept care nu are o definiție comună printre teoreticieni și practicieni*. Chiar și termenul în sine este un subiect de dezbătut. Aceste probleme sunt comune pentru multe discipline. Când directorii unităților de poliție planifică și implementează poliția comunitară, se constată multe diferențe între organizații. Un departament poate desemna anumiți ofițeri pentru “a face poliție comunitară”, în timp ce restul departamentului operează utilizând metodele tradiționale. Un alt departament poate să prevadă beneficii pentru întreg departamentul prin abordarea filosofiei poliției comunitare. Diferențele dintre definiție, concept și implementare creează probleme pentru cercetători în încercarea de a

studia diferite unități de poliție și comunități, în scopul realizării unor comparații benefice.

Cel care a oferit o definiție fundamentală a poliției comunitare a fost Robert Trojanowicz, un pionier recunoscut pe plan internațional prin cercetarea directă realizată în Flint (Michigan Neighborhood Foot Patrol Program), experiment care a demonstrat potențialul poliției comunitare. Trojanowicz a înființat Centrul Național pentru Poliția Comunitară în Michigan State University. Definiția fundamentală regăsită în manualele din Academiiile de Poliție din SUA este următoarea (Trojanowicz and Bucqueroux, 1998):

Poliția comunitară este o filosofie și o strategie organizațională care promovează un nou parteneriat între cetățeni și poliția lor. Ea se bazează pe premisa că poliția și comunitatea trebuie să lucreze împreună, ca parteneri egali, pentru a identifica, evalua și rezolva probleme contemporane, cum ar fi criminalitatea, teama de criminalitate, drogurile, dezordinea fizică și socială și decăderea vecinătății. Toate aceste eforturi se axează pe îmbunătățirea calității vieții în zonă. Poliția comunitară necesită angajarea fiecărui om din departament în adoptarea filosofiei sale. Ea cere fiecărui angajat să găsească modalitățile de a exprima această nouă filosofie în activitățile sale, precum și echilibrarea nevoii de a menține răspunsul eficient și imediat la urgențele și incidentele ce apar cu obiectivul de a explora noi inițiative proactive care se fixează pe rezolvarea problemelor înainte ca ele să se întâmple sau să escaladeze. Poliția comunitară se bazează pe descentralizarea și personalizarea serviciului de poliție în așa fel încât ofițerii operativi să aibă oportunitatea, libertatea și mandatul de a se concentra pe construirea comunității și rezolvarea problemelor din comunitate, scopul final fiind ca fiecare vecinătate să devină un loc mai bun și mai sigur în care să se muncească și să se locuiască.

EXPERIMENTUL FLINT Statul Michigan - SUA

Departamentul de Poliție din Flint a operat numai cu tradiționalele patrulare preventive sau motorizate până în iulie 1979, atunci când Charles Stewart Mott Foundation a asigurat o finanțare substanțială pentru experimentarea unor patrulare terestre în comunitate. Programul din Flint – Neighborhood Foot Patrol – a fost unic

în multe privințe. El a plecat de la inițiativa integrării cetățenilor în planificarea și implementarea procesului, în acest sens având loc întâlniri în 1977 și 1978. S-a considerat că este necesar să se abordeze trei arii de interes:

- A. Absența unor organizații și servicii cuprinzătoare în vecinătate.
- B. Absența implicării cetățenilor în prevenirea criminalității.
- C. Depersonalizarea interacțiunilor dintre ofițeri și rezidenți.

Programul, care cuprindea mai mult de 20% din populație, a început în 1979 cu 22 de ofițeri de patrulare desemnați în 14 zone de patrulare. Activitățile și eforturile ofițerilor de patrulare au fost desemnate să urmărească **7 obiective fundamentale**:

- 1. Descreșterea activității infracționale prezente sau percepute.
- 2. Creșterea percepției pozitive a cetățenilor asupra siguranței publice.
- 3. Oferirea cetățenilor din Flint a unui tip de serviciu de aplicare a legii corelat nevoilor comunității și idealurilor unei poliții moderne.
- 4. Conștientizarea comunității privind problemele criminalității și metodele de creștere a capacității de aplicare a legii în confruntarea cu activitatea infracțională prezentă sau potențială.
- 5. Dezvoltarea acțiunii de voluntariat în sprijinul departamentului de poliție pentru a urmări diferite obiective.
- 6. Eliminarea apatiei cetățenilor privind raportarea infracțiunilor către poliție.
- 7. Creșterea protecției copiilor, femeilor și persoanelor în vârstă.

Trăsăturile principale ale programului Flint au indicat o delimitare radicală de modelele tradiționale de patrulare și prevenire. De exemplu, patrulele terestre înființate în Flint nu-și limitau activitățile la centrul orașului sau la zonele în care afacerile erau înfloritoare. Într-adevăr, ofițerii de poliție se adresau tuturor categoriilor de oameni din oraș, iar eforturile de prevenire depășeau organizarea pazei cartierelor. Ofițerii de patrulare încercau să acționeze ca un catalizator pentru formarea asociațiilor de cartier, iar aceste asociații încercau să articuleze așteptările comunității la acțiunile poliției, să desemneze prioritățile de patrulare și să inițieze programe comunitare. Ofițerii de patrulare lucrau în parteneriat cu organizațiile comunității și cetățenii pentru a oferi un set comprehensiv de servicii, prin referate, intervenții și conexiuni realizate împreună cu agențiile guvernamentale.

Multe rapoarte asupra experimentului din Flint sunt disponibile, dar, pe scurt, programul Flint Neighborhood Foot Patrol a condus la scăderea ratei criminalității cu 8,7%. O tendință mult mai evidentă s-a consemnat prin reducerea apelurilor pentru urgență cu 42% în perioada 1979-1982. Acest fapt reflectă modul în care cetățenii au început să-și rezolve problemele minore în care ofițerul de poliție acționa ca un mediator pe baze informale, ceea ce a permis ca oamenii să renunțe la formularea unei plângeri inutile și formale.

Studiile au arătat că nu numai impactul apelurilor de urgență a fost evident, ci și faptul că cetățenii s-au simțit mai siguri. Ei s-au declarat satisfăcuți de program, au

considerat că influențează pozitiv rata criminalității și că s-au îmbunătățit relațiile poliție-comunitate. De asemenea, patrulele de poliție au determinat o strânsă interacțiune între cetățeni și poliție: 33% din cetățeni cunoșteau ofițerii de patrulare după nume, iar 50% ar fi putut oferi o descriere bună a ofițerilor.

Cetățenii au perceput ofițerii de patrulare terestră ca fiind mult mai eficienți decât cei care patrolau în mașini, datorită acțiunilor pe care le întreprindeau: încurajau raportarea infracțiunilor, implicau cetățenii în eforturile de prevenire a criminalității, lucrau cu minorii, încurajau cetățenii să-și ia măsuri de protecție și urmăreau mai atent reclamațiile și plângerile rezidenților. Chiar și ofițerii de patrulare au raportat că se simt mai în siguranță decât colegii lor care patrolau în mașini. Ei au spus că se simțeau integrați comunităților pe care le serveau și că s-au redus sentimentele de izolare, alienare și teamă.

Programul Flint Neighborhood Foot Patrol a avut atât de mult succes încât cetățenii din Flint au votat să plătească o taxă pentru extinderea programului. Ei au acceptat plățirea taxei în august 1982 pentru a se extinde programul în întreg orașul. Peste trei ani, taxele au crescut cu 67%, cu mult mai mult decât nivelul din 1982. În 1986, Flint avea 64 de ofițeri care patrolau terestru și care acopereau întreg orașul.

Trojanowicz, R.; Belknap, J., Community Policing: Training Issues, National Neighborhood Foot Patrol Center, School of Criminal Justice, Michigan State University, 1986, p. 10-11.

Foarte multe strategii ale poliției sunt construite pentru aplicarea unor măsuri de forță după ce o perturbare a liniștii și ordinii publice a fost semnalată, minimalizându-se sau subestimându-se importanța a ceea ce se poate face înainte de a apărea. Problema este că atunci când începe o tulburare stradală, opțiunile se îngustează foarte mult și toate alegerile nu sunt prea atrăgătoare: responsabilitatea oricărui guvern este să restabilească ordinea cât mai repede posibil, să salveze viețile cetățenilor, să protejeze proprietatea și să prevină extinderea violențelor. De asemenea, trebuie să se asigure că alte grupuri nu exploatează situația pentru atingerea propriilor scopuri.

Aceste probleme grave l-au determinat pe Robert Trojanowicz să declare că **“cea mai bună opțiune este prevenirea”**, poliția comunitară oferind în acest sens sprijin de-a lungul a patru direcții:

1. Poliția comunitară furnizează instrumentele culegerii informațiilor care permit identificarea zonelor de risc, a nivelului

amenințării din acele zone și a punctelor “slabe” sau “tari” din acele comunități.

2. Poliția comunitară asigură poliției o formă de a se adresa acestor puncte “slabe”, care cel mai adesea includ criminalitate, violență, droguri, teamă de criminalitate, dezordine, decădere urbană și minori aflați în situații de risc.
3. Poliția comunitară coagulează cetățenii din comunitate care respectă legea și îi implică în procesul activității de poliție, servind ca o legătură vitală, necesară pentru a-i angaja în promovarea activă a ordinii și stabilității.
4. Prin îmbunătățirea relațiilor dintre poliție și comunitatea de culoare, se reduce riscul în general.

De asemenea, Robert Trojanowicz a prezentat cele mai importante căi prin care poliția comunitară participă la reducerea tensiunilor dintre minorități în mediul urban. Astfel, poliția comunitară:

- reduce tensiunile dintre poliție și minorități;
- permite poliției să adune mai multe informații și de o calitate superioară privind nivelul riscului de victimizare din vecinătățile vizate;
- furnizează poliției un mecanism eficient de a urmări incidentele cu nuanțe rasiale (în cazul vopsirii cu graffiti se observă caracteristica grupării implicate, dar multe departamente nu au o modalitate de a monitoriza modelele și tendințele);
- asigură departamentele cu un mecanism de prevenire timpurie, concentrat pe activitatea grupurilor extremiste;
- furnizează un nou tip important de a combate traficul de droguri, pentru că ea furnizează legitimitate pentru inițiativele antidrog prestate de alți membri ai departamentului;
- acordă minorilor, grupului cu cel mai mare risc de răzvrătire o atenție specială;

- se adresează direct problemelor dezordinii fizice și sociale ce definesc decăderea vecinătății și plasează comunitățile într-o situație de risc;
- implică rezidenții în procesul de poliție, ceea ce va îmbunătăți comunicarea în încercarea de a elimina situațiile amenințătoare;
- permite poliției să-și dezvolte inițiative proactive ce oferă promisiunea întăririi siguranței și calității vieții în comunitate.

Willard Oliver (1998) a oferit o definiție a poliției comunitare care conține trei componente:

1. **Poliția orientată strategic** utilizează practicile și procedurile tradiționale ale poliției și își redirecționează resursele către problemele zonelor care se confruntă cu “valuri” de criminalitate.
2. **Poliția orientată către comunitate** include o varietate de programe și strategii care deschid liniile de comunicație între poliție și cetățeni și alimentează crearea unui sentiment al comunității.
3. **Poliția orientată către problemă** este un efort concertat al poliției de a determina cauzele criminalității și dezordinii sociale, de a identifica soluțiile la probleme și de a implementa programe viabile. Această componentă se desfășoară permanent, cu evaluări și modernizări permanente.

Oliver subliniază faptul că cele trei componente constituie o structură interconectată de programe care trebuie să fie implementate împreună. De exemplu, componenta strategică clarifică modurile de operare pentru celelalte două.

Poliția comunitară reprezintă o stare de perpetuă schimbare, pentru că ea se îmbunătățește și se reinventează permanent. Datorită acestui fapt, definițiile se vor schimba în continuu. Pentru a întări potențialul și succesul poliției comunitare, dar și pentru a-i stimula creativitatea, o largă definiție acționează ca un magnet ce atrage o serie de subconcepte, filosofii, programe, strategii, metode, discipline și tehnologii benefice. Această definiție largă caută noi direcții într-un mediu aflat în schimbare și deschide

ușa teoreticienilor și practicienilor ale căror inovații sunt limitate în proiectarea lor.

Realizând o sinteză a definițiilor care se vehiculează în privința poliției comunitare, Philip Purpura (2001) propune următoarea **definiție**:

Poliția comunitară este o filosofie a întregului departament de poliție ce trasează practici de succes din trecut și prezent, menținându-se în același timp o imagine pentru viitor și o proiectare interdisciplinară prin “împrumutarea” conceptuală de la o varietate de discipline (ex., marketing) pentru a produce cele mai creative, eficiente și efective abordări, pentru a căuta cele mai bune relații și parteneriate cu diverse persoane și grupuri, în scopul controlului criminalității, reducerii fricii, rezolvării problemelor criminalității și îmbunătățirii calității vieții.

Pentru a înțelege filosofia poliției comunitare, se pot urmări elementele sale constitutive:

- Unirea poliției cu comunitatea este o filosofie dominantă.
- Poliția comunitară urmărește să includă toate aspectele comunității pentru a controla criminalitatea și pentru a îmbunătăți calitatea vieții. Grupurile-cheie pot să includă nu numai poliția și comunitatea, ci și oamenii de afaceri, instituții, grupuri de voluntari, agenții de asistență socială, alte servicii guvernamentale și oamenii politici.
- Implementarea și organizarea poliției comunitare variază printre agențiile de poliție și comunități, datorită multor factori, cum ar fi politicile și resursele locale, nevoile comunității, ratele criminalității etc.
- Poliția comunitară caută să minimalizeze centralizarea și birocracia din poliție.
- Poliția comunitară este o țintă mișcătoare: trebuie să se manifeste flexibilitate în implementarea și menținerea sa, datorită unor schimbări interne și externe.

- Relațiile poliție-comunitate, prevenirea criminalității, programele educaționale și poliția orientată către comunitate sunt subsumate și întărite prin filosofia poliției comunitare.
- Poliția comunitară urmărește să mobilizeze poliția și comunitatea pentru a fi parteneri în căutarea soluțiilor la probleme.
- Poliția comunitară este practică în întreg departamentul, de la cea mai înaltă poziție până la cea mai de jos, și este reflectată în politici, proceduri, strategii, programe și evaluări.
- Toți polițiștii și, suplimentar, rezidenții sunt pregătiți în sfera poliției comunitare.
- Informații asupra succesului sau eșecului poliției comunitare se regăsesc în plan intern și extern.

Trojanowicz și Bucqueroux (1998) au furnizat elemente suplimentare:

- Managerii poliției servesc ca facilitatori, modele, antrenori și mentori.
- Organizarea poliției este un sistem care vizează colectarea, analizarea și distribuirea, internă și externă, a informațiilor relevante privind problemele comunității.
- Managementul a demonstrat în mod clar nevoia pentru resurse suplimentare recepționate din comunitate.
- Conducerea a explorat surse private și guvernamentale pentru finanțare.
- Evaluările performanței sunt bazate pe descrierea activității care reflectă principiile poliției comunitare și subliniază o acțiune pozitivă de rezolvare a problemelor.
- Sindicatele poliției sunt implicate ca parteneri în planificarea poliției comunitare.

- Departamentele de poliție trebuie să exploreze oportunitățile de a lucra pentru construirea unui sistem de justiție comunitar și a unui serviciu public orientat către comunitate.
- Departamentele de poliție caută oportunitățile de a-și îmbunătăți poziția internă și externă prin aplicarea unor tehnologii noi (ex., Internet).

O definiție sintetică, ce concentrează diferitele puncte de vedere exprimate de numeroși autori, este cea cunoscută sub numele de “cei nouă P ai poliției comunitare”¹: **“Poliția comunitară este o filosofie a unui serviciu permanent consacrat unei activități de poliție personalizate, în care același ofițer de poliție patrulează și lucrează în aceeași zonă tot timpul, ca o parte descentralizată ce are un parteneriat proactiv cu cetățenii pentru a identifica și rezolva problemele”**.

Printre multele provocări cu care se confruntă poliția americană la începutul noului mileniu, se identifică problema clarificării tipului de serviciu oferit publicului. Un puternic curent în cadrul acestor provocări este impulsivat de filosofia poliției comunitare. Nowicki, șef al poliției din Charlotte-Mecklenburg, North California, caracteriza cu entuziasm abordarea poliției comunitare: **“Pentru majoritatea dintre noi, apariția poliției comunitare și a activităților sale centrate pe rezolvarea problemelor este cel mai promițător semn de schimbare pe care profesia noastră l-a înregistrat vreodată. Poliția comunitară nu acceptă statu-quo-ul și experiența convențională care ne arată că asupra anumitor probleme, cum ar fi omorul, poliția nu are influență. Poliția comunitară nu permite ofițerului de poliție să-și utilizeze mașina de patrulare ca un scut față de public. Într-adevăr, poliția comunitară cere ofițerului să stabilească cu cetățenii bazele unui parteneriat fundamentat pe încredere și comunicare și focalizat pe rezolvarea problemelor. Nu mai dorim să “pasăm” o problemă, ci să o rezolvăm. Nu mai dorim să pretindem că avem succes pentru că am făcut o mulțime de arestări, noi vrem să facem o diferență a nivelului de rău**

¹ Engl.: *philosophy, personalized, policing, patrols, permanent, place, proactive, partnership, problem solving.*

suferit de comunitățile noastre, de preferință înainte ca acesta să fie prezent și chiar înainte ca el să se producă. NOI DORIM SĂ PREVENIM URMĂTOAREA INFRAACȚIUNE.”

Instrumentarea juridică comunitară

Instrumentarea juridică comunitară caută să întărească eficiența judecării tradiționale, prin adoptarea unei abordări centrate pe comunitate, care este mult mai responsabilă față de nevoile comunității și se modelează în funcție de energia și resursele rezidenților. Procurorii au realizat că o abordare proactivă a criminalității poate conduce la întârzierea abordării reactive tradiționale. Cu alte cuvinte, prin anticiparea problemelor criminalității și inițierea unei acțiuni judecătorești încă din fazele timpurii, micile cazuri pot să nu conducă la deșubșarea în probleme grave. Urmărirea penală comunitară se focalizează cel mai adesea pe infracțiuni minore, cum ar fi vagabondajul și prostituția, infracțiuni care amenință calitatea vieții în comunitate. Cetățenii cartierului sunt elementele-cheie în anticiparea problemelor și, în acest mod, prin construirea încrederii și onestității de către procurori, se va ajunge la o comunicare în dublu sens.

Weinstein (1998) a identificat nouă componente principale care definesc urmărirea penală comunitară:

- o abordare proactivă de a preveni criminalitatea;
- o zonă țintă este selectată pentru a se concentra resursele;
- parteneriatul merge dincolo de cooperarea poliție-procuror și include școlile, casele de rugăciuni, agențiile serviciului social și sectorul privat;
- implicarea comunității include informarea voluntară din partea cetățenilor pentru a-i ajuta pe procurori în soluționarea cazurilor și prelevarea celor mai bune declarații;
- linii de comunicare trebuie deschise de către procurori pentru a cunoaște problemele și a-și ierarhiza prioritățile;
- metodele variate de lucru includ soluții creative, cum ar fi utilizarea unor legi din dreptul civil, pentru a-i ajuta pe

proprietari să-și apere proprietățile și să controleze comportamentele deviate;

- strategiile pe termen lung includ un angajament puternic pentru continuarea programului;
- solicitarea angajării managerilor de vârf pentru a sprijini procurorii;
- evaluarea continuă implică conducerea unor cercetări și adunarea datelor pentru a redefini urmărirea penală comunitară.

EXEMPLE

Brooklyn, New York. Această zonă a New York-ului se confruntă cu multe probleme ale criminalității, fapt ce l-a convins pe procurorul districtului să elaboreze un program de urmărire penală comunitară pentru a completa programul poliției comunitare din NYPD. Procurorul a împărțit Brooklyn-ul în cinci zone și a desemnat aproape 25 de procurori asistenți în fiecare zonă. Cazurile identificate în fiecare zonă erau instrumentate în instanțele din acele zone. Programe speciale care fixau probleme specifice s-au aplicat diferențiat pentru categorii diferite de cetățeni.

Multnomah County, Oregon. Procurorul districtului a înființat un program de urmărire penală comunitară pentru a completa activitatea poliției comunitare locale. S-a asigurat finanțarea programului prin combinarea resurselor din sectorul privat și public, personalul de la procuratură și cetățenii orașului întâlnindu-se pentru a identifica zonele țintă ale programului. Birourile procuraturii s-au descentralizat și s-au oferit o varietate de servicii, exemplele fiind învățate de cetățeni pentru a sprijini activitatea birourilor (ex., asistența victimelor).

Instanțele comunitare

Instanțele comunitare au fost înființate plecând de la observația că există o prăpastie de mai mulți ani între comunitate și instanțe. Mulți cetățeni privesc instanțele ca o entitate străină, birocratică și lipsită de interes față de cei pe care îi servește. Instanțele comunitare sunt caracterizate de centrarea pe un cartier, utilizarea puterii justiției pentru a rezolva problemele, coordonarea resurselor locale și crearea unui parteneriat cu grupurile comunității, agențiile guvernamentale și furnizorii de servicii sociale. Instanțele comunitare recrutează cetățeni locali pentru a participa la

un consiliu de evaluare a comportamentului infractorului. Filosofia instanțelor comunitare se referă la schimbarea procesului perceput ca adversarial prin încurajarea judecătorilor, procurorilor, polițiștilor, furnizorilor de servicii sociale și a altor participanți la administrarea justiției să adopte rezultate comune. Deplasarea instanțelor către comunitate este un concept relativ nou, care s-a dezvoltat numai în câteva state de pe teritoriul SUA.

Lucrările lui Wilson și Kelling (1982) afirmă necesitatea deplasării rapide către instanțele comunitare. Plecând de la modelul “Broken Windows”, cei doi autori demonstrează că deteriorarea climatului de siguranță civică și infracțiunile minore creează o aură de apatie care acționează ca un magnet pentru a atrage infractorii, condiții ce determină creșterea sentimentului de teamă în acea zonă. Importanța controlării infracțiunilor minore este un motiv principal pentru a explica de ce instanțele comunitare sunt vitale pentru comunități. În instanțele centralizate, îndepărtate de cartiere, cazurile grave necesită resurse și atenție deosebită, în timp ce tratamentul infracțiunilor minore suferă. Mai mult, având în vedere numărul mare de cazuri și nivelul crescut al infracțiunilor minore, judecătorul poate condamna infractorul numai pentru perioada petrecută în arestul preventiv datorită timpului mare de așteptare.

Un exemplu deosebit de funcționare a instanței comunitare este oferit de Midtown Community Court din New York City. Programul a început în 1993, iar după un an și jumătate cercetările au arătat că proiectul și-a atins obiectivele operaționale:

- judecarea mai rapidă (perioada de la arestare până la judecată s-a redus de la aproape 30 de ore la 18 ore);
- vizibilitatea justiției în locurile în care au fost săvârșite infracțiunile;
- încurajarea judecării infracțiunilor mai puțin grave;
- conducerea energiei cetățenilor, a oamenilor de afaceri și a organizațiilor din zonă pentru dezvoltarea unor servicii sociale;

- demonstrarea faptului că în comunitate se suferă de pe urma infracțiunilor care se referă la calitatea vieții.

Cercetările au mai arătat că la Midtown Community Court s-au produs mutații semnificative ale sentințelor: dublarea sentințelor care se raportau la serviciile comunitare și reducerea frecvenței de a pedepsi cazurile minore. Problemele care influențau calitatea vieții în zonă au scăzut (graffiti, prostituție) și a crescut încrederea comunității în capacitatea instanței de a controla infracționalitatea minoră.

Sancțiunile comunitare

Sancțiunile comunitare reprezintă o formulă largă care acoperă o paletă extinsă de programe ce vizează asistarea și reintegrarea infractorilor în comunitate (probațiune, eliberare condiționată, muncă în folosul comunității). Pentru a facilita sancțiunile comunitare, autoritățile cu răspunderi în acest domeniu dezvoltă aranjamente cooperative cu familia infractorului, patroni, instituții religioase și educaționale și serviciile sociale (Purpura, 1997).

Sancțiunile comunitare reprezintă o soluție practică, deoarece încarcerarea este scumpă, supraaglomerarea din închisori reprezintă o problemă serioasă, recidivismul este dificil de redus, iar majoritatea indivizilor din penitenciare se reîntoarce în cele din urmă în comunitate. Aceasta nu înseamnă că pedeapsa cu închisoarea ar trebui abolită. Anumiți infractori, în special cei violenți, necesită o perioadă lungă de detenție. În prezent, în SUA se înregistrează un număr record de infractori încarcerați. În același timp, penitenciarele nu sunt cea mai bună locație pentru pregătirea infractorilor de a se reintegra și de a deveni responsabili în comunitate.

Folosind un limbaj simplificat, condițiile sunt mai bune în comunitate decât în penitenciar, iar oamenii și resursele din comunitate au mai mult de oferit infractorilor decât ceea ce se oferă în regim de detenție. Obiectivul activității sancțiunilor comunitare este de a conecta infractorii cu resursele comunității și de a-i supraveghea pe toată perioada pentru a deveni cetățeni care respectă legea.

Trojanowicz și Bucqueroux (1998) consideră că agențiile de poliție trebuie să caute oportunitatea de a lucra împreună cu alte structuri în cadrul unui sistem de justiție criminală comunitară. Sistemul de justiție comunitară semnifică o focalizare a sistemului de resurse pe o abordare care dezvoltă legături strânse cu comunitățile, creează un parteneriat cu cetățenii pentru a controla și soluționa problemele criminalității, satisface nevoile consumatorului și crește mulțumirea față de administrarea justiției.

Poliția comunitară, instrumentarea juridică comunitară, instanțele comunitare și sancțiunile comunitare sunt strategiile care conțin anumite caracteristici comune:

- abordări ale cauzelor profunde (implicarea la nivel local);
- participarea și implicarea cetățenilor;
- comunicarea în dublu sens între agențiile de justiție și comunitate;
- utilizarea oportunităților și resurselor comunității;
- parteneriat între sectoarele publice și private;
- recepționarea nevoilor consumatorului;
- abordări inovative pentru soluționarea și controlul criminalității;
- interes pentru siguranța publică și problemele calității vieții;
- programare anuală pentru a se asigura că abordarea comunitară este aplicată;
- evaluarea serviciului, identificarea punctelor “slabe” și a punctelor “tari”, căutarea probelor care au stat la baza succesului și îmbunătățirea performanței.

Trojanowicz și Bucqueroux (1998) se declară adepți ai realizării unei “abordări comunitare totale” pentru că, în prezent, nu se observă un sistem de justiție penală sau un sistem de servicii publice, ci un conglomerat de segmente diferite, fiecare având propria cultură și propriile prejudecăți. Majoritatea frustrărilor publice este alimentată din descoperirea faptului că fiecare segment are prea mică putere pentru a angaja variate părți ale

sistemului în vederea îndeplinirii unui scop comun. Aceiași autori avertizează asupra faptului că problema principală este reinventarea unui sector public care să presteze o activitate mai bună pentru oferirea de servicii ce emană respect față de cetățean. Punctul de plecare îl constituie extinderea principiilor poliției comunitare către alte servicii publice, deoarece este cel mai bun model care oferă eficiență și responsabilitate. Scopul construirii unui astfel de sistem este o împărțire totală a problemelor la nivel comunitar, fără a se necesita intervenția sau asistența guvernamentală, care este acum evidentă și destul de costisitoare.

Bibliografie

1. *Policing the Future*. 13th European Policing Executive Conference, International Association of Chiefs of Police. -Haga, 1997.
2. Bayley D. *Police for the future*. -New York: Oxford University Press, 1994.
3. Coleman J. *Social capital in the creation of human capital* //American Journal of Sociology, Vol. 94, 1988, p. 95-120.
4. Etzioni A. *The Spirit of Community: The Reinvention of American Society*. -New York: Crown, 1993.
5. Foley M.W., Edwards B. *Social capital and the political economy of our discontent* //American Behavioral Scientist, Vol. 40, No. 5, 1997, p.669-678.
6. Friedmann R. *Community Policing, Comparative Perspectives and Prospects*. -New York: St. Martin's Press, 1992.
7. Fuller J. *Criminal Justice: A Peacemaking Perspective*. -Boston: Allyn and Bacon, 1998.
8. Gaines, L., Kappeler, V., Vaughn, J. *Policing in America*. -Cincinnati: Anderson, 1999.
9. Gaines L., Kaune M., Miller R. *Criminal Justice in Action*. -Wadsworth, 2001.
10. Goldstein H. *Problem Oriented Policing*. -New York: McGraw-Hill, 1990.
11. Gusfield J. *The Community: A Critical Response*. -New York: HarperCollins, 1975.
12. Hagan J. *Structural Criminology*. -Piscataway: Rutgers University Press, 1989.

13. Janowitz M. *Sociological theory and social control* //American Journal of Sociology, Vol. 81, No 1, 1975, p. 82-108.
14. Kelling G., Moore M. *The evolving Strategy of Policing* //Perspectives on Policing. -Washington DC, 1988.
15. Oliver W. *Community-Oriented Policing: A System Approach to Policing*. -Upper Saddle River: Prentice-Hall, 1998.
16. Purpura P. *Criminal Justice: An Introduction*. –Boston: Butterworth-Heinemann, 1997.
17. Purpura P. *Modern Security&Loss Prevention*. -Boston: Butterworth, 1989.
18. Pupura P. *Police and Community, Concepts and Cases*. –Boston: Allyn and Bacon, 2001.
19. Putman R.D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. -New York: Simon and Schuster, 2000.
20. Rosenbaum D. *The Challenge of Community Policing. Testing the Promises*. -London: Sage Publications, 1994.
21. Ross M.G. *Community Organization, Theory and Principles*. -New York: Harper and Brother, 1995.
22. Scherer J. *Contemporary Community: Sociological Illussion or reality?* –London: Tavistock, 1972.
23. Skogan W., Hartnett S. *Community Policing. Chicago Style*. -New York: Oxford University Press, 1997.
24. Skolnick J., Bayley D. *The New Blue Line: Police Innovations in Six American Cities*. -New York: The Free Press, 1988.
25. Sparow M., Moore M., Kennedy D. *Beyond 911: A New Era for Policing*. -New York: Basic Books, 1990.
26. Stack C. *All Our Kin: Strategies for Survival in a Black Community*. - New York: Harper and Row, 1974.
27. Trojanowicz R., Bucqueroux B., Gaines L., Kappeler V. *Community Policing: A Contemporary Perspective*, 2nd ed. -Cincinnati: Anderson, 1998.
28. Trojanowicz R., Belknap J. *Community Policing: Training Issues*. National Neighborhood Foot Patrol Center, School of Criminal Justice. - Michigan State University, 1986.
29. Trojanowicz R., Bucqueroux B. *Community Policing – How to Get Started*, 2nd ed. –Cincinnati: Anderson Publishing Co, 1998.

PERSPECTIVE DE IMPLEMENTARE A JUSTIȚIEI RESTAURATIVE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Diana POPA,
șef Direcție Mediere,
Institutul de Reforme Penale

Justiția restaurativă este o parte componentă a sistemului de justiție penală, care vine să completeze lacunele determinate de justiția retributivă. Această nouă viziune este deseori numită o schimbare a lentilelor, concept preluat din vestita carte „Schimbare a lentilelor” a lui Howard Zehr.

Totuși, în literatura de specialitate persistă părerea că justiția restaurativă nu vine să completeze lacunele justiției retributive, ci vine să o înlocuiască, căci este antipodul acesteia. Astfel, Susan Sharpe menționează că „justiția restaurativă este fundamental diferită de justiția retributivă. Este o justiție care își canalizează energiile spre viitor și nu spre ceea ce reprezintă trecutul. Ea se focalizează pe ceea ce trebuie vindecat, pe ceea ce trebuie răsplătit, pe ceea ce trebuie învățat din comiterea infracțiunii. Ea are în vedere ceea ce trebuie întărit pentru ca asemenea lucruri să nu se mai întâmple. Indiferent de modul în care este practică, aceasta reflectă credința că justiția trebuie să îndeplinească, la cel mai înalt grad posibil, cinci lucruri:

- Să permită o deplină participare și consens.
- Să vindece ceea ce a fost prejudiciat.
- Să caute responsabilizarea deplină și directă.
- Să reunească ceea ce a fost divizat.
- Să urmărească întărirea comunității pentru prevenirea unor prejudicii viitoare”.

Pentru a structura mai bine diferența dintre justiția retributivă și cea restaurativă, Howard Zehr a elaborat o paradigmă a justiției:

Justiția retributivă

1. Infracțiunea atacă Statul și legile acestuia
2. Se pune accentul pe stabilirea vinovăției, astfel ca dozele de durere și suferință aplicate prin pedeapsă să poată fi măsurate
3. Actul de justiție este înfăptuit printr-un conflict între avocat și procuror, infractorul și victima fiind pasivi și chiar ignorați
4. Infractorul este tras la răspundere prin pedeapsă și reacția este concentrată asupra unui comportament din trecut
5. Un proces strict rațional, dependent de reguli și intenții care influențează și orientează rezultatele în direcția dorită de Stat: o parte câștigă, iar cealaltă pierde

Justiția restaurativă

1. Infracțiunea este un rău făcut oamenilor și relațiilor dintre aceștia
2. Încearcă să identifice drepturile, nevoile și obligațiile infractorului și ale victimei
3. Se pune accent pe rezolvarea problemei, astfel încât situația creată să poată fi îndreptată și răul produs să poată fi reparat, infractorul și victima având roluri active și principale
4. Infractorul dă socoteală demonstrând empatie, ajutând direct la repararea răului făcut, reacția fiind concentrată asupra consecințelor comportamentului infracțional
5. Permite exprimarea liberă a emoțiilor și sentimentelor; implică pe toți cei care au fost afectați – direct sau indirect – de infracțiune; se asumă responsabilități; sunt satisfăcute nevoile și este încurajată vindecarea atât a victimei, a infractorului și a comunității, cât și a relațiilor dintre aceste părți.

Accentul de bază în justiția restaurativă se pune pe repararea prejudiciului cauzat de comiterea infracțiunii. Acest prejudiciu poate fi atât material, cât și moral. Totuși, în literatura de specialitate se menționează că prin procesul de mediere trebuie restituit doar prejudiciul material, deoarece paguba morală nu poate fi estimată, iar dacă și este estimată, atunci doar subiectiv.

Ținem, totuși, să menționăm că prin mediere se poate ajunge la despăgubirea pagubei morale, doar pe cale „morală” și nu „materială”. Aici se are în vedere că prin procesul de mediere se tinde spre restabilirea relației dintre părți care a existat până la apariția conflictului prin comiterea infracțiunii. Importanța acestei realizări este cu atât mai mare cu cât relațiile anterioare conflictului au fost mai apropiate: prieteni, rude, membri de familie.

Principiile justiției restaurative și ale medierii, în special, sunt oglindite într-un șir de acte normative internaționale, cum ar fi: Convenția europeană cu privire la exercitarea drepturilor copiilor, Recomandările nr. R11 (85) privind poziția victimei în cadrul dreptului și procedurii penale, nr. R18 (87) privind simplificarea justiției penale, nr. R21 (87) privind asistența acordată victimelor și prevenirea victimizării, nr. R20 (87) privind reacțiile sociale la delincvența juvenilă, nr. R6 (88) privind reacțiile sociale la delincvența juvenilă în rândul tinerilor proveniți din familii de emigranți, nr. R16 (92) privind normele europene referitoare la sancțiuni și măsuri comunitare, nr. R12 (95) privind administrarea justiției penale și nr. R1 (98) privind medierea familiei.

În ultimele două decade justiția restaurativă și medierea dintre victimă și infractor cunoaște o dezvoltare intensă în sistemele de justiție penală din țările europene. Astfel, în 1998 au fost estimate mai mult de 900 de programe de mediere în statele membre ale Uniunii Europene. Medierea dintre victimă și infractor este pe larg aplicată în Austria, Belgia, Finlanda, Franța, Germania, Norvegia, Suedia, Luxemburg, Irlanda etc. Medierea între victimă și infractor se dezvoltă nu doar în Europa de Vest ci și în Europa de Est și cea Centrală, cum ar fi Bulgaria, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Polonia, România și Slovenia. Aceste inițiative noi deseori se

confruntă cu dificultăți specifice, care sunt determinate de contextul cultural, politic, juridic și legal, dar, nu în ultimul rând, și de dificultățile economice din aceste țări.

Dacă e să ne referim la justiția restaurativă din Republica Moldova, este important a menționa că bazele acestei justiții au fost puse încă în perioada medievală, când conflictele din comunitate, inclusiv cele generate de încălcarea legii, erau soluționate prin implicarea sfatului celor buni și bătrâni. Aceștia aveau drept scop să faciliteze dialogul dintre făptuitor și victimă.

Contemporaneitatea cere ca practica justiției restaurative să fie bazată pe un cadru legal și să fie promovată de un mecanism bine determinat, transparent și profesionist.

O dată cu trecerea la o societate democratică care pune pe prim-plan valorile umanistice, a început pregătirea terenului pentru implementarea justiției restaurative în Republica Moldova.

Bazele implementării justiției restaurative profesionale au fost puse în țara noastră prin introducerea în Codul de procedură penală a instituției medierii. Astfel, la art.276 alin.(7) e stipulat că împăcarea poate fi efectuată și prin intermediul medierii. Împăcarea, ca instituție în dreptul penal, este reglementată de articolul 109 al Codului penal și prevede că în cazul infracțiunilor ușoare și mai puțin grave urmărirea penală încetează ca urmare a împăcării.

În primul rând, a fost instituit un grup de lucru pe lângă Institutul de Reforme Penale, care avea drept obiectiv elaborarea unei strategii de implementare a medierii în cauzele penale. O atenție deosebită a fost acordată elaborării legii cu privire la medierea în cauzele penale. Întru elaborarea acestei legi au fost consultate Recomandarea nr. R. 19 (99) a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la mediere în cazuri penale și Recomandarea nr. 11 (85) a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la poziția victimei în dreptul penal și în procedura penală. În martie 2004, prezenta lege a fost expertizată de experții Consiliului Europei, acordându-i-se un aviz pozitiv.

Proiectul de lege cu privire la medierea dintre victimă și infractor este alcătuit din 4 capitole. În primul capitol – Dispoziții generale – este prezentat scopul legii, cadrul legal adițional și principiile medierii, cum ar fi, de exemplu, principiul liberului consimțământ, accesul liber și egal la procesul de mediere, principiul confidențialității etc.

Al doilea Capitol al legii stipulează participanții la procesul de mediere. Un punct important este statutul mediatorului. Acesta trebuie să întrunească cumulativ următoarele condiții: să posede capacitatea deplină de exercițiu, să aibă studii superioare, să fie atestat de Consiliul de mediere, să fie apt din punct de vedere medical pentru exercitarea acestei activități, să nu aibă antecedente penale și să se bucure de o bună reputație, să posede limba de stat și să aibă absolvite cursurile pentru pregătirea mediatorilor.

În Capitolul III sunt evidențiate etapele medierii. Procedura de mediere poate fi solicitată de părți, de organul de urmărire penală sau de instanța de judecată, cu acordul părților. Mediatorul organizează întrevederi individuale cu părțile și, în cazul semnării acordului de mediere de către părți, organizează ședințe de mediere cu ambele părți. Încetarea procesului de mediere poate avea loc în următoarele cazuri: părțile sau una din ele renunță la mediere; mediatorul constată că părțile nu pot ajunge la un acord; părțile semnează un acord de împăcare. Mediatorul prezintă organului de urmărire penală sau instanței de judecată, în a cărei procedură se află cauza penală spre examinare, acordul de împăcare a părților, împreună cu un raport scris privind măsurile aplicate și rezultatul medierii, fără a dezvălui însă conținutul întrevederilor.

Capitolul V reflectă modalitatea de organizare a funcției de mediator. Astfel, în vederea organizării și coordonării activității de mediator, pe lângă Ministerul Justiției se înființează Consiliul de mediere, care are următoarele atribuții:

- efectuează atestarea și eliberează atestatul de mediator în conformitate cu Regulamentul aprobat de Ministrul Justiției;

- monitorizează și coordonează activitatea mediatorilor și a organizațiilor neguvernamentale care activează în domeniul medierii;
- întocmește și actualizează lista organizațiilor care efectuează pregătirea și perfecționarea mediatorilor;
- emite hotărâri cu privire la suspendarea exercitării funcției de mediator și la retragerea calității de mediator etc.

Pregătirea și perfecționarea mediatorilor se asigură prin organizarea cursurilor de specialitate de către organizațiile care au avizul Consiliului de mediere pentru desfășurarea programelor de pregătire și perfecționare în domeniul medierii.

Mediatorul poate să-și desfășoare activitatea în una din următoarele forme: birou individual al mediatorului, birou asociat de mediatori.

Capitolul VI prezintă dispozițiile finale și tranzitorii, care prevăd că prezenta lege va intra în vigoare pe data de 1 septembrie 2005.

O dată cu includerea în legislația națională a instituției medierii, au fost desfășurate activități de instruire pentru colaboratorii organelor de ocrotire a normelor de drept. Astfel, de seminarele organizate de Institutul de Reforme Penale au beneficiat mai mult de 100 de specialiști din instanțele de judecată de diferite niveluri, din procuratură și colaboratorii Ministerului Afacerilor Interne. În cadrul seminarelor de instruire participanții au fost familiarizați cu conceptul justiției restaurative și al medierii între victimă și infractor, cu medierea în procesul penal, cu mecanismul de solicitare a medierii, cu conținutul și importanța acordului de împăcare etc.

Pentru implementarea eficientă a medierii în cauzele penale este necesar și un personal calificat – mediatorii. În perioada iunie – octombrie 2004, Institutul de Reforme Penale a organizat un program de instruire pentru mediatorii. De acest program au beneficiat 24 de persoane. Participanților la seminare le-a fost oferită informația în ceea ce privește etapele, metodele și tehnicile aplicate în procesul de mediere, deontologia

mediatorului, abilitățile de comunicare. Un accent deosebit s-a pus pe teoriile privind conflictul și modalitățile de soluționare a acestuia.

Aplicarea cunoștințelor acumulate în timpul ședințelor de instruire a fost realizată prin practicarea jocului de rol și aplicarea studiilor de caz. Capacitățile viitorilor mediatori au fost apreciate de experții internaționali – Roman Koval, Directorul Centrului de mediere din Ucraina și Krzysztof Pawlowski, mediator, coordonator la Asociația Poloneză pentru Educație Juridică.

În 2005 Institutul de Reforme Penale va realiza un program de instruire complex cu participarea colegilor ucraineni. Aceștia vor ține un curs integru de instruire, care pe viitor va fi preluat de experții naționali în vederea instruirii noilor mediatori.

De la 1 februarie 2005 și-a început activitatea Centrul de Mediere în cadrul Institutului de Reforme Penale. Au fost realizate activități de informare a comunității juridice despre instituția medierii, două emisiuni radio despre mediere cu scopul de a informa publicul larg despre această instituție nouă în procedura penală și desfășurate activități de mediere propriu-zisă.

În perioada februarie-aprilie 2005 la Centrul de Mediere au parvenit 12 cazuri în privința cărora s-a intentat dosar penal cu participarea minorilor.

Din cele 12 solicitări de mediere au fost solicitate: de procurori – 3, de ofițeri de urmărire penală – 6, de judecători – 0, de avocați – 1, de consilieri de probațiune – 2.

Majoritatea cazurilor parvenite au fost pe art.186 alin.(2) CP al RM (furturi), dar este important a menționa că unul a fost și pe cauză de omor, în care s-a solicitat împăcarea dintre infractor și rudele victimei. A.A., a.n. 22.12.1988, Dobruja, în stare de afect l-a ucis pe S.I. care, aflat în stare de ebrietate, a atentat la integritatea corporală a A.A. Analizând dosarul, s-a luat decizia de a nu interveni în cazul dat, din considerentul că instituția medierii este la o etapă prematură pentru ca mediatorii să se implice în cazul infracțiunilor grave.

Ținând cont de politica inițială de intervenție, și anume: preluarea cazurilor în care împăcarea dintre părți ar duce la încetarea urmăririi penale conform art. 109 CP, au fost preluate doar 5 cazuri. În unul dintre acestea victima a refuzat să participe la procesul de mediere, motivând că nu este deloc interesată în el și nu dorește să apeleze la așa serviciu; trei cazuri sunt în procedura de mediere.

Sesizarea mediatorilor la etapa de urmărire penală este reușită datorită faptului că instituția medierii constituie, în esență, o alternativă la procesul clasic penal. Problemele care apar prin inițierea medierii la această fază constă în aceea că se oferă puțin timp pentru desfășurarea activităților de mediere. Sigur, procedura de mediere poate să continue și în faza de judecată; totuși, mediatorii se străduie să-și îndeplinească misiunea până la această etapă, pentru ca să nu se piardă credibilitatea ofițerilor de urmărire penală în procesul de mediere.

Din partea judecătorilor nu a parvenit nici un caz, cu toate că aceștia au participat la un șir de seminare informative la care au fost prezentate informații cu privire la medierea în cauzele penale. O explicație a acestui fenomen ar putea fi și faptul că activitățile de informare au fost mai mult axate pe lucrul cu organele de urmărire penală (procuraturile și comisariatele de poliție).

Seminarele de informare/instruire la care au participat ofițerii de urmărire penală, procurori și judecători au avut un impact pozitiv, deoarece au pus bazele stabilirii unei relații de colaborare între lucrătorii Centrului de Mediere și organele sus-menționate. În cadrul ședințelor cu mediatorii s-a stabilit că persoanele de contact din comisariate, procuraturi, judecătorii vor fi acelea care au participat la seminare, deoarece sunt deja inițiați în tematica medierii. Aceștia, la rândul lor, au fost rugați să-i informeze și pe colegii lor. Activismul și participarea cu inițiativă la seminare a fost îndreptățită, confirmată și prin numărul de solicitări. Singura problemă care a apărut, cu referire la acest aspect, este că la seminare au participat persoane cu experiență promovate deja în funcție, iar cazurile pe care le preiau sunt în mare parte infracțiuni grave și extraordinar de grave, pentru care medierea este inaplicabilă.

Făcând o analiză a infracțiunilor comise de către minori, putem constata că acestea sunt de natură economică fiind comise în grup. Infracțiunile comise în grup (același furt) sunt automat clasificate ca infracțiuni grave și nu cad sub incidența art. 109 CP RM.

În procesul de organizare și dezvoltare a medierii s-a ajuns la unele concluzii care vizau filosofia justiției restaurative, în primul rând poziția victimei în procesul penal. Dacă inițial medierea a fost concepută ca o posibilitate de încetare a urmăririi penale față de infractor, atunci în urma experienței și a analizei situației victimei s-a ajuns la ideea că totuși scopul de bază al justiției restaurative este de a restabili situația anterioară conflictului, prin restituirea pagubei materiale față de victimă și restabilirea relațiilor sociale dintre părți.

Putem deci concluziona că medierea în Republica Moldova, deși este la un început de cale de dezvoltare, totuși înaintează cu pași fermi. Schimbul de experiență cu alte state și învățarea din succesele și insuccesele proprii va duce la o practică pozitivă. Cel mai important în procesul de implementare a justiției restaurative este de a nu ne îndepărta de nucleul justiției restaurative – victima și de a nu McDonaldiza instituția medierii.

Bibliografie

1. Pașcu A. *Justiția Restaurativă* //Revista de Științe Penitenciare, 2000, nr.3.
2. Umbreit Mark S. *Manual pentru mediere în cauzele penale. Ghidul unei bune practici și cercetări* //Set de resurse pentru semianrul de instruire a mediatorilor. – Chișinău: IRP, 2004.
3. Zehr H. *Changing Lenses*. – Pennsylvania: Herald Press, 1990.

INSTITUȚIA PROBAȚIUNII ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Vladimir Cojocaru,
șef al Secției Probațiune,
Institutul de Reforme Penale

Fiind concepută ca organism viu al organizării indivizilor în comunitate, societatea a cunoscut de-a lungul timpului diverse forme de manifestare a reacției sociale. Toate aceste modele, combinate, au contribuit la formarea unor noi tendințe de reacție socială. Conform doctrinelor criminologice, astăzi reacția socială tinde a fi una moderată.

O instituție relativ nouă care propagă ideea tendinței moderate o reprezintă *probațiunea*.

Din punct de vedere etimologic, termenul *probațiune* provine din latinescul “*probatio*” - perioadă de încercare. Acei condamnați care au demonstrat de-a lungul perioadei de detenție stabilită dorința de a se schimba, îndeplinind condițiile impuse, sunt iertați și eliberați.

Probațiunea este definită ca o modalitate de intervenție prin activități având caracter sociopedagogic, care se realizează printr-o combinație între asistență, consiliere psihosocială și supraveghere. Ea este aplicată delicvenților selecționați în funcție de personalitatea lor criminologică, scopul principal fiind de a oferi subiectului posibilitatea de a-și modifica atitudinea față de viața în societate și de a se reintegra în mediul social, la libera sa dorință și fără riscul de a încălca din nou norma penală.

Probațiunea este deci una dintre instituțiile de justiție penală care dispune de strategii de intervenție în toate etapele procesului de justiție penală.

Astfel, activitățile de asistență și consiliere psihosocială sunt noi în procesul de executare a pedepselor neprivative de libertate.

Apariția și evoluția conceptului de probațiune în Republica Moldova

În anul 2001, în cadrul Institutului de Reforme Penale a fost instituit un grup de lucru în domeniul alternativelor la detenție ce avea ca menire identificarea măsurilor alternative necesare de implementat în Republica

Moldova. În calitate de așa măsuri oportune au fost identificate: probațiunea, medierea și munca în beneficiul comunității. Inițial, probațiunea era examinată în contextul general al alternativelor, însă pe măsura promovării activităților aceasta obținea un caracter tot mai distinct.

În iunie 2003, la solicitarea Institutului de Reforme Penale, a fost format un grup de experți internaționali în vederea desfășurării unei Misiuni de Evaluare a Necesităților cu următoarele obiective: evaluarea tuturor aspectelor privind implementarea măsurilor de resocializare și reintegrare a infractorilor din Moldova (probațiune), inclusiv a măsurilor care există la moment, determinarea cadrului juridic, a aspectelor legate de infrastructură, a obstacolelor, a nivelului de profesionalism al personalului, a atitudinii societății și a impactului măsurilor de resocializare și reintegrare. În special, MEN a fost în căutarea răspunsurilor la următoarele întrebări-cheie:

Este probațiunea o instituție posibilă de a fi implementată în Moldova și se dorește implementarea acesteia?

Care este modalitatea de elaborare și implementare a probațiunii?

Care dintre strategii este viabilă pentru dezvoltarea probațiunii în Moldova?

În cadrul misiunii au participat doi experți internaționali din Marea Britanie, doi din România și doi experți din Moldova:

1. *Kevin Haines*, coordonatorul proiectului DFID „Probațiunea în România”;
2. *Carol Mansell*, consultant de dezvoltare a politicilor la proiectul „Probațiunea în România”;
3. *Mihai Popescu*, directorul regional al Prison Reform International;
4. *Aurelia Willie*, director, Direcția de Reintegrare Socială și Supraveghere;
5. *Ion Golubțov*, director, Departamentul de Executare a Deciziilor Judiciare;
6. *Xenofon Ulianovschi*, judecător, Judecătoria Militară.

Ținând cont de recomandările din raportul Misiunii de Evaluare a Necesităților, în august 2003 a fost instituit Grupul de lucru în domeniul probațiunii. Menirea acestuia era de a elabora cadrul normativ în domeniul probațiunii, fiind și un grup de consultanță și referință. În componența grupului au fost incluși:

1. *Ion Morei*, Secretar al Consiliului Suprem de Securitate, Aparatul Președintelui Republicii Moldova;
2. *Ion Dron*, Viceministru al Justiției;
3. *Veaceslav Mîrza*, șeful Secției Promulgare din cadrul Serviciului Acte ale Președintelui Republicii Moldova;
4. *Xenofon Ulianovschi*, judecător, Judecătoria Militară.

Membrii naționali ai Grupului de lucru erau asistați de către 4 experți internaționali: 2 din Marea Britanie și 2 din România. Grupul național de lucru a elaborat Legea cu privire la probațiune.

Unii experți, precum Ion Dron, Veaceslav Mîrza, participau și la elaborarea proiectului Codului de Executare, ceea ce a făcut mai eficientă activitatea de elaborare a unui concept unic în ce privește reforma penală în Moldova.

La 23 octombrie 2003 a fost desfășurată o conferință internațională cu genericul „Implementarea Probațiunii în Republica Moldova: realități și perspective”. Modul de desfășurare a conferinței a fost stabilit de către Grupul de lucru în domeniul probațiunii (coordonarea agendei, întocmirea listei de participanți, a experților invitați).

Scopul acestei conferințe a fost familiarizarea factorilor de decizie cu conceptul probațiunii, în vederea obținerii susținerii în procesul de implementare a probațiunii.

În cadrul conferinței au fost discutate următoarele subiecte: locul și rolul instituției probațiunii în sistemul de justiție penală; modelul britanic de implementare a probațiunii, tendințe mondiale ale sistemelor de probațiune; modelul român de probațiune; constatarea situației în domeniul probațiunii în Republica Moldova (în baza raportului Misiunii de Evaluare în domeniul probațiunii din 16-19 iunie 2003); modalitatea de creare a sistemului de probațiune în Republica Moldova.

Participanții la conferință s-au expus cert asupra necesității implementării probațiunii, de asemenea au venit cu propuneri constructive referitor la planul nemijlocit de activități în acest sens.

Aceste propuneri au fost puse în discuție în cadrul atelierului de lucru din 24 octombrie 2003. Conferința internațională a avut menirea de a obține „lumină verde” din partea factorilor de decizie în implementarea probațiunii (un răspuns la întrebarea: trebuie sau nu trebuie de implementat probațiunea în Republica Moldova?). Atelierul de lucru a urmărit scopul de a găsi răspuns la întrebarea: „Cum trebuie de implementat probațiunea în Republica Moldova?”.

Subiectele puse în discuție au vizat: contextul, avantajele, riscurile, structurile, modelul de probațiune pentru adulți, modelul de probațiune pentru minori, etapele de implementare, fiind elaborat și un plan de activități.

Dintre cele mai importante concluzii ale atelierului de lucru:

- implementarea probațiunii conform politicii pașilor mici;
- baza implementării probațiunii – parteneriatul între ONG și/sau instituții de stat;
 - mediatizarea permanentă a rezultatelor implementării probațiunii;
 - stabilirea modului flexibil al prezentării Raportului de Evaluare către Judecători de către consilierii de probațiune;
 - stabilirea relațiilor de încredere între consilierii de probațiune și judecători;
 - instruirea personalului Departamentului de Executare a Deciziilor Judiciare și al Departamentului Instituții Penitenciare;
 - instruirea judecătorilor;
 - perfecționarea legislației existente și crearea unui nou cadru legal în domeniul probațiunii în general, precum și crearea unui cadru legal special pentru probațiunea minorilor delincvenți;
 - elaborarea proiectului de lege privind probațiunea;
 - specializarea judecătorilor pentru cauzele cu infractori minori.

În paralel, au fost desfășurate unele activități ce țin de probațiunea penitenciară. La moment, Legea cu privire la probațiune este definitivată și reprezintă o detaliere a reglementărilor cuprinse în Codul de Executare. Au fost stabilite procedura și modalitatea de întocmire a referatelor de probațiune presentențială în privința minorilor și au fost întocmite primele referate de probațiune presentențială. Se lucrează asupra extinderii sectoarelor de pilotare și aplicării practice a prevederilor cu referire la probațiunea sentențială.

Pilotarea probațiunii pentru minori

În șirul noilor reglementări procesual penale și penale ale Republicii Moldova și-au găsit loc prevederi referitoare la diversificarea pedepselor penale, care urmează a fi aplicate condamnaților în dependență de gradul de pericol social al faptelor lor, precum și la tratamentul necesar a fi aplicat infractorului pentru reeducarea și reintegrarea lui socială.

Instituția probațiunii urmează a fi implementată în practică în dependență de fazele procesului de înfăptuire a justiției.

Un prim segment al probațiunii este faza presentențială, în care se desfășoară primele activități de asistență și consiliere psihosocială ce se acordă persoanei aflate în sistemul de justiție.

La această fază consilierul de probațiune trebuie:

- să ofere organului de urmărire penală și instanței de judecată informații corecte și relevante despre persoana învinutului sau inculpatului, despre perspectivele de reintegrare a acestuia, precum și despre riscul de recidivă sau de autovătămare pe care acesta îl prezintă. Acestea sunt cuprinse într-un document numit *referat presentențial de evaluare psihosocială*. Realizând o primă evaluare a inculpatului, acest referat urmează a fi reflectat în sentința instanței și, implicit, în planul de supraveghere al consilierului de probațiune, în lucrul său de reintegrare socială a persoanei deja condamnate.

- să răspundă la nevoile emoționale și practice urgente ale învinuiților / inculpaților.

La faza prezentențială activitățile de probațiune sunt orientate spre reflectarea cauzelor săvârșirii infracțiunii, aceasta realizându-se prin întocmirea, de către consilierul de probațiune, în privința persoanei delicvente, a unui referat prezentențial de evaluare psihosocială.

Pentru implementarea probațiunii prezentențiale, în perioada 2003-2005 a fost realizat proiectul “*Alternative la detenție pentru copii în sistemul de justiție*” finanțat de Reprezentanța UNICEF Moldova.

În procesul pilotării au fost desfășurate diferite activități care, fiind clasificate, conturează domenii concrete de activitate:

- Identificarea instituțiilor ce au posibilitatea de solicitare a referatelor prezentențiale de evaluare psihosocială:
 - instanța de judecată, conform articolelor 385 și 475 CPP RM;
 - organul de urmărire penală, conform art. 176 și 475 CPP RM;
 - apărătorul admis în procesul penal, conform art. 100 CPP RM.
- Stabilirea contactului cu agențiile necesare a fi implicate în pilotarea probațiunii prezentențiale pentru minori:
 - încheierea acordului de colaborare cu Judecătoria sectorului Centru, mun. Chișinău;
 - încheierea acordului de colaborare cu Direcția Municipală pentru Protecția Drepturilor Copilului;
 - inițierea colaborării cu Comisariatul de Poliție al sectorului Centru, mun. Chișinău;
 - colaborarea cu avocații din cadrul Baroului de avocați al sectorului Centru, mun. Chișinău.
- Determinarea mecanismului de solicitare și întocmire a referatului prezentențial de evaluare psihosocială a personalității minorului, în baza unor modele, care ar permite ca procedura de solicitare și întocmire să fie, indiferent de solicitant, unică:
 - solicitarea referatului de probațiune o face instanța de judecată, organul de urmărire penală sau apărătorul, demersul fiind adresat Direcției municipale pentru protecția drepturilor copilului;
 - în solicitare se indică care anume informație este strict necesară și importantă pentru aplicarea măsurii preventive sau pentru individualizarea pedepsei penale;

- Direcția municipală primește demersul instanței de judecată și îl transmite Institutului de Reforme Penale, în baza acordului de colaborare;
- referatele presentențiale de evaluare psihosocială a personalității minorului sunt întocmite de către consilierii de probațiune din cadrul IRP;
- referatele presentențiale de evaluare psihosocială a personalității minorului întocmite sunt avizate de către Direcția municipală pentru protecția drepturilor copilului și transmise instituției care le-au solicitat, pentru a fi prezentate în ședința de judecată.
 - Informarea judecătorilor despre necesitatea și importanța solicitării și întocmirii referatului presentențial de evaluare psihosocială, în care scop au fost organizate mese rotunde și discuții individuale.
 - Instruirea personalului care se va ocupa nemijlocit de întocmirea referatelor presentențiale de evaluare psihosocială, în care scop a fost organizat un atelier de lucru în cadrul căruia au fost selectați consilierii de probațiune. Acestora le-au fost transmise materiale suplimentare ce le-ar permite să desfășoare calitativ lucrul de întocmire a referatelor de probațiune.
 - Stabilirea obiectivelor de lucru la faza presentențială. Consilierul de probațiune:
 - trebuie să ofere instanței informații corecte și relevante despre persoana inculpatului, despre perspectivele de reintegrare a acestuia, precum și despre riscul de recidivă sau de autovătămare pe care el îl prezintă;
 - realizează evaluarea inculpatului care poate contribui la formularea de recomandări pentru planul de supraveghere al consilierului de probațiune din echipa comunitară;
 - răspunde la nevoile emoționale și practice urgente ale inculpaților.
 - Specificarea modelelor de acte necesare a fi folosite în procesul de solicitare, întocmire și expediere către solicitant, întru elaborarea referatului presentențial de evaluare psihosocială:
 - cererea apărătorului privind întocmirea referatului presentențial de probațiune adresată Direcției municipale pentru protecția drepturilor copilului;

- demersul instanței de judecată pentru întocmirea referatului prezentențial de evaluare psihosocială;
- demersul organului de urmărire penală pentru întocmirea referatului prezentențial de evaluare psihosocială;
- modelul anchetei sociale, ea constituind un formular ce facilitează lucrul în teren al consilierului de probațiune pentru înregistrarea informațiilor principale.

- Întocmirea nemijlocită a referatelor prezentențiale de evaluare psihosocială a personalității minorului.

În perioada de pilotare au fost întocmite 54 referate prezentențiale de evaluare psihosocială.

Referatele prezentențiale de evaluare psihosocială întocmite, prin volumul de informație ce-l cuprind, sunt menite să prezinte instanței de judecată aspecte importante necesare a fi cunoscute de părțile implicate în proces.

Aceste aspecte sunt următoarele:

- modul de viață al minorului;
- mediul familial și social;
- purtarea pe care minorul o are în mod obișnuit;
- starea fizică;
- starea mintală;
- antecedentele;
- condițiile în care a crescut;
- modul în care părinții, tutorele sau persoana în a cărei îngrijire se află minorul, își îndeplinesc îndatoririle sale față de acesta;
- gradul de percepție sau de intenție la comiterea infracțiunii;
- conștientizarea sau neglijarea la comiterea faptei infracționale;
- concluzii bazate pe convingeri psihologice rezonabile în ceea ce privește legătura dintre problemele psihologice identificate și activitatea juvenilă criminală;
- nivelul instrucției școlare;
- nivelul instrucției profesionale;
- comportamentul înainte și după comiterea infracțiunii;
- factorii favorizanți ai comportamentului infracțional;

- date privind fapta comisă;
- o evaluare a gravității acesteia;
- date referitoare la riscul de recidivă;
- stabilirea necesității aplicării arestului preventiv;
- inserarea tuturor problemelor sociale și psihologice;
- perspectivele de reintegrare socială, presupunând înaintarea de soluții la problemele depistate.

Acestea sunt principalele aspecte la care au încercat să facă referire consilierii de probațiune, pentru ca în dependență de gradul de implicare a judecătorului și a celorlalți participanți la proces să se poată face o alegere corectă a modului de intervenție pentru reeducarea și reintegrarea socială a persoanei delicvente.

În domeniul probațiunii sentențiale au fost inițiate activități de colaborare cu direcțiile de executare a deciziilor judiciare prin care consilierii de probațiune din cadrul Institutului de Reforme Penale vor asista procesul de asistență, consiliere și supraveghere a minorilor aflați în termen de probă la direcțiile de executare din mun. Chișinău.

Activitățile propuse pentru acest segment sunt orientate la elaborarea și întreținerea dosarului personal. Ancheta psihosocială trebuie elaborată și completată corect, astfel încât să fie posibil a identifica principalele probleme psihosociale, iar, în dependență de acestea, să fie întocmite planuri de intervenție ce urmează a fi realizate pentru fiecare minor în parte.

Bibliografie

1. Abraham P. Nicolaescu V., Iașnic N.B. *Introducere în probațiune*. -București, 2001.
2. Giles, Graham W. *Administrarea Justiției în Comunitate. Standarte și reglementări internaționale*. -București, 2001.
3. Giurgiu N. *Elemente de criminologie*. -Iași, 1992.
4. *Raportul Misiunii de Evaluare a Necesităților* (16 – 19 iunie 2003). -Chișinău: IRP, 2003.

CONCEPTUL DE PROBAȚIUNE PENITENCIARĂ: MANAGEMENTUL PEDEPSEI

Vitalie Popa,
consilier de probațiune,
Institutul de Reforme Penale

Probațiunea sentențială este faza de după pronunțare și intrare în vigoare a sentinței. În funcție de măsura de pedeapsă la care a fost supus condamnatul are loc executarea pedepsei. Condamnatului i se stabilește planul individual de lucru, pe timpul executării pedepsei, fie că o va executa în comunitate sau în penitenciar.

Activitățile desfășurate în comunitate țin de asistența și consilierea persoanelor ce sunt pedepsite condiționat. Asistența oferită ține de evaluarea cazului sentențial, depistarea problemelor psihosociale, elaborarea planului de intervenție adaptat nevoilor individuale ale persoanei supavegheate și intervenția propriu-zisă. Se estimează perioada de timp și măsura în care nevoile identificate pot fi acoperite numai prin intervenția serviciului de probațiune sau și prin colaborarea cu ONG-uri, organizații statale.

Sarcina consilierului de probațiune ține, de fapt, de minimalizarea riscului de recidivă, de inhibarea tendințelor delincvente. Realitatea demonstrează că foarte multe infracțiuni sunt comise în termenul de probă, care, de fapt, pentru majoritatea copiilor aflați în conflict cu legea, nu este perceput ca pedeapsă.

Pentru fiecare beneficiar al serviciului de probațiune se întocmește Dosarul de Probațiune ce conține informații despre personalitatea și rețeaua socială a copilului.

O categorie de activități ce ține de însăși esența probațiunii o constituie *activitățile de asistență și consiliere cu privire la infractorii aflați în stare de deținere, în special în penitenciare*. În unele state, serviciile de probațiune cooperează cu personalul penitenciar specializat în activitatea de resocializare a deținuților. În alte state, serviciile de probațiune pot fi integrate în sistemul penitenciar.

În cadrul penitenciarelor, serviciile de probațiune acordă suport deținuților. Activitatea de asistență și consiliere se realizează prin elaborarea și aplicarea unor programe de educație civică, etică și morală, de educație igienico-sanitară, precum și a programelor de terapie psihosocială.

Comisia de liberare condiționată întocmește un raport de evaluare pentru cei care au participat la programele de asistență, oferind informații despre modificarea comportamentului, posibilitățile reale de integrare în societate și, bineînțeles, despre riscul pe care aceștia îl prezintă pentru societate. Un obiectiv major al serviciului de probațiune în penitenciare rezidă în pregătirea deținuților pentru liberare. Astfel, fie că este vorba de expirarea duratei pedepsei privative de libertate stabilite de instanță, fie de liberarea condiționată sau sub supraveghere, deținuții sunt incluși în programe speciale de pregătire în scopul diminuării șocului trecerii la mediul liber, precum și asigurării resocializării după o perioadă de transformări intervenite atât la nivelul individului, cât și al societății.

Făcând o enumerare a activităților consilierului de probațiune în cadrul penitenciarului, putem vorbi despre:

- întocmirea programului individual de lucru cu condamnatul;
- supravegherea respectării ordinii de executare a activităților cuprinse în acest program;
- evaluarea rezultatelor lucrului cu condamnatul;
- întocmirea rapoartelor pentru eliberarea condiționată, care combină evaluarea riscurilor și a gradului de pericol cu propuneri pentru planul de supraveghere în comunitate.

Consilierul de probațiune, în cazul în care un infractor este eliberat condiționat, trebuie să facă referire la următoarele puncte, acolo unde acestea sunt semnificative pentru infractor:

- adresa de la domiciliu, dacă a fost vizitat, cine trăiește acolo și relația dintre aceștia și infractor. Dacă este cazul, informația poate să includă detalii semnificative privind situația materială și să ofere o istorie a membrilor de familie;
- atitudinea familiei față de întoarcerea infractorului după o absență îndelungată;

- opțiuni alternative în cazul în care infractorul nu se poate întoarce acasă sau nu are locuință;
- carnetul de muncă și posibilități de serviciu după eliberare;
- atitudinea infractorului față de delict și victimă;
- dacă se cunoaște, atitudinea comunității din localitate față de infractor și atitudinea victimei față de aceasta;
- reacția la eliberări temporare pe durata sentinței curente;
- reacția infractorului la discuțiile despre obiectivele supravegherii, atunci când este posibil;
- un program de supraveghere conținând o evaluare a reacției posibile la supraveghere și propuneri privind organizarea supravegherii, incluzând frecvența contactelor;
- recomandări pentru eliberarea condiționată a infractorilor;
- păreri despre necesitatea unui specialist pentru supravegherea infractorului în comunitate, a programelor de lucru, precum și crearea condițiilor adecvate de autorizare;
- evaluarea riscului de recidivă.

Managementul pedepsei privative de libertate

În cadrul unui sistem general și integrat al deciziilor și proceselor care privesc deținutul, numit *managementul pedepsei*, are loc un proces continuu de la evaluare spre planificare (care include și intervenția propriu-zisă) și din nou la evaluare.

Scopurile managementului pedepsei:

- Pentru penitenciare și pentru serviciile probațiune:
 - utilizarea eficientă a resurselor acestora;
 - identificarea regimului și a programelor cele mai apropiate de nevoile deținuților.
- Pentru public:
 - reducerea riscului recidivei prin identificarea domeniilor de risc și realizarea unor planuri de acțiune adecvate.
- Pentru deținuți:
 - reducerea efectelor negative ale contagiunii penitenciare;
 - utilizarea constructivă a timpului pe perioada detenției;

- oferirea unei strategii de evitare a recidivei;
- pregătirea revenirii în comunitate.

Obiectivele managementului pedepsei:

- un flux cât mai eficient de informații necesare evaluării și luării celor mai corecte decizii;
- coordonarea intervențiilor, astfel încât să se evite suprapunerea acestora;
- asigurarea continuității intervențiilor în cazul transferului sau liberării;
- luarea celor mai bune decizii, având în vedere menținerea echilibrului între nevoile deținutului, resursele instituției și constrângerile operaționale.

Pentru a realiza aceste *obiective generale*, spațiul penitenciar trebuie să îndeplinească cel puțin două condiții:

- a) să dispună de regimuri de detenție diferențiate și să ofere cât mai multe oportunități și programe de resocializare;
- b) să dispună de regimuri sensibile la nevoile deținuților.

Obiective specifice ale planificării pedepsei:

- Să identifice factorii relevanți care ar putea conduce la:
 - reabilitare;
 - protecția publicului;
 - prevenirea unei viitoare infracțiuni.
- Să-l pregătească pe deținut pentru eliberare (la termen sau condiționat).
- Să dezvolte și să consolideze abilitățile sociale, cognitive sau de autocontrol ale deținutului.
- Să utilizeze în mod constructiv timpul petrecut în penitenciar.
- Să informeze pe cei care decid liberarea condiționată despre posibilitatea de reabilitare.
- Să ofere un punct de plecare a planului de supervizare după eliberare.

Evaluare – planificare – reevaluare

Planificarea este procesul aflat între evaluarea inițială și acțiunile de schimbare comportamentală sau de alt tip. Într-o accepțiune mai largă, planificarea face parte din procesul de evaluare inițială.

Această accepțiune subliniază în special interdependența dintre cele două procese – evaluare și planificare. Evaluarea deținutului nu are nici o rațiune dacă ea nu conduce la o intervenție individualizată, iar planificarea este dependentă de calitatea evaluării. De aceea, se spune că planificarea este deplasarea de la definirea problemei la identificarea soluțiilor de rezolvare a acesteia.

Planificarea și intervenția, ca procese specifice asistenței sociale, au în vedere două domenii:

1. Individul – cu nevoile sale și aspirația sa de îndeplinire;
2. Mediul – cu particularitățile sale.

Consilierul de probațiune trebuie să combine aceste coordonate, astfel încât să adapteze individul la exigențele mediului și, în același timp și în aceeași măsură, să ajusteze și mediul la nevoile și particularitățile individului. Stabilirea echilibrului optim dintre mediu și individ ține de știința, dar și de arta asistenței sociale.

Aceste precizări au rolul de a sublinia ideea că intervenția consilierului de probațiune se poate orienta spre individ (terapie, consiliere, orientare etc.) sau spre mediu (organizare comunitară).

Planificarea executării sentinței sau, pe scurt, planificarea sentinței, este un proces complex care are ca obiective:

- categorizarea și repartizarea deținuților;
- resocializarea și reabilitarea acestora;
- repartizarea la muncă sau diverse programe social-educative.

Primul stadiu al planificării pedepsei îl constituie un demers, cunoscut în limbajul de specialitate sub numele de *categorizare și repartizare a deținuților*. La baza acestui demers se află evaluarea inițială care se realizează prin:

- interviu;
- buletinul de cunoaștere (întocmit de serviciul educativ al penitenciarului);
- referatul de evaluare presentențial;
- dosarul penitenciar;
- rezultatele intervențiilor pe parcursul procesului penal.

Categorizarea și repartizarea sunt procese care se realizează după condamnarea definitivă a inculpatului, fără ca aceasta să însemne că administrația penitenciarului nu poate realiza o evaluare a persoanelor aflate în detenție neluând în calcul statutul lor juridic.

Categorizarea se referă la evaluarea riscului pe care fiecare deținut îl prezintă și, totodată, la includerea lor în categorii de risc proporțional cu dimensiunea acestuia. Se realizează în funcție de anumite criterii, cum ar fi: fapta, durata pedepsei executate, comportamentul în timpul detenției, legătura cu familia etc. Categoriile de securitate ce decurg din aceste criterii sunt, în principal, următoarele:

- deținuți care muncesc în afara locului de deținere fără supraveghere directă,
- deținuți care pot fi scoși la muncă în exteriorul locului de deținere în perimetre păzite,
- deținuți care nu pot fi scoși la muncă în exteriorul locului de deținere dar care pot fi implicați în diverse activități educative,
- deținuți în regim restrictiv pentru care se iau măsuri suplimentare de securitate la scoaterea lor din camerele de deținere etc.

În ceea ce urmează prezentăm modelul algoritmului de alcătuire a categoriilor de securitate inspirat din practica de mulți ani a diverselor penitenciare din Europa Occidentală:

- 1) **categoria de securitate de gradul 0** include deținuți care:
 - în situația evadării ar constitui un real pericol pentru public sau pentru securitatea instituțiilor statale;
 - constituie un real pericol pentru personal.

- 2) **categoria de securitate de gradul I include deținuți:**
- pentru care sunt necesare anumite condiții suplimentare de securitate;
 - cunoscuți cu intenții de evadare;
 - care prezintă un real pericol pentru alți deținuți.
- 3) **categoria de securitate de gradul II include deținuți care:**
- pot fi scoși la muncă în exterior;
 - nu pot fi scoși la muncă în exterior, dar pot fi selecționați pentru diverse activități lucrative, educative în interiorul locului de deținere.
- 4) **categoria de securitate de gradul III include deținuți în care se poate avea încredere și care nu necesită pază.**

Repartizarea deținuților se face în funcție de următoarele priorități (vezi Tabelul 1):

- a) nevoia de securitate;
- b) nevoia de control;
- c) nevoia de a folosi la maximum spațiile disponibile pentru pregătirea deținuților;
- d) nevoile individuale ale deținuților.

Tabelul 1

Repartizarea deținuților

Categorizarea deținuților	Clasificarea penitenciarelor			
	<i>Maximă securitate</i>	<i>Închis</i>	<i>Semideschis</i>	<i>Deschis</i>
0	X			
I	X	X		
II		X	X	
III			X	X

Intervenție – reevaluare sau planificarea propriu-zisă

Planificarea executării pedepsei este un sistem complex, integrat, prin care penitenciarul și serviciile de probațiune sprijină deținutul în

dobândirea abilităților și cunoștințelor necesare reinsertiei sociale printr-un proces diacronic și totodată repetitiv, pe coordonatele: evaluare – intervenție – reevaluare.

- *Ce se urmărește?*

Identificarea factorilor relevanți pentru:

- reabilitarea deținuților;
- protejarea publicului;
- prevenirea recidivei;
- pregătirea deținuților pentru punerea în libertate;
- dezvoltarea abilităților profesionale ale deținuților;
- folosirea constructivă a timpului petrecut în penitenciar;
- o corectă informare privind evaluările deținutului;
- identificarea celor mai bune soluții în sensul intervențiilor care îl privesc pe deținut;
- asigurarea continuității și coerenței intervențiilor în perioada ulterioară liberării.

- *Când începe?*

Dacă în perioada anterioară condamnării definitive deținutul a fost ținut în același penitenciar și dacă există suficiente informații despre el, planificarea poate fi realizată imediat după sentință.

Dacă deținutul este de curând depus în penitenciar sau nu există suficiente informații pentru a realiza planificarea pedepsei, aceasta poate fi realizată la cel mult câteva luni de la data sentinței definitive.

- *Cum?*

De la evaluarea inițială se trece la planificare în sens propriu: intervenție, evaluare și reconsiderarea intervenției.

Prima etapă – colectarea informațiilor necesare pentru adoptarea unor decizii adecvate

Cele mai importante surse de informații sunt:

- evaluarea inițială;
- interviul cu deținutul;
- raportul consilierului de probațiune din comunitate;
- dosarul de penitenciar.

Pentru aceasta:

- consilierului de probațiune din comunitate i se va solicita un referat cu informații privind contextul familial și comunitar al deținutului. De asemenea, el prezintă resursele acelei comunități și propune modalități de resocializare și rehabilitare care să poată fi valorificate după eliberare. De aceea, este necesar ca imediat după emiterea sentinței definitive să fie trimisă o cerere de întocmire a unei anchete sociale de către Serviciul de Probațiune sau Serviciul de Protecție Socială din zona de domiciliu a deținutului. La serviciul de probațiune se apelează în cazul când acesta nu a fost solicitat la etapa prezentențială, atunci când se întocmește referatul prezentențial de evaluare psihosocială.

- se realizează evaluarea riscului;

- centralizarea tuturor datelor despre evoluția deținutului în primele luni de executare a pedepsei, solicitând informații de la psiholog, medic, educatori, supraveghetori.

A doua etapă – identificarea nevoilor deținutului

Când ne referim la nevoile deținutului, avem în vedere acele nevoi, a căror împlinire ar conduce la orientarea prosocială a individului.

Cele mai importante nevoi criminogene sunt corelate cu:

- situația familială;
- locul de muncă și calificarea;
- educația și școlarizarea;
- sănătatea;
- stima de sine;
- abilitățile sociale și cognitive;
- fenomenul dependenței;
- autocontrolul;
- discriminarea și marginalizarea;
- nevoile speciale etc.

Sunt considerați cu nevoi speciale cei care:

- au dificultăți de învățare;
- au diverse disabilități fizice care le afectează mobilitatea;

- au vedere sau auz parțial;
- au probleme psihice;
- bolnavi cronici;
- deținuții în vârstă;
- sunt membri ai unei etnii în minoritate cu nevoi particulare etc.

Etapa a treia – combinarea nevoilor cu resursele penitenciarului și ale comunității

În această etapă membrii comisiei confruntă nevoile deținutului cu resursele și oportunitățile penitenciarului și ale comunității în vederea stabilirii unei strategii de intervenție realistă și cât mai aproape de nevoile deținutului. În măsura în care penitenciarul nu dispune de anumite oportunități (calificare, școlarizare, programe terapeutice, preot etc.) acestea pot fi identificate în comunitatea din care vine deținutul.

Etapa a patra – planificarea propriu-zisă și contractul

Odată creat tabloul complet al situației deținutului atât din punct de vedere juridic, cât și al aspectelor sociale, educaționale, profesionale, medicale, putem realiza planul de executare a pedepsei. Pentru o mai bună precizare a obiectivelor intervenției și pentru a consolida participarea deținutului la programul de resocializare este util să se încheie un contract între administrația penitenciarului și deținut. Documentul va fi semnat de consilierul de probațiune.

Etapa a cincia – implementarea și monitorizarea

Rolul consilierului de probațiune în raport cu deținutul poate fi de:

- 1) evaluator – culege și analizează informații cu privire la deținut și propune planuri de intervenție;
- 2) profesor – învață pe deținut anumite abilități;
- 3) agent al schimbării comportamentale – coordonează activitățile de schimbare comportamentală;
- 4) mobilizator – mobilizează resursele penitenciarului, ale comunității și creează noi programe;
- 5) organizator comunitar – sprijină comunitatea să întâlnească nevoile deținutului după eliberare;

- 6) depozitar de informații – colectează și înregistrează informațiile cu privire la deținut;
- 7) administrator – planifică și oferă servicii și programe. În funcție de modul cum se derulează programul, acesta poate fi modificat sau adaptat, dar nu înseamnă că planificarea poate fi schimbată în fiecare săptămână.

Etapa a șasea – reevaluarea

În funcție de modul în care au fost îndeplinite obiectivele consemnate în acordul de colaborare, de rezultatele unei noi evaluări a riscului, pot fi luate decizii privind:

- recategorizarea și reclasificarea;
- continuarea programului;
- întocmirea referatului pentru comisia ce examinează propunerile de punere în libertate;
- închiderea cazului.

Proces continuu

Este esențial să vedem în planificarea pedepsei un proces continuând dincolo de poarta închisorii. Aceasta ultimă etapă constă practic în „predarea” deținutului consilierului de probațiune din comunitate. Avem astfel tabloul întreg al intervenției serviciilor de probațiune: contribuția la individualizarea pedepsei prin întocmirea referatului prezentențial de evaluare conținând, implicit, o primă evaluare a riscului – planificarea pedepsei – închiderea cazului la finalizarea termenului de detenție.

Bibliografie

1. Durnescu I. *Manualul consilierului de reintegrare socială și supraveghere*. -Craiova: THEMIS, 2003.
2. *Manual de practică în domeniul reintegrării sociale și supravegherii*. -Ministerul Justiției, Direcția de reintegrare socială și supraveghere, 2004, anul III, nr. 9.

ALGORITMUL ÎNTOCMIRII REFERATELOR PRESENȚIALE

Vitalie Popa,
consilier de probațiune,
Institutul de Reforme Penale

Referatul presentențial de evaluare psihosocială reprezintă un document întocmit de instituția de reintegrare socială, la solicitarea instanței de judecată, a organului de urmărire penală sau a avocatului (acesta de fapt solicită un asemenea document prin intermediul instanței de judecată), care cuprinde informații referitoare la delincvent, modul său de viață, familie, societate, date privind fapta comisă și o evaluare a gravității acesteia, precum și a atitudinii infractorului față de infracțiune și circumstanțele ei, date referitoare la riscul de recidivă, acestea fiind menite să contribuie la stabilirea necesității aplicării arestului preventiv, la faza de urmărire penală, sau a oricărei altei măsuri de pedeapsă, în procesul judecării cauzei.

Utilitatea unor asemenea rapoarte este indiscutabilă, ele oferind instanțelor de judecată informații pentru a putea aprecia mai bine nu numai gradul de pericol social al infractorului în raport cu fapta săvârșită, ci și pericolul pe care acesta îl reprezintă pentru societate, în general. În conținutul acestuia se reflectă problemele psihosociale cu care se confruntă învinuitul/inculpatul, prezentând eventualele soluții pentru elucidarea lor.

Astfel, se realizează într-o mai mare măsură scopul justiției penale: de sancționare atât a faptei, cât și a persoanei care a săvârșit-o.

Întocmirea referatului

Referatul presentențial de evaluare psihosocială a persoanei învinuite/inculpate în săvârșirea unei infracțiuni constituie, ca formă, un bloc de informații referitoare la:

- personalitatea acestuia, la micro-mediul și mediul social în care el s-a născut și s-a dezvoltat;
- sinteza acestor informații în scopul determinării principalelor probleme cu care se confruntă persoana;

- formularea de soluții, propuneri pentru facilitarea rezolvării acestora;
- evaluarea riscului de recidivă.

Informațiile sunt grupate în capitole aparte, după cum urmează:

1. În **Introducere** sunt cuprinse informațiile referitoare la: identificarea inculpatului, fapta sau faptele pentru care este trimis în judecată, instanța de judecată care a solicitat referatul, numărul dosarului penal, termenul de judecată, numărul și data adresei de sesizare din partea instanței de judecată și numele consilierului de probațiune.

2. **Sursele de informații**

Consultarea materialelor constituie pentru consilierul de probațiune sursa de informație ce necesită a fi în primul rând examinată și doar în cazul unor neclarități – verificată.

• *Dosarul penal*

Din acesta se consultă și se verifică următoarele date și înregistrări:

- date de identificare;
- numele;
- data și locul nașterii;
- părinții;
- domiciliul și adresa;
- date despre faptă (rechizitoriul);
- antecedentele (cazierul);
- situația familială;
- ancheta socială, expertiza medico-legală, situația școlară, caracterizări.

Pe baza consultării acestei surse se pregătește primul interviu cu clientul, care presupune: realizarea planului de interviu, realizarea ghidului de interviu și pregătirea spațiului în care se va desfășura interviul.

- *Învinuitul* – de regulă, contactarea acestuia este bine să fie după ce se cunoaște un minim de informație pentru a evita potențiale traume, pentru a putea aprecia gradul de sinceritate al acestuia. De fapt, persoana investigată prezintă o importanță deosebită pentru evaluarea cazului și pentru întocmirea referatului de probațiune.

- *Părinții* – modele de educație, atașament.

- *Persoana sau instituția în a cărei supraveghere se află beneficiarul* – instituții de învățământ tip internat, centre de plasament.

- *Cadre didactice și documente școlare* – contactarea administrației instituției de învățământ, analizarea jurnalului (reușita, frecvența, purtarea etc.).

- *Locul de muncă (șef, colegi)* – atitudinea clientului față de serviciu, relațiile dintre client și colegii de serviciu.

- *Medici, psihologi, asistenți sociali și alți specialiști* – contactarea specialiștilor în a căror evidență se afla clientul.

- *Vecini, grup de prieteni și alte surse relevante în cauză* – atitudinea comunității față de client.

3. Date privind persoana inculpatului:

- *istorie personală* – nume/prenume, vârstă, starea sănătății, eșecuri semnificative, pierderi (părinți, bunici), dificultăți de învățare, impulsivitate, valori etc.;

- *familia* – relații din familie, tip de disciplinare, atașament, izolare socială, satisfacție maritală etc.;

- *condițiile de trai, veniturile, vecinătatea etc.*;

- *dependența* – alcool, drog, jocuri de noroc;

- *școala* – succes sau eșec, abandon;

- *prietenii* – modele de comportament;

- *stilul de viață* – își asumă riscuri, contact cu persoane deviante, modul în care își petrece timpul liber;

- *locul de muncă* – stabilitatea la locul de muncă, satisfacție, calificări etc.

4. *Date privind comportamentul inculpatului:*

- aspecte predelinvențiale – abandonul, fuga de acasă, cerșitul, vagabondajul, folosirea substanțelor stupefiante etc.;
- numărul și tipul antecedentelor penale;
- circumstanțele, planificarea, locul săvârșirii etc.;
- în grup sau individual – cui aparține ideea?
- timpul dintre infracțiuni;
- schimbarea paternului infracțional;
- răspunsul la diverse forme de disciplinare / sancționare;
- factori protectivi / inhibitori etc.

5. *Perspectivile de reintegrare în societate*

Perspectivile de reintegrare în societate decurg din datele prezentate în referat și trebuie să fie motivate și prezentate pe scurt.

Este recomandabil ca, în cazul în care se consideră că trebuie aplicată o măsură neprivativă de libertate, referatul de evaluare să cuprindă în acest capitol un plan general de supraveghere care ar putea fi inclus de către instanță în sentință.

Pentru a stabili care sunt perspectivele de reintegrare, este necesar a analiza:

- dorința inculpatului pentru reabilitare;
- dorința membrilor familiei sau a altor persoane apropiate sau organizații de a acorda sprijin inculpatului în vederea reabilitării sale;
- oportunitățile pe care le are inculpatul sau pe care le oferă societatea în care trăiește, cum ar fi: continuarea studiilor, calificarea, recalificarea, ocuparea unui loc de muncă etc.;

- programele educaționale în care poate fi inclus inculpatul în scopul reabilitării lui (diminuarea consumului de alcool sau de drog, însușirea unor deprinderi și abilități sociale);
- condițiile în care trăiește (familie, grup de prieteni).

Etapele de culegere a informațiilor

1. Consultarea de materiale – dosarul penal.
2. Interviu (față în față, telefonic), pentru care se presupune:
 - a) realizarea planului și ghidului de interviu;
 - b) stabilirea unor obiective clare ale interviului;
 - c) utilizarea întrebărilor închise și deschise în mod adecvat;
 - d) structurarea planului de interviu în trei compartimente:
 - *introducere* (se prezintă scopul interviului și modalitatea de intervievare, precum și durata aproximativă a acestuia);
 - *cuprins* (se aduce conținutul interviului structurat conform obiectivelor);
 - *încheiere* (se sumarizează și se verifică dacă obiectivele interviului au fost atinse, se mulțumește clientului pentru colaborare și se termină pe o notă pozitivă, se stabilește, dacă este cazul, o nouă întâlnire).

Bibliografie

1. *Ancheta prezentențială (raportul de probațiune) în cazurile cu delincvenți minori*. Materialele atelierului de lucru din 27-28 noiembrie 2003. -Chișinău: IRP, 2003.
2. Durnescu I. *Manualul consilierului de reintegrare socială și supraveghere*. -Craiova: THEMIS, 2003.

ACTIVITATEA ECHIPELOR MOBILE DE ASISTENȚĂ PSIHOSOCIALĂ ȘI JURIDICĂ A MINORILOR AFLAȚI ÎN DETENȚIE

Gheorghe Mîtu,
coordonator de program,
Institutul de Reforme Penale

Echipele mobile ale Institutului de Reforme Penale își desfășoară activitatea în cadrul proiectului *Acordarea asistenței juridice și psihosociale pentru copii în sistemul de justiție* realizat de Institutul de Reforme Penale, cu susținerea financiară a Reprezentanței UNICEF Moldova. În componența fiecărei echipe mobile sunt incluși câte un avocat, un asistent social și un psiholog.

Scopul activității echipelor mobile rezidă în acordarea asistenței juridice și psihosociale minorilor aflați în conflict cu legea. Din această perspectivă, echipele mobile sunt practic ambulante juridice, care, în cazuri urgente, acordă asistența necesară copiilor în detenție.

Este necesar a menționa că, inițial, activitatea acestor echipe se axa doar pe monitorizarea respectării drepturilor copiilor în sistemul de justiție penală. În prezent, activitatea lor este orientată spre acordarea efectivă a asistenței juridice și psihosociale, care constă în preluarea concretă a cazului, oferirea consultațiilor necesare, asistența minorului la faza urmăririi penale, în instanța de judecată, iar uneori chiar și în locurile de detenție în condițiile și măsura în care acestuia i se încalcă drepturile și interesele ocrotite de lege. În această ordine de idei, echipele mobile desfășoară multiple vizite în locurile de detenție a minorilor cum ar fi: Colonia de reeducare pentru minori din or. Lipcani, Colonia nr. 7 pentru femei din Rusca, Închisoarea nr. 5 din Cahul, Închisoarea nr. 1 din Bălți, Colonia nr. 17 din Rezina, Izolatorul de detenție preventivă nr. 3 din mun. Chișinău, izolatoarele de detenție provizorie din țară. În același timp, pentru a eficientiza activitatea desfășurată de echipele mobile în teritoriu, a fost instituită **Linia Fierbinte 212 313**. Prin intermediul acestui serviciu minorii care au comis infracțiuni, dar totodată și cei care sunt victime sau martorii faptelor incriminate de lege, părinții și rudele acestora pot apela la serviciile juridice calificate și gratuite ale avocaților care zilnic răspund solicitărilor parvenite. Astfel, scopul de baza al activității desfășurate prin linia fierbinte

este, pe de o parte, să acorde asistența juridică solicitată de beneficiari, iar, pe de altă parte, să reacționeze prompt la încălcările comunicate prin organizarea unor vizite la fața locului în regim de urgență.

Totodată este necesar, din punct de vedere organizatoric, a asigura accesul echipelor mobile în locurile de detenție. În acest sens, Institutul de Reforme Penale colaborează cu Departamentul Instituțiilor Penitenciare – în baza Acordului de colaborare între IRP și DIP, cu Procuratura Generală a Republicii Moldova - în baza Acordului de colaborare între IRP și Procuratura Generală, precum și cu MAI al Republicii Moldova – în baza Acordului de colaborare între IRP și MAI.

Despre încălcările depistate în urma efectuării vizitelor Institutul de Reforme Penale emite în adresa Procuraturii Generale, Consiliului Superior al Magistraturii, DIP, MAI note informative unde se indică concret încălcările depistate. În același timp, pentru a evita pe viitor apariția unor atare încălcări, Institutul de Reforme Penale desfășoară un set complex de activități instructive ale colaboratorilor organelor de ocrotire a normelor de drept. Cu titlu de exemplu pot servi în acest sens Seminarele de Instruire a avocaților, a ofițerilor de urmărire penală, a colaboratorilor procuraturii, DIP și a celor din cadrul sistemului judecătoresc. Astfel, are loc o conlucrare mai eficientă între diferite organe statale cu reprezentanții societății civile, urmărindu-se scopul de a se monitoriza respectarea drepturilor minorilor, precum și de a oferi acestora asistența solicitată din partea avocaților, asistenților sociali și psihologilor care activează în cadrul echipelor mobile.

Concluziile vizitelor relevă următoarele:

1. Au fost depistate încălcări ale art. 37 al Convenției Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului, care prevede că orice copil privat de libertate va fi separat de adulți, precum și ale art. 28 al Legii Republicii Moldova privind drepturile copilului, ale art. 14 alin. (1), pct.1, lit. b) al Legii Republicii Moldova cu privire la arestarea preventivă ce conțin prevederi similare. Astfel, s-a constatat că nu sunt create condiții de detenție a minorilor prin separarea lor de adulți.

2. Din afirmațiile unor minori rezultă că aceștia sunt interogați câte cinci ore pe zi fără întreruperi, fiind impuși să-și recunoască vina, față de ei aplicându-se metode psihice de influență. În așa mod, se încalcă prevederile

art. 479 CPP RM care prevede că audierea bănuitului, învinuitului, inculpatului minor se efectuează în condițiile art. 104 și nu poate dura mai mult de 2 ore fără întrerupere, iar în total nu poate depăși 4 ore, ale art. 21 CPP RM care prevede că nimeni nu poate fi silit să mărturisească împotriva sa ori împotriva rudelor apropiate, a soțului, soției ori să-și recunoască vinovăția, ale art. 37 din Convenția Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului, unde se menționează că nici un copil nu va fi supus torturii ori altor tratamente ori pedepse crude, inumane sau degradante.

3. S-a constatat, de asemenea, încălcarea art. 399 CPP RM, care prevede că inculpatului arestat i se înmână copia sentinței sau dispozitivului cel mult în 3 zile de la pronunțarea sentinței sau dispozitivului ei. Se atestă și situații când de la pronunțarea sentinței au trecut 2 luni, însă inculpatul așa și nu a primit sentința redactată.

4. Perioada aflării în arest este nocivă pentru minor.

5. Majoritatea minorilor ar putea fi resocializați, dispun de valori social acceptabile și sunt motivați spre schimbarea comportamentului.

Concluzii de ordin organizatoric:

1. Echipele mobile se vor întâlni săptămânal pentru a evalua gradul de implicare a lor și calitatea acordării de asistență efectivă; de asemenea, vor raporta coordonatorului de proiect activitățile întreprinse pe anumit caz concret;

2. Implicarea persoanelor din teritoriu trebuie realizată pe etape;

3. Echipele mobile trebuie să aibă o componentă stabilă în vederea asigurării continuității și contactului psihologic cu persoanele ce beneficiază de asistență; în acest sens este necesară implicarea mai multor asistenți sociali și psihologi.

4. Vizitele urmează a fi coordonate în prealabil cu reprezentanții locurilor de detenție în vederea intervievării minorilor cu probleme reale și pasibile de a fi soluționate;

5. Extinderea serviciilor de asistență juridică și psihosocială în izolatoarele de detenție provizorie trebuie să fie realizată pe etape.

APLICAREA EXPERTIZEI PSIHOLOGICE JUDICIARE ÎN CAZUL MINORILOR DELINCVENȚI

Svetlana Rîjicova,

*doctor în psihologie, conferențiar,
Universitatea Pedagogică de Stat "A.Russo"*

În scopul diminuării posibilității unei erori judiciare în calificarea acțiunilor minorului, a comportamentului impus de o situație afectiv tensionată, de neconștientizarea motivului și a caracterului acțiunilor săvârșite sunt folosite concluziile psihologului expuse în urma efectuării expertizei psihologice judiciare.

Sarcina principală a expertizei psihologice judiciare este de a ajuta organele de judecată și de urmărire penală în cercetarea problemelor specifice cu conținut psihologic importante pentru rezolvarea cazurilor penale și civile; de a obține informații obiective, aprecieri necointerestate și principiale importante pentru analiza situației în care sunt implicați minorii delincvenți.

Competențele expertizei psihologice judiciare:

- Stabilirea particularităților psihologice individuale ale minorilor participanți la procesul penal (inculpat, victimă, martor) care ar fi putut să influențeze în mare măsură comportamentul lor în situații extreme sau psihotraumante:

- nivelul dezvoltării intelectuale, particularitățile proceselor psihice cognitive;
- prezența anumitor calități psihofiziologice (anxietate mărită, sugestibilitate înaltă, impulsivitate etc.) care pot influența semnificativ comportamentul și mărturiile depuse de către minori.

- Diagnosticul stărilor de tensiune psihică nepatologică (anxietate, fobie, stres, afect fiziologic etc.) care au condiționat săvârșirea crimei, comportamentul neadecvat manifestat în situații extreme etc.

- Evaluarea sferei motivaționale a personalității minorului, a tendințelor care au stimulat săvârșirea acțiunilor criminale.

- Evaluarea capacității subiectului de a conștientiza caracterul acțiunilor sale și de a le controla (în special în cazul minorilor inculpați și al persoanelor cu semne de retard mintal).

- Stabilirea capacității victimelor, martorilor, inculpaților de a percepe corect circumstanțele importante pentru dosar și de a depune mărturii corecte și adecvate (pe dosare penale și civile).

Obiectivitatea cercetărilor promovate și a concluziilor formulate de către psiholog sunt asigurate de aplicarea metodologiei științifice adecvate, a metodelor și tehnicilor de lucru elaborate și standardizate conform cerințelor bine stabilite.

Tipurile de expertiză psihologică judiciară:

1. *Expertiza personală și expertiza de comisie.* Prima este realizată de către un specialist în domeniu, cea de comisie este realizată de câțiva specialiști într-un anumit domeniu.

2. *Expertiza de bază și expertiza suplimentară.* Expertiza de bază este cea ordonată pentru explicarea întrebărilor pe care le are de soluționat specialistul. Expertiza suplimentară este ordonată în cazul în care concluziile expertizei de bază sunt incomplete, neclare sau în cazul când apar dubii în ceea ce privește caracterul adecvat al concluziilor formulate.

3. *Expertiza primară și expertiza repetată.* Expertiza primară este cea promovată prima în contextul dosarului și respondentului dat. Expertiza repetată se promovează de repetate ori în cazul în care concluziile formulate de expertizele anterioare trezesc neclarități.

Deosebiri principale dintre expertiza suplimentară și cea repetată:

- expertiza suplimentară rezolvă întrebările care nu au fost rezolvate anterior și poate fi efectuată de același expert sau altul;
- expertiza repetată rezolvă încă odată întrebările deja cercetate și poate fi efectuată de către un alt expert sau experți.

4. *Expertiza monospecializată și expertiza complexă.* Prima este realizată de specialiști într-un anumit domeniu, iar expertiza complexă este promovată de un grup de diferiți specialiști (de exemplu, medic, psiholog).

Expertiza psihologică judiciară se efectuează în baza ordonanței întocmite de anchetatorul penal, de procuror sau de instanța de judecată, care decid și asupra componenței ei.

Cerințele față de întrebările adresate psihologului expert:

- întrebările nu trebuie să iasă din limitele competenței profesionale a expertului;
- întrebările nu trebuie să conțină aspecte de drept (care țin de componența crimei, vinovăția subiectului, ele fiind în competența instanței de judecată);
- formulările trebuie să fie explicite, concrete, laconice, enumerate în consecutivitate logică.

Drepturile și obligațiile expertului sunt reglementate de Codul de procedură penală al Republicii Moldova.

Expertul-psiholog prezintă concluziile formulate organului care a emis ordonanța. Reprezentanții organelor de drept, la rândul lor, apreciază calitatea, caracterul științific al concluziilor, plenitudinea lor și gradul de argumentare a răspunsurilor pentru a decide dacă aceste concluzii pot fi folosite în practica judiciară.

Temeiurile pentru ordonarea **obligatorie** a expertizei psihologice judiciare sunt următoarele:

1. Reținere intelectuală în cazul minorului delincvent. În acest caz, expertiza psihologică judiciară se recomandă să fie ordonată doar după efectuarea expertizei psihiatrice judiciare. Competențele expertizei psihologice judiciare în acest caz țin de stabilirea:

- abaterilor de la nivelul dezvoltării psihice normale și descrierea manifestărilor lor;
- gradului de influență a devierilor în dezvoltarea psihică a subiectului asupra capacității lui de a conștientiza acțiunile săvârșite;
- capacității subiectului de a-și dirija acțiunile proprii.

2. Determinarea capacității subiectului de a percepe corect circumstanțele importante pentru cazul cercetat și de a depune mărturii corecte despre ele.

3. Stabilirea sau negarea stării de incapacitate (comportament pasiv) a victimei în cazul analizei crimelor cu conținut sexual.

4. Prezența semnelor supraexcitației emoționale apărute prin surprindere.

Se recomandă efectuarea expertizei psihologice judiciare pe următoarele tipuri de dosare:

- Toate dosarele cu participarea minorilor, indiferent de locul și rolul lor în cadrul procesului penal: infractor, victimă, martor.

În cazul minorului pot apărea întrebări referitoare la:

- capacitatea lui de a percepe și a reproduce adecvat evenimentele;
- de a conștientiza cele întâmplate;
- predispunerea de a exagera cele percepute, de a le completa cu elemente ireale;
- sugestibilitate mărită, care condiționează posibilitatea de a influența din exterior mărturiile minorului;
- agresivitate și demonstrativitate în comportamentul minorului;
- prezența unor particularități psihologice individuale care ar putea să influențeze semnificativ comportamentul minorului.

În practica expertizei psihologice judiciare, prin „influență esențială” se subînțelege limitarea substanțială a capacităților subiectului de a conștientiza în deplinătate și de a controla acțiunile proprii:

- în cazul crimelor săvârșite **în stare de afect fiziologic sau în altă stare de tensiune psihică** – concluziile expertizei psihologice judiciare indică la posibilitatea prezenței afectului fiziologic sau a unei alte stări de tensiune psihică (stres, frustrare etc.);
- în cazul dosarelor pe **viol**.

În cazul dosarelor pe viol expertiza poate fi ordonată atât în privința victimei, cât și în privința inculpatului:

- în privința *victimei*, poate fi analizată capacitatea ei de a percepe și a reproduce adecvat evenimentele, de a conștientiza conținutul și caracterul acțiunilor săvârșite față de ea și de a opune rezistență activă;
- în privința *inculpatului*, se analizează capacitatea lui de a percepe și de a aprecia adecvat acțiunile victimei, prezența particularităților psihologice individuale care ar fi putut influența semnificativ comportamentul lui în situația analizată (tipul relațiilor interpersonale în familia de origine, atitudinea față de femeie în general, capacitatea de a percepe adecvat comportamentul victimei etc.).

Concluziile psihologului pe dosarele ce țin de viol sunt foarte importante, dat fiind că în practica judiciară persistă tendința de a califica comportamentul victimei, lipsit de reacții de autoapărare active, drept comportament de acceptare a relației sexuale. În acest caz, psihologul poate să identifice prezența particularităților psihologice individuale, precum și specificul situației de abuz sexual care pot să explice comportamentul pasiv al victimei.

În realitate, incapacitatea victimei de a opune rezistență activă violatorului poate fi condiționată de mai mulți factori, printre care:

- a) victima nu conștientizează caracterul real al situației (se analizează în cazul victimei minore sau cu retard mental);
- b) apare și se manifestă puternic fobia care blochează reacțiile active de apărare, capacitatea de a opune rezistență în situațiile de abuz fizic și psihologic.

Comportamentul pasiv al victimei violului poate fi explicat și prin particularitățile psihologice individuale, care pot fi considerate drept adecvate situației: astenie, introversiune, timiditate, neîncredere în sine, predispunere către poziția victimiară, lipsa tendinței de a căuta activ posibilități de ieșire din situație, mizarea pe ajutorul altor persoane etc. La fel, comportamentul pasiv al victimei poate fi stimulat de combinarea abuzului fizic și a celui psihologic din partea agresorului, de specificul situației (lipsa ajutorului din exterior, prezența mai multor abuzatori etc.).

Prin urmare, lipsa rezistenței active din partea victimei nu permite să calificăm raporturile sexuale ca nefiind abuzive (viol).

Deosebit de complicate pentru cercetarea cazurilor de viol sunt situațiile când victima comite suicid cauzat de stresul posttraumatic, apărut drept consecință a violului, iar inculpatul, aflând despre aceasta, neagă faptul violului, interpretându-l drept relație sexuală benevolă. În cazul dat, deosebit de importante sunt cercetările psihologului în scopul depistării prezenței legăturii cauzale între actul de viol și starea de tensiune psihică ulterioară, care a condiționat suicidul. În așa situații, suicidul victimei, cauzat de stresul posttraumatic, de rând cu alte probe judiciare, confirmă indirect faptul violului. Cercetări analogice pot fi recomandate pentru toate cazurile de suicid.

În psihologia judiciară încă nu este studiată la nivel suficient întrebarea despre condiționarea comportamentului violatorului de stereotipurile deja formate la el (vizând femeile, la general, și personalitatea victimei, în particular), despre atribuirea subiectivă victimei a unor anumite motive neadecvate, prezența montajului psihologic negativ vis-à-vis de relațiile între sexe; acești factori pot fi considerați drept favorizanți pentru săvârșirea crimei și, totodată, nu îndreptățesc acțiunile violatorului.

Concluziile psihologului în privința dosarelor pe viol sunt extrem de importante, în special în cazurile când victima violului este un copil, mai ales în cazul când deciziile instanței de judecată se bazează doar pe mărturiile depuse de către acest copil. În situația dată primordială devine întrebarea despre gradul de conștientizare de către copil a caracterului acțiunilor săvârșite cu el. Această capacitate depinde de gradul de informare a copilului despre sfera relațiilor respective, de experiențele acumulate, de confortul psihologic al copilului în situațiile analizate.

Aceste cercetări oferă informații importante care pot să faciliteze procesul de analizare și calificare a comportamentului personajelor dramei judiciare.

În practica judiciară frecvent se întâlnesc cazuri când competențele expertizei medico-psihiatrice se confundă cu cele ale expertizei psihologice judiciare, confuziile fiind cauzate de calificarea stării de afect fiziologic pe

dosarele penale. Dar fiind faptul că afectul fiziologic este o stare emoțională foarte puternică, manifestată în situații extremale de către o persoană aflată în normă psihică, concluzia privind prezența acestei stări se află în limitele competenței expertizei efectuate de către psiholog. Psihologul, aplicând instrumentarul profesional, poate să descrie starea emoțională a subiectului în timpul săvârșirii acțiunilor incriminate, să explice dinamica afectivității respondentului, la fel să argumenteze acțiunile subiectului în funcție de aceste trăiri emoționale.

În cazul în care apar confuzii referitoare la starea de normă (sănătate) psihică (responsabilitate-iresponsabilitate), se recomandă de la început efectuarea expertizei medico-psihiatrice și, în cazul când se constată că respondentul nu are patologii psihice, se promovează expertiza psihologică judiciară care constată, la rândul ei, probabilitatea prezenței afectului fiziologic. Atunci când nu există dubii referitoare la starea sănătății psihice a respondentului, nu este necesar a ordona expertiza psihiatrică, întrebările fiind adresate doar specialistului psiholog.

Cazuri deosebite constituie analiza comportamentelor persoanelor (inculpat sau victimă) cu deficiențe senzoriale:

- surzi sau cu resturi de auz;
- orbi sau cu resturi de vedere.

Defectele senzoriale influențează esențial capacitățile perceptive ale subiectului și condiționează comportamentul lui, la fel și mărturiile depuse, în cazul când el se prezintă în calitate de martor.

Actualmente, practica judiciară nu valorifică la nivelul adecvat posibilitățile expertizei psihologice judiciare pe cazurile legate de calificarea mărimii prejudiciului moral, apărut în urma situațiilor care condiționează lezarea demnității personale, provoacă stări emoționale puternice la subiect. În asemenea cazuri psihologul poate să se expună referitor la trăirile emoționale manifestate de respondent în urma pierderilor materiale și morale sesizate.

Concluziile expertizei psihologice judiciare sunt utilizate în procesul judiciar în următoarele situații:

- În cazul studierii mecanismelor crimei săvârșite: dinamica, motivele, cauzele crimei.

- Pentru demonstrarea și calificarea acțiunilor, concluziile expertizei având statut de probă, în special vizând componenta subiectivă a crimei (vina, motivația), la fel și pentru argumentarea necesității de a efectua alte cercetări experte.

- În cazul verificării faptului pricinuirii inocente a daunei de către persoana care nu a putut să preîntâmpine urmările nocive ale acțiunilor proprii.

- Pentru a stabili circumstanțele care atenuază pedeapsa (afectul, retardul mintal care nu exclude capacitatea de exercițiu).

- În scopul aplicării măsurilor judiciare echitabile față de inculpat, ținându-se cont de particularitățile lui individuale și influența situației asupra comportamentului respondentului.

Datele expertizei psihologice judiciare pot fi utile și în **scopuri tactice** pentru:

- stabilirea contactului psihologic în timpul anchetei și altor acțiuni de anchetă;
- identificarea comportamentului simulat;
- depistarea cauzelor denaturării neintenționate a informațiilor de către martor.

Informațiile psihologice sunt utile și pentru organizarea activităților psihoprofilactice și educaționale cu diverse categorii de persoane.

Modele de întrebări adresate expertizei psihologice judiciare pe diferite tipuri de dosare cu implicarea minorilor:

I. Întrebări care ajută la stabilirea prezenței sau lipsei afectului fiziologic sau a altor stări de tensiune psihică la inculpat, care au putut să influențeze semnificativ conștiința și comportamentul lui în momentul săvârșirii crimei:

- Ținând cont de particularitățile psihologice individuale ale personalității, la fel și de particularitățile situației analizate, s-a aflat oare respondentul la momentul săvârșirii acțiunilor incriminate în stare de afect fiziologic? Care au fost cauzele apariției afectului fiziologic?
- Luând în considerație particularitățile psihologice individuale ale personalității, la fel și de particularitățile situației analizate, s-a aflat oare respondentul la momentul săvârșirii acțiunilor incriminate în stare emoțională (tensiune psihică, frustrație, confuzie) care ar fi putut influența în mare măsură conștiința lui și activitatea psihică? Dacă da, în ce mod a putut să se întâmple aceasta?
- Există o legătură causală între starea psihică a respondentului, premergătoare acțiunilor, și starea lui psihică în momentul săvârșirii acțiunilor analizate?
- În cazul în care respondentul în momentul săvârșirii acțiunilor s-a aflat în stare de tensiune neuropsihică și emoțională mărită, în ce măsură ea a influențat capacitatea lui de a conștientiza caracterul acțiunilor proprii și capacitatea de a le controla?
- Luând în calcul starea psihică a respondentului, particularitățile lui psihologice individuale, la fel și circumstanțele cazului, a putut el să coreleze corect acțiunile proprii de autoapărare cu circumstanțele obiective ale situației în care s-a aflat?
- Care particularități psihologice individuale ale respondentului au putut să influențeze semnificativ comportamentul lui în situația analizată?

II. Întrebări care ajută la stabilirea capacităților psihice ale subiectului (inculpat, martor, victimă), aflat în stare de sănătate psihică, de a percepe corect circumstanțele importante pentru dosar și de a depune mărturii adecvate.

- Ținând cont de particularitățile individuale și de vârstă, la fel și de condițiile concrete în care s-a produs acțiunea, a putut oare

respondentul să perceapă corect circumstanțele importante pentru dosar (de indicat care)?

- Luând în calcul starea psihică în care s-a aflat respondentul în momentul acțiunii sale, a putut el să perceapă corect circumstanțele importante pentru dosar (de indicat care)?

III. Întrebări care ajută la stabilirea capacităților psihice ale victimei (aflate în stare de sănătate psihică) de a înțelege corect caracterul și importanța acțiunilor săvârșite cu ea și de a opune rezistență în situația de viol:

- Posedă oare respondentă (-ul) careva particularități psihologice individuale care ar fi putut influența semnificativ comportamentul ei (lui) în situația analizată?
- Ținând cont de particularitățile psihologice individuale, de starea psihică și de conținutul situației analizate, a putut respondentă (-ul) să înțeleagă corect caracterul și conținutul acțiunilor săvârșite cu ea (el)?
- Luând în considerație particularitățile psihologice individuale, starea psihică și conținutul situației analizate, a putut respondentă (-ul) să opună rezistență acțiunilor violatorului?

IV. Întrebări care ajută la stabilirea capacităților psihice și a particularităților psihologice individuale ale minorului (inculpat, martor, victimă):

- Ținând cont de particularitățile dezvoltării psihice a respondentului, a putut el să conștientizeze caracterul acțiunilor proprii și să le controleze?
- Luând în seamă particularitățile psihologice individuale și de vârstă, la fel și condițiile concrete în care s-a produs acțiunea, a putut oare respondentul să perceapă corect circumstanțele importante pentru dosar, să le memoreze și să le reproducă adecvat (de indicat care)?
- În cazul crimelor săvârșite în grup: Luând în considerație particularitățile psihologice de vârstă și individuale ale

respondentului, ce influență a putut să aibă asupra lui grupul de semeni, s-a aflat el în stare de dependență psihologică de acest grup?

- Manifestă oare respondentul semne de sugestibilitate mărită?
- Este oare predispus respondentul de a exagera evenimentele produse și de a face fantezii?

V. Întrebări care ajută la stabilirea capacităților minorului inculpat cu reținere în dezvoltare psihică de a conștientiza caracterul acțiunilor proprii și de a le dirija și controla:

- Manifestă minorul semne de reținere în dezvoltarea psihică, necondiționate de boală psihică? În cazul prezenței lor, prin ce anume ele se manifestă și cum au influențat comportamentul respondentului în situația analizată?
- Ținând cont de nivelul dezvoltării psihice, a putut oare minorul să conștientizeze caracterul acțiunilor proprii?
- Reieșind din nivelul dezvoltării psihice, a putut oare minorul să dirijeze cu acțiunile proprii?

Bibliografie

1. Коченов М.М. *Введение в судебно-психологическую экспертизу*. -Москва, 1980.
2. Кудрявцев С.В. *Изучение преступного насилия: социально-психологические аспекты* // Психологический журнал, 1988, том 9, № 2.
3. Нагаев В.В. *Основы судебно-психологической экспертизы*. -Москва: Закон и право, 2003.
4. Реан А.А. *Судебно-психологическая экспертиза по делам об изнасиловании* // Психологический журнал, 1990, том 11, № 2.
5. Сафуанов Ф.С. *Аффект: судебно-психологический экспертологический анализ* // Психологический журнал, 2001, том 22, № 3.
6. *Справочник Следователя. Практическая криминалистика: подготовка и назначение экспертиз*: Практическое пособие. -Москва, 1992. Вып. 3.

SERVICII COMUNITARE DE PREVENIRE A DELINCVENȚEI JUVENILE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Vadim Pistrinciuc,
doctorand, lector asistent,
Universitatea de Stat din Moldova

Trecutul totalitar a demonstrat că necesitatea soluționării urgente a unor probleme sociale este condiționată nu doar de numărul de persoane afectate, ci și de modalitățile în care statul abordează aceste probleme. Astfel, în decursul a 50 de ani probleme precum divorțul, abandonul familial, șomajul, violența domestică, sărăcia nu reprezentau subiecte-cheie pentru politicile de stat sau studiile academice. Cu siguranță, au existat probleme care nu puteau fi camuflate nici de „virtuțile ideologice”, nici de „performanțele analitice ale autorităților sovietice”. Delincvența în rândul minorilor a fost o problemă emergentă și pentru perioada sovietică. Începând cu ani '50 ai secolului trecut în URSS au fost deschise instituții specializate de profilaxie și cercetare a fenomenului delincvenței juvenile, au fost fondate școli de psihopedagogie care lucrau asupra diagnozei comportamentului delincvent, asupra tehnicilor de resocializare a minorilor aflați în conflict cu legea și asupra metodologiei de prevenire a acestui fenomen. Timpul a demonstrat însă că autoritatea instituțiilor de corecție nu oferă un răspuns prompt privind originea și evoluția fenomenului delincvenței și al comportamentului delincvent.

O dată cu explozia problemelor social - economice, care au succedat independența Republicii Moldova, cauzalitatea comportamentului delincvent și deviant a suferit transformări considerabile. Astăzi atestăm cauze ale delincvenței care își au originea în lipsa de supraveghere din partea părinților, rolul scăzut al instituțiilor de socializare și, desigur, în preluarea unor modele de comportament deviant. Pentru a efectua o proiectare a modalităților de prevenire a comportamentului delincvent în rândul copiilor, psihologii și asistenții sociali analizează nivelurile de intervenție, care permit exercitarea în egală măsură a controlului social și oferirea de condiții favorabile dezvoltării pozitive a copiilor. Sociologul rus

Kurbatov identifică două niveluri de prevenție a delincvenței juvenile: nivelul comunitar și nivelul special sau individual. Spre deosebire de multitudinea abordărilor referitoare la responsabilitatea directă a comunității și a familiei în exercitarea controlului asupra comportamentului delincent, Kurbatov reflectă rolul comunității în prevenirea acestuia prin intermediul serviciilor care sunt fondate la nivel local și ale căror obiective rezultă din politicile sociale ale statului. Or, în acest caz politica socială trebuie să fie elaborată conform schemei „de la nivel local la politici centrale”. Desigur, nu putem fi pe deplin de acord cu această teză, dar găsim multe similarități cu contextul reformelor sociale din Republica Moldova. Începând cu anul 1993, guvernele care se succedau au purces la elaborarea *programelor și strategiilor de reducere a sărăciei și la promovarea reformelor sociale*¹. Fără excepții, fiecare din aceste programe și strategii au pus în evidență importanța dezvoltării serviciilor sociale la nivel local. Însă, realitatea demonstrează că prezența statului la nivel local prin intermediul serviciilor sociale destinate copiilor sau tinerilor se realizează doar prin intermediul instituțiilor tradiționale: *școală, grădiniță, APL, poliție de sector*. În Raportul social al Guvernului Republicii Moldova, schema cheltuielilor de stat după tipurile de asistență socială pentru anul 2001 nu include nici o deviză de cheltuieli destinată serviciilor sociale pentru copii sau tineri, ponderea cea mai mare a cheltuielilor, adică 68%, fiind oferită indemnizațiilor și compensațiilor².

În contextul declarațiilor fără suport prin acțiune și a reformelor eșuate, apar multiple întrebări ce necesită un răspuns prompt, precum: *Ce fel de servicii trebuie să existe la nivel comunitar pentru a preveni apariția delincvenței juvenile?; Cine este responsabil de dezvoltarea serviciilor de asistență socială la nivel local?; Cum putem valida în practică modelele teoretice de prevenire a delincvenței juvenile? etc.*

¹ *Inițiativele de liberalizare și stabilizare a economiei din anul 1993; Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova despre Programul de Tranziție la economia de piață etc.*

² *Evaluarea eficienței asistenței sociale acordată unor categorii de populație prin intermediul programului de compensații nominative: Studiu. -Chișinău: CISR, 2003.*

Răspunsul la aceste întrebări este oferit în egală măsură atât de lucrările teoretico-practice, cât și de experiențele reușite autohtone în edificarea serviciilor comunitare, care au un impact preventiv asupra comportamentului delincvent. Psihologul italian Gabriela Bortolotti, în lucrarea „Psihologia Comunității”, identifică următoarele obiective strategice ale serviciilor comunitare de prevenire a comportamentului deviant și delincvent:

- Serviciile comunitare de prevenire a comportamentului delincvent trebuie să fie orientate spre dezvoltarea instituției familiale. Familia, ca obiect-țintă al intervențiilor comunitare, trebuie să devină capabilă și competentă să conducă procesele educative ale membrilor săi. Dezvoltarea capacității familiei, de a ajuta un copil de orice vârstă și în cazul oricărei probleme (de identitate, integrare, criză de valori, conformism sau non-conformism etc.)

- Serviciile comunitare de prevenire a comportamentului delincvent trebuie să fie orientate spre școală. În acest caz se impune necesitatea de a ridica la cel mai înalt nivel importanța școlii ca instituție socială, ca centru de comunicare pentru „copii diferiți”.

- Universul ocupației copiilor la nivel local reprezintă un imperativ pentru serviciile comunitare. Or, serviciile de prevenire trebuie să ofere alternative de ocupație atractivă, care să pună în evidență talentele și nu diferențele¹.

În Republica Moldova, serviciile comunitare de prevenire a comportamentului delincvent nu sunt prezente într-o formă specială, ci sunt regăsite în totalitatea serviciilor rezidențiale de protecție a copilului aflat în situație de risc.

Școala, un actor important al proceselor comunitare, devine un actor la fel de important în prevenirea comportamentului delincvent. Educația incluzivă reprezintă un model validat în condițiile Republicii Moldova. Proiectul educației incluzive a demarat în 2001 ca urmare a Conferinței

¹ Zani B., Palmonari A. (coord.). *Manual de Psihologie a Comunității*. -Iași: Polirom, 2003, p.306.

Internaționale de la Dakar, la care țările participante au fost chemate să dezvolte planurile naționale de dezvoltare a învățământului primar și secundar în așa fel încât școala să devină un instrument de integrare a copiilor aflați în dificultate. Acest proiect a fost susținut de Guvernul Republicii Moldova și de Fondul de Investiții Sociale. În baza suportului obținut, astăzi principiile educației incluzive sunt prezente la nivelul celor 189 de comunități care au beneficiat și de reparația școlii. Este important a menționa că acest program oferă o nouă dimensiune educației școlare, unde copilul regăsește în procesul de învățare acea atenție și identitate pe care deseori o caută în comportamentul non-conformist, deviant și, în cele din urmă, delincent¹.

Centrele comunitare ce se ocupă de copiii aflați în situație de risc reprezintă un model de servicii comunitare destinate acestor copii. Promotorul acestor centre este Fondul de Investiții Sociale din Republica Moldova (din creditul Băncii Mondiale oferit Guvernului Republicii Moldova). La finele proiectului FISM 1, Fondul de Investiții sprijinea 23 de centre comunitare². Categoria de beneficiari „copii aflați în situație de risc” include și copiii din familii dezorganizate, predispuși la comportament delincent. Misiunea acestor centre este de a oferi asistență psihosocială, extrem de necesară în contextul problemelor social-economice ale familiilor din zonele rurale. Pe lângă metodologia asistenței sociale, aceste centre oferă o nouă experiență de petrecere a timpului liber, de învățare a modelelor pozitive de comportament și, în cele din urmă, oferă o nouă imagine copiilor despre comunitatea din care fac parte. Trebuie să recunoaștem caracterul mixt al centrelor comunitare ce împiedică abordarea directă a prevenirii comportamentului delincent. De asemenea, numărul centrelor nu acoperă necesitățile reale ale comunităților din Republica Moldova. Este important a menționa însă că centrele comunitare pot fi

¹ Cincilei C. *Sinergia parteneriatelor – bază pentru proiectul-pilot „Incluziunea socială a copiilor în situație de risc la nivel comunitar”* // Școala comunității – promotor al educației incluzive. -Chișinău: Epigraf, 2004, p.17.

² Malcoci L. *Servicii sociale comunitare destinate copiilor în situații de risc* // Parteneriate în dezvoltarea serviciilor de alternativă pentru copii și familii în situație de risc. -Chișinău: DFID, 2003.

dezvoltate în baza centrelor de creație, a cluburilor pentru minori, a instituțiilor de învățământ școlar și preșcolar. Cel mai important în crearea acestor centre este promovarea solidarității comunitare nu numai față de problemele de infrastructură, ci și față de problemele sociale, precum este și delincvența juvenilă. Serviciile de asistență socială la nivel local vor înzestra familiile și instituțiile locale tradiționale cu instrumente eficiente de prevenire a delincvenței juvenile, iar asistenții sociali vor oferi un răspuns adecvat factorilor ce generează comportamentul delincvent.

Bibliografie

1. Cincilei C. *Sinergia parteneriatelor – bază pentru proiectul-pilot „Incluziunea socială a copiilor în situație de risc la nivel comunitar”*// Școala comunității – promotor al educației incluzive. -Chișinău: Epigraf, 2004.
2. *Evaluarea eficienței asistenței sociale acordată unor categorii de populație prin intermediul programului de compensații nominative: Studiu.* -Chișinău: CISR, 2003.
3. Malcoci L. *Servicii sociale comunitare destinate copiilor în situații de risc // Parteneriate în dezvoltarea serviciilor de alternativă pentru copii și familii în situație de risc.* -Chișinău: DFID, 2003.
4. Zani B., Palmonari A. (coord.). *Manual de Psihologie a Comunității.* -Iași: Polirom, 2003

ROLUL ȘCOLII ȘI AL COMUNITĂȚII ÎN PREVENIREA COMPORTAMENTULUI DELINCVENT

Iurie Gațcan,

*student, Asistență Socială,
Universitatea de Stat din Moldova*

Complexitatea problemelor sociale în Republica Moldova are un impact decisiv asupra formării personalității unei noi generații de cetățeni. Or, problema delincvenței juvenile se plasează în centrul atenției pe măsură ce societatea conștientizează locul și rolul generației tinere în structura contemporană a sistemului social, precum și importanța pe care aceasta o prezintă pentru viitorul societății. Delincvența juvenilă constituie un fenomen întâlnit în toate societățile, fiind generată și condiționată de o multitudine de factori și cauze generale și particulare, obiective și subiective, sociale și individuale.

Personalitatea individului are o dinamică destul de majoră; pe parcursul anilor personalitatea individului poate să se modifice destul de rapid, în urma influenței unor factori, mai ales până la vârsta de 25 ani. Există mai multe clasificări ale factorilor favorizanți ai acestui fenomen (economici, socioculturali, afectivi), în dependență de valorile și particularitățile individuale ale fiecărui delincvent minor.

În procesul de dezvoltare a personalității individului o influență deosebită asupra lui o are mediul în care el trăiește. Mediul extern este principala sursă din care individul se inspiră în procesul de dezvoltare. El reprezintă un agent de vârf în socializare, precum și un element negativ în cazul nerespectării normelor sociale.

În perioada copilăriei, individul poate fi foarte ușor manipulat, îndreptat spre o anumită direcție indiferent de polul acesteia – negativ sau pozitiv. În acest context, școala este instituția care însumează factori pozitivi de socializare, dar și negativi. Cu alte cuvinte, pe de o parte, școala este instituția care joacă un rol important în formarea unei personalități deschise tolerante, care respectă toate normele (morale și de drept), iar, pe de altă parte, ea este locul unde se manifestă factorii ce generează comportamentul delincvent. După psihologul american David Mayers, procesul de învățământ le oferă copiilor întregul set de instrumente necesare

integrării progresive într-un mediu social dorit. În același timp, școala este o instituție care deseori pierde legătura cu mediul copilului. Nu poți să fii sigur de comportamentul unui copil atâta timp cât nu cunoști care este situația lui, care sunt aspirațiile specifice copilului, temerile și problemele cu care se confruntă. Caracterul „part time” al școlii alimentează discrepanța dintre copil ca elev al școlii și copil ca personalitate în devenire, care are și alte probleme în afară de cele de randament școlar și reușită.

Rolul școlii ca agent educogen nu a fost și nu este acceptat de toți cei care se ocupă de educație. O dată cu acordarea de cunoștințe, școala este și mediul în care se formează numeroase vicii, în care copilul cunoaște situații de conflict – rezultat al concurenței de autoritate, al violenței, minciunii etc., acestea stând la baza formării unei potențiale personalități delincvente¹.

Școala trebuie să formeze la copil abilități multilaterale, de aceea este necesar ca ea să devină un actor important în viața psihosocială a copilului. Prin intermediul asistenților sociali și al psihologilor, specialiști astăzi neglijați de autoritățile sistemului de învățământ școlar din Republica Moldova, școala poate controla pulsul vieții de stradă și familie a copilului. Psihologul american David Hopkins a studiat posibilitățile de reformare a sistemului școlar în conformitate cu necesitatea de a „construi o nouă școală ce ar deveni un nucleu al acțiunilor comunitare de prevenire a comportamentelor deviate”, analizând toate dimensiunile școlii: *dimensiunea curriculară, dimensiunea psihosocială a raporturilor dintre copii, pedagogi și comunitate și dimensiunea modelării comportamentelor*. Pentru a face mai eficient răspunsul școlii la „riscul formării personalității delincvente”, Hopkins oferă următoarea listă de propuneri²:

1. Necesitatea cultivării liderismului bazat pe autoritatea personală a pedagogilor. Or, în conformitate cu această propunere, pedagogii trebuie să promoveze modele pozitive de comportament. Fiecare elev trebuie să găsească ceva impresionant în pedagogi, să-i identifice ca lideri nu numai în baza cunoștințelor profesionale, dar și în baza identității acestora.

¹ *Psihopedagogia specială*. -București, 2001.

² Hopkins D., Ainscow M., West M. *Perfecționarea școlii într-o eră a schimbării*. -Chișinău, 1999.

2. Dezvoltarea de activități didactice și extracurriculare care vor oferi o motivație a ocupațiilor normale.

3. Promovarea comunicării continue și deschise între pedagogi și elevi. Elevii nu trebuie să aibă subiecte interzise pentru a le discuta cu profesorii.

4. Implicarea continuă a părinților în proiectele educaționale extracurriculare ale școlii.

Pentru a valida aceste propuneri, este necesar ca în școlile din Republica Moldova să se introducă, de rând cu unitatea de psiholog, și unitatea de asistent social, aceștia lucrând împreună cu copiii ce manifestă comportament delincvent. Asistenții sociali vor stabili legătura între manifestările dezvoltării personalității copilului și familia lui, utilizând metode și tehnici care valorifică potențialul familiei, al comunității și al mediului neformal al copilului pentru a preveni apariția factorilor de formare a personalității delincvente.

În afară de conținutul programelor școlare și viața de familie, asistenții sociali în domeniul delincvenței juvenile își îndreaptă atenția spre rolul grupurilor de referință în formarea personalității delincvente și al mediului comunitar – sursă de factori generatori de comportament delincvent, dar și de răspunsuri la astfel de probleme.

Pentru a reduce riscurile factorilor generatori de comportament delincvent, întreaga societate trebuie să conștientizeze necesitatea abordării profesionale, de către asistenții sociali, a tuturor formelor de comportament deviant. Spre regret, rivalitatea între instituțiile publice și neguvernamentale, care există astăzi în Republica Moldova, nu oferă un cadru propice pentru dezvoltarea serviciilor de asistență socială la nivel comunitar ce ar permite desfășurarea acțiunilor de prevenire a comportamentului delincvent în rândul copiilor.

Bibliografie

1. Hopkins D., Ainscow M., West M. *Perfecționarea școlii într-o eră a schimbării*. -Chișinău, 1999.
2. *Psihopedagogia specială*. -București, 2001.
3. Stănișor E. *Delincvența juvenilă*. -București 2003.
4. *Școala Comunității – promotor al educației incluzive*. -Chișinău: FISM, 2004.

APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA JUSTIȚIEI TERAPEUTICE

Daniela NICOLĂESCU,
psiholog, „Salvați Copiii”, România

1. Apariția justiției terapeutice în contextul administrării comunitare a justiției

În opinia multor specialiști, răspunsul imediat la creșterea îngrijorătoare a infracțiunilor trebuie să fie mai puternic și axat pe sancțiuni aspre. În ultimii ani, actul de justiție criminalistic a fost dominat mai mult de manifestarea procedurilor de arestare, acuzare, condamnare și încarcerare decât de măsurile de reabilitare.

Într-o oarecare măsură, această atitudine de răspuns în forță la manifestările criminale poate fi atribuită criminalistului Robert Martison, care în anul 1974 avea convingerea că atunci când intervin proceduri de reabilitare nimic nu mai funcționează (Sarre, 2001)¹. Înaintea atitudinii acreditate de Martison, procesul de reabilitare era general acceptat ca un prim pas în actul de justiție penală. La începutul anilor '50 ai secolului al XX-lea promovarea măsurilor de reabilitare a condus la crearea mai multor programe de recuperare care erau adaptate în funcție de necesitățile inculpaților.

În 1978, când Martison și-a publicat studiile de cercetare, idealurile în ceea ce privește măsurile de reabilitare au fost în mare măsură înșelate și, ca o consecință a creșterii îngrijorătoare a fenomenului criminal, au fost abordate și popularizate măsuri dure de contracarare a manifestărilor criminale (Gebelein, 2000)². Aceste tendințe se reflectă încă foarte puternic în procedurile justiției penale de astăzi, în paralel fiind expusă o nouă paradigmă care pune în evidență justiția terapeutică.

¹ Sarre R. *Beyond What Works? A 25-year Jubilee Retrospective of Robert Martison's Famous Article* // The Australian and New Zealand Journal of Criminology, 2001, 34, 1, p.38-46.

² Gebelein R.A. *Sentencing Reform in Victoria: A Case Study* // Clarkson C. & Morgan R. *The Politics of Sentencing Reform*. -Oxford: Clarendon, 2000.

În contextul în care cazurile din cadrul instanțelor de apel rămân în creștere, respectiv și populația din închisori, practicanții au început să solicite instanțelor de judecată în număr mare cereri de măsuri alternative, iar procedurile sistemului de administrare a justiției au început să devină maleabile. Ca o consecință a creșterii numărului mare de crime și a costurilor înalte pe care le implică procedurile de judecată, a devenit evident faptul că metodele tradiționale de manifestare a actului de justiție nu conduc la rezultate productive societale. Prin urmare, primul pas a fost făcut în sensul înnoirii procedurilor specifice justiției criminalistice – pentru adoptarea unor modalități noi de manifestare a actului de justiție.

Suprapopularea închisorilor și provocările adresate capacității instanțelor de a răspunde adecvat drepturilor beneficiarilor prevăzute de programele de recuperare terapeutică (ale victimelor și acuzaților) au determinat necesitatea procesului de reînnoire a justiției, plecând de la reforma întregului sistem (Strang, 2000)¹.

Înnoirea justiției a cunoscut o perioadă de avânt în ultimii 10 ani, acest proces remarcându-se cu adevărat ca o alternativă fezabilă la formulele propuse de justiția tradițională. Asemenea demersurilor comunitare de administrare a justiției, noua formulă de exercitare a justiției s-a remarcat ca o formă de justiție terapeutică, fiind orientată în sensul rezolvării diferitelor tipuri de probleme (Rottman și Cassey, 2000)².

În linii mari, adaptarea justiției poate fi definită ca „o metodă de răspuns la fenomenul criminal, incluzând ambele aspecte-cheie ale unei dispute (victimă și acuzat) cu scopul de a rezolva prejudiciile pricinuite” (Daly, 2000)³.

Pentru a repara prejudiciile cauzate, prin noua formă de manifestare a justiției acuzatului i se solicită deseori să îndrepte răul manifestat față de

¹ Strang H. *The Future of Restorative Justice. Crime and the criminal Justice System in Australia: 2000 and Beyond*. -Sydney: Butterworths, 2000, p.22.

² Rottman D., Cassey P. *Therapeutic Jurisprudence and the Emergence of Problem - Solving Courts* // Corrections Forum, 2000, 9, 2, p.27-30.

³ Daly K. *Restorative Justice in Diverse and Unequal Societies* // Goldsmith A., Israel M. *Criminal Justice in Diverse Communities*. -Annandale: The Federation Press, 2000, p.167.

victimă sau de comunitate. Noua justiție este îndreptată ulterior către interesul victimei sau al societății. Inițiativele aparțin mai degrabă comunității decât în mod exclusiv guvernului (White și Haines, 2000)¹.

În concordanță cu ceea ce a declarat Crawford (2000)², „prin noua justiție se recunoaște faptul că infracțiunea/crima este mai mult decât o ofensă adusă statului: se analizează cu precădere impactul pe care delictul îl produce asupra victimelor și asupra celorlalți implicați (familie și rude apropiate) prin raportare la mijloacele prin care comunitatea poate oferi ajutor”. Prin urmare, ultimul scop al noii justiții este de a îmbunătăți relațiile informale dintre familiile afectate și comunitățile extinse, pentru ca în final să se înregistreze o rată mai mică a infracțiunilor.

Posibilitatea utilizării justiției comunitare pentru atragerea suportului din partea comunităților extinse a fost descrisă drept „puternică și promițătoare” (Levine, 2000)³. Conferindu-i noii justiții un statut, legea poate acționa ca un liant pentru a transfera forța familiilor comunităților și pentru a întări dorința oamenilor de a se implica în viața comunității și de a o controla – în acest caz legea este folosită ca un agent terapeutic (Levine, 2000)⁴.

Teoretic, noua justiție promovează diversitatea comunitară și principiul diferențierii (fiind alcătuită din grupuri și etnii diferite). În consecință și contrar practicilor tradiționale promovate de instanțele „obișnuite”, noua justiție se prezintă ca un mod viabil de rezolvare a problemelor din diferite comunități.

Grupurile care apără drepturile victimelor și stimularea participării publicului la identificarea nevoilor specifice ale fiecărui beneficiar al acestei

¹ White R., Haines F. *Crime and Criminology: An Introduction* (Second Edition). -Melbourne: Oxford University Press, 2000, p.180.

² Crawford A. *Salient Themes Towards a Victim Perspective and the Limitation of Restorative Justice: Some Concluding Comments* // Crawford A., Goodey J. *Integrating a Victim Perspective Within Criminal Justice: International Databases*. -Darmouth: Ashgate, 2000, p.300.

³ Levine M. *The Family Group Conference in the New Zealand Children, Young Persons, and Their Families Act 1989 (CYP&F): Review and Evaluation* // Behavioural Sciences and Law, 2000, 18, p.554.

⁴ Ibidem, p.517-556.

formule de justiție pot conferi o atitudine de consens în eforturile de popularizare a justiției comunitare.

Deși în etapa inițială se presupune mai întâi asigurarea faptului că victimei îi sunt respectate drepturile în timpul unui proces penal, se admite formula declarațiilor bazate pe efectele impactului asupra victimei.

Declarațiile oferite de victimă după producerea infracțiunii reflectă un exemplu mai puțin radical în ceea ce privește practicile utilizate de justiția comunitară. Criticile aduse sistemului penal tradițional privind abilitatea sau lipsa de abilitate în descoperirea nevoilor victimelor și conferirea unui statut legitim acestora în calitate de beneficiari ai acestui nou tip de sistem juridic, permit introducerea formulei bazate pe declarațiile impactului infracțiunii asupra victimelor.

Aceste declarații le plasează pe victime ca parte integrantă a unui „mecanism în care pot fi prezentate toate informațiile legate de modul cum au fost afectate victimele și dorințele sau grijile privind infracțiunea și atitudinea infractorului”. Declarația victimei ca urmare a impactului este „mărturia făcută de cea mai afectată parte într-un proces infracțional deosebit de grav” (Erez, 1991)¹.

Teoretic, procedura de solicitare a unei declarații din partea victimei ca urmare a impactului infracțiunii produse asupra ei este considerată a fi în stare să aducă o mulțime de beneficii acesteia, incluzând „beneficii terapeutice și împuternicirea de a participa în cadrul unui proces penal”; se crede că declarațiile pot ajuta victimele să obțină un beneficiu de compensație raportat la forma de agresiune la care au fost supuse (Erez, Roeger, O’Connell, 1996)².

În consecință, declarațiile ca urmare a impactului infracțiunii pe care le oferă victimele pot fi privite ca pe o etapă pozitivă în recunoașterea

¹ Erez E. *Victim Impact Statements // Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*. -Canberra: Australian Institute of Criminology, 1991, p.2.

² Erez E., Roeger L., O’Connell M. *Victim Impact Statements in South Australia // Sumner C. International Victimology: Selected Papers From the 8th International Symposium: Adelaide 21-26 August 1994*. -Canberra: Australian Institute of Criminology, 1996, p.216.

drepturilor pe care aceasta le deține în contextul instanțelor de judecată. Totuși, dacă aceste declarații își ating sau nu scopul este o chestiune discutabilă. Evaluările asupra utilității acestui tip de declarații au arătat că victima poate prezenta instanței toate prejudiciile care i-au fost aduse ca urmare a producerii infracțiunii.

Spre exemplu, concluziile formulate în baza evaluărilor declarațiilor victimelor făcute în instanțele australiene sugerează că acest sistem nu este destul de bun pentru „a conferi victimei un statut real în cadrul procesului, chiar dacă se iau în considerare declarațiile acesteia care simbolizează o recunoaștere a locului pe care îl deține victima în cadrul unui proces” (Erez, Roeger, O’Connell, 1996)¹. Prin această formulă de prezentare a contextului, etapa cea mai logică ar fi aceea a exprimării drepturilor victimelor prin intermediul unui sistem nou de justiție.

Administrarea comunitară a justiției a devenit în ultimii ani foarte populară și mai multe țări din lume (Marea Britanie, Statele Unite ale Americii, diferite jurisdicții europene, Canada, Noua Zeelandă și Australia) au implementat câte ceva din inițiativele promovate de aceasta.

În practică, noua justiție se manifestă în funcție de mai multe coordonate, incluzând un rol de mediere și făcându-se referire la grupurile celor care stabilesc pedeapsa și la ale celor care organizează dezbateri. Fiecare dintre aceste noi practici poate fi reprezentată într-o viziune diferită, dar toate se caracterizează prin apelul pe care îl fac la dialog și negociere între părți, între membrii comunității care își asumă un rol activ în demersurile justiției.

2. Definirea justiției terapeutice

Dezvoltările recente înregistrate în sfera sistemului de justiție au imprimat o nouă direcție prin încercările de plasare a unui accent extins pe împărțirea responsabilității în comunitățile în care se va aplica legea. Colaborarea cu cetățenii în prevenirea criminalității și rezolvarea problemelor sociale care se manifestă la nivel comunitar vor deveni fundamentul noului sistem de administrare comunitară a justiției, serviciile

¹ Erez E., Roeger L., O’Connell M. *Op. cit.*, p.216.

de asistență socială fiind cele care vor dobândi un rol important în această abordare.

În prezent, se consideră că serviciile de asistență socială trebuie să caute oportunitatea de a lucra împreună cu alte structuri din cadrul sistemului de justiție comunitară. În acest sens, sistemul de justiție comunitară semnifică o focalizare a sistemului de resurse, pe o perspectivă prin care se dezvoltă legături strânse cu comunitățile, se creează un parteneriat cu cetățenii pentru a controla și soluționa problemele criminalității, pentru a satisface nevoile cetățeanului și a crește mulțumirea față de administrarea justiției.

Dintr-o perspectivă academică, lucrarea „Triumful terapiei”, publicată în 1966 de către Philip Rieff, a fost vârful de lance a tendințelor de manifestare a jurisprudenței terapeutice (Nolan, 2001)¹.

Însă, această tendință a reușit să prindă contur abia în anii '90 ai secolului trecut prin intermediul lucrărilor lui Wexler și Winick care au dezvoltat principiul, conform căruia legea poate funcționa ca un factor terapeutic. Normele și procedurile legale, rolurile pe care le dețin autoritățile din domeniu, în principal avocații și judecătorii, sunt elemente judiciare privite ca forțe sociale care pot determina prin actul de justiție consecințe terapeutice sau nonterapeutice.

Analizată ca o teorie juridică, justiția terapeutică este o dimensiune teoretică relativ nouă, conceptul de „justiție terapeutică” fiind utilizat pentru prima dată în 1987 într-o lucrare adresată de profesorul David Wexler Institutului de Sănătate Mentală din Statele Unite ale Americii. După această apariție, conceptul a început să apară frecvent în literatura penală de la începutul anilor '90, oamenii de știință abordând acest subiect, în faza inițială de dezvoltare, prin raportarea la legislația specifică ce ține de domeniul sănătății mentale, în special prin accentuarea drepturilor pacienților.

Autorii curentului, David Wexler și Bruce Winick, au subliniat faptul că fundamentul conceptual s-a deteriorat ulterior prin diminuarea

¹ Nolan J.L. *Reinventing Justice: the American Drug Court Movement*. -New Jersey: Princeton University Press, 2001, p.47.

importanței acordate sănătății mentale, focalizarea făcându-se pe consecințele terapeutice ce derivă doar din procesul penal. În acest sens, se remarcă aplicarea conceptului la alte domenii, cum ar fi sancțiunile penale, violența domestică, îngrijirea sănătății, contractul juridic și sistemul instanțelor penale. În ultimii ani dezvoltarea acestuia s-a identificat în domenii cum ar fi administrarea programelor antisărăcie (oameni fără adăpost), legislația preventivă, dreptul comparat și dreptul familiei.

Profesorul Christopher Slobogin (1995)¹ definește justiția terapeutică ca fiind „utilizarea științelor sociale pentru studierea măsurii în care un act normativ sau o practică penală promovează bunăstarea psihologică și fizică a oamenilor care sunt afectați de implicarea în procedura penală”.

Justiția terapeutică reprezintă **studierea rolului legii ca un agent terapeutic** (D.Carson, D. Wexler, 1994)², ceea ce necesită ca societatea să utilizeze teoriile, filosofiele și concluziile diferitelor discipline pentru a canaliza contribuția la „modelarea dezvoltării legii”. În esență, **justiția terapeutică se focalizează pe „modalitățile sociopsihologice” prin care legile și procesele juridice afectează indivizii implicați în sistemul penal.** Prin examinarea efectelor legii în acest mod, justiția terapeutică poate arăta cum legile și procesele legale pot sprijini sau submina obiectivele publice preconizate a fi atinse prin procesul penal.

Fără a fi privită ca o perspectivă dominantă, justiția terapeutică este un instrument utilizat în dobândirea unor noi și distincte perspective asupra întrebărilor privind legea și aplicarea ei. Analiza justiției terapeutice va genera un reviriment important și va impune reanalizarea unor considerații anterior nerecunoscute asupra problemelor legale. Aceste probleme inevitabile ar trebui plasate într-o **comprehensivă ecuație juridică, pentru a se realiza un echilibru cu alte valori sociale și juridice ce conduc la apariția și aplicarea legilor.** În acest sens, se recunoaște că **justiția terapeutică nu**

¹ Slobogin C. *Therapeutic Jurisprudence: Five Dilemmas to Ponder.* // 1 Pszchol., Pub. Pol. And Law, 1995, p.193, 196.

² Carson D., Wexler D.B. *New Approaches to Mintal Health Law: WILL the U.K. Follow the U.S. Lead Again* // L. J. Soc. Welfare and Fam. Health Law., 1994, p.79.

rezolvă conflictele dintre valorile competitive, ci mai degrabă caută informațiile necesare pentru a promova anumite obiective și pentru a alimenta dezbaterea normativă în privința legitimității sau priorității valorilor competitive (D. Wexler, R. Schopp, 1992)¹.

Examinarea legii prin „**lentilele justiției terapeutice**” ajută la identificarea efectelor potențiale ale mecanismelor penale în raport cu rezultatele terapeutice. Rezultatele acestei examinări ar trebui să influențeze și să modeleze politicile și procedurile aplicate în procesul penal. De fapt, **legiuitorilor, judecătorilor și practicienilor li se permite să realizeze evaluări asupra politicii juridice bazate pe studii empirice, nu însă pe șabloane care nu se mai potrivesc realității**. De asemenea, **prin conectarea la științele sociale, ca „balize de orientare” în analiza legii, se realizează o despărțire de justiția juridică tradițională**.

Justiția tradițională a fost descrisă ca fiind „**formalizată**”, „**logică**”, „**mecanică**”, un mare accent plasându-se pe procesul identificării „legii drepte” sau a principiului legal aplicabil problemei de rezolvat. Acest tip de abordare conduce la **considerarea evaluării deciziei legale ca fiind irelevantă, tot ceea ce este important fiind faptul că legea a fost aplicată corect**.

Acum aproape un secol, abordarea a fost reanalizată și s-a dezvoltat noțiunea de „**jurisprudență sociologică**”, adică legea trebuie să caute relația dintre sine și efectele sociale pe care le creează, ceea ce reprezintă premisele schimbării strategice a rolului justiției prin dezvoltarea funcției terapeutice.

Pentru noua abordare a justiției, legea este reprezentată de legiuitorii și administratorii săi ca fiind un instrument necesar în realizarea unor scopuri sociale. **Justiția terapeutică este o abordare orientată către rezultate, căutând efectele produse de sistemul legal și analizând cauzele lor**. Cu toate acestea, în domeniul juridic, metodele științelor sociale pot fi dificil de aplicat, pentru că anumite principii și valori de natură juridică, cum ar fi egalitatea în fața legii sau dreptul la un proces

¹ Wexler D.B., Schopp R.F. *Therapeutic Jurisprudence: A new Approach to Mental Health Law* // Handbook of Psychology and Law. (Dorothy S. Kagehiro and William S. Laufer eds.), 1992, p.361, 373.

echitabil, pot fi în dezechilibru cu diferite constrângeri științifice. Totuși, **incompatibilitățile dintre metodele științifice pure și anumite valori înrădăcinate în sistemul legal ar trebui să nu împiedice comunitatea celor care aplică legea în a identifica acele zone ale legii ce sunt compatibile cu aplicarea etică și legală a experimentului științific.**

Principiul fundamental asimilat de jurisprudența terapeutică constă în selectarea opțiunii terapeutice – o opțiune care promovează binele tuturor (Rottman & Casey, 2000)¹. În viziunea instanțelor de judecată, jurisprudența terapeutică pune accentul pe metodologia terapeutică, dar nu exclude și celelalte măsuri de manifestare a actului de justiție. Wexler și Winick subliniază că jurisprudența terapeutică trebuie percepută ca una dintre cele câteva mijloace valide pentru analiza problemelor legale. Accentul cade așadar pe “valorile terapeutice, în timp ce aspectul important ar trebui să fie în general adiacent, mai degrabă decât dominant, iar valorile să se nască din alte formule de abordare” (Whitley, 1993)².

Jurisprudența terapeutică este, în parte, o revenire la vechile idealuri în ceea ce privește măsurile de reabilitare, care erau minimalizate în 1970. Totuși, aceste metode noi de reabilitare sunt considerate prea sofisticate și îi neliniștesc pe profesioniștii care administrează legea în privința răspunsului dur la manifestările criminale. Ca urmare a șocului imprimat de concluziile lui Martison, potrivit cărora nimic nu funcționează dacă se abordează metodele terapeutice, sociologii au dezvoltat în anii `80 ai secolului al XX-lea o activitate de cercetare cu privire la procedeele de reabilitare, concluzionând că „efectele coercitive și voluntare nu diferă foarte mult” (Makkai, 1998)³. Esențial este că cercetătorii au descoperit că tratamentul specializat oferit anumitor segmente ale populației infracționale (de ex., traficantii de droguri, acuzații pentru manifestarea violenței domestice) poate fi eficient în reducerea pedepsei.

¹ Rottman D., Cassey P. *Therapeutic Jurisprudence and the Emergence of Problem - Solving Courts*. -Corrections Forum, 2000, 9, 2, p.2.

² Whitley A.B. *Therapeutic Jurisprudence: A New Approach to the Criminal Law* // American Journal of Criminal Law, 1993, 20, p.304-306.

³ Makkai T. *Drugs Courts: Issues and Prospects* // Trends and Issues in Crime and Criminal Justice, no. 95. -Canberra: Australian Institute of criminology, 1998, p.2.

3. Justiția terapeutică și instanțele de rezolvare a problemelor

Conceptul de „instanțe de rezolvare a problemelor” are la bază principiile jurisprudenței terapeutice privind „integrarea serviciilor de tratament în procesul judiciar, intervenția judiciară continuă, monitorizarea atentă a răspunsului imediat la comportament, implicarea multidisciplinară și colaborarea cu organizațiile neguvernamentale și comunitatea”¹.

Referitor la dezbaterea asupra rolului terapeutic, instanțele de rezolvare a problemelor au început în prezent să-și extindă activitatea la nivel mondial. Aceste instanțe desfășoară activități terapeutice, reunind diverse problematice: instanțe axate pe problematica drogurilor, a violenței domestice, instanțe dedicate problemelor de sănătate și cazurilor comunitare. Statele Unite ale Americii sunt lider mondial în privința experimentării acestor noi formule de justiție, urmate de Australia care nu se situează departe în raport cu SUA.

Statele Unite ale Americii au inițiat acest proces în 1989, prin deschiderea primei instanțe dedicate problematicii consumului de droguri în provincia Dade din Florida. Ulterior au fost deschise un număr mare de instanțe care și-au început activitatea sau care sunt la etapa de planificare a strategiilor ce urmează a fi implementate pe întreg teritoriul Statelor Unite ale Americii. Mai mult, până la sfârșitul anului 2000 au fost deschise încă șapte instanțe comunitare care operează pe teritoriul SUA, încă șase instanțe de acest tip pregătindu-se să-și înceapă activitatea (Lee, 2000)². Instanțe ce se axează pe cazurile de violență domestică au fost înființate în Florida și în New York, o instanță destinată problemelor de sănătate desfășoară activități în Florida, iar instanța adresată persoanelor fără adăpost implementează deja operațiuni specifice în California.

Pe teritoriul Australiei, instanțele destinate problematicii drogurilor au fost înființate în sudul Țării Galilor, Queensland în sudul și vestul

¹ CJ Resolution 22 and COSCA Resolution 4 // Support of Problem-Solving courts approved August 3, 2000.

² Lee E. *Community Courts: An Evolving Model* // Community Justice Series 2, Bureau of Justice Assistance Monograph. -Washington: US Department of Justice Office of Justice Programs, 2000, p.1.

Australiei (Freiberg, 2001)¹, iar instanțe pentru violența domestică de asemenea operează în sudul și vestul Australiei.

Cu toate că instanțele pentru rezolvarea problemelor și paradigmele terapeutice care le caracterizează activitatea sunt în continuă dezvoltare, totuși pot fi identificate câteva elemente care merită a fi amintite (Berman and Feinblatt 2001)²:

- **Rezultatele cazurilor:** Instanțele pentru rezolvarea problemelor încearcă să obțină rezultate palpabile pentru victime, inculpați și pentru beneficiul societății. Rezultatele vizează micșorarea posibilității recidivei, reducerea perioadei în care copiii se află în regim de detenție, mărirea capacității de recuperare a celor dependenți și îmbunătățirea stării de sănătate a comunității.
- **Schimbări la nivel de sistem:** Ca o măsură adiacentă reexaminării rezultatelor individuale, diferite instanțe pentru rezolvarea problemelor încearcă să monitorizeze răspunsurile sistemului guvernamental la probleme precum cele legate de dependență, boli mentale și manifestarea violenței în familii. Instanțele promovează reforma nu doar în raza lor de competență, dar și în societate.
- **Monitorizare judiciară:** Instanțele de judecată se bazează pe implicarea activă a autorității judiciare în rezolvarea problemelor și în recunoașterea necesității de schimbare a comportamentului acuzaților. În loc să transmită cazurile altor judecători, departamentelor de probațiune sau comunităților care desfășoară programe de tratament, judecătorii instanțelor pentru rezolvarea problemelor trebuie să rămână implicați în monitorizarea cazurilor chiar și după stabilirea sentinței.
- **Colaborare:** Instanțele pentru rezolvarea problemelor se implică în dezvoltarea unei colaborări apropiate atât cu partenerii guvernamentali, cât și cu organismele neguvernamentale (agențiile pentru justiție penală, serviciile sociale, grupurile comunitare) pentru a putea atinge toate obiectivele stabilite.

¹ Freiberg A. *Sentencing Review: Drug courts and Related Sentencing Options*. -Melbourne: Department of Justice, 2001, p.4.

² Berman G., Feinblatt J. *Problem-Solving Courts: A Brief Primer // Law and Policy*, 23, 2, 2001, p.25-140.

- **Roluri inovatoare:** Unele instanțe pentru rezolvarea problemelor au transformat dinamica procedurilor din cadrul curților, incluzând anumite formule inovatoare. Instanțele pentru rezolvarea problemelor se angajează frecvent în solicitări adresate judecătorilor în vederea acceptării de către aceștia a unor roluri mai puțin familiare pentru sistemul judiciar, cerându-le să intermedieze relații cu anumite grupuri sociale și cu furnizorii de servicii sociale. Pentru o mai bună înțelegere a contextului procedural în cadrul căruia își desfășoară activitățile instanțele de judecată se poate urmări modul în care acționează instanțele dedicate rezolvării problemelor legate de violența domestică și consumul de droguri.

Justiția terapeutică și instanțele de rezolvare a problemelor au apărut practic în același timp și au fost întotdeauna în strânsă legătură. Instanțele privind drogurile au luat naștere în urma eforturilor practice, creative și intuitive ale judecătorilor și ale personalului instanțelor în urma încercărilor acestora de a găsi o alternativă de rezolvare a problemelor la justiție, în special în legătură cu consumatorii de droguri¹. În contrast, justiția terapeutică s-a dezvoltat ca o perspectivă interdisciplinară interesată de modul în care sistemul legal și legea produc consecințe terapeutice și antiterapeutice. Inspirându-se din psihologie, criminologie, asistență socială și alte discipline asemănătoare, justiția terapeutică corelează aranjamentele procedurale ale justiției penale cu rezultatele lor terapeutice.

În cadrul justiției terapeutice se ține cont de monitorizarea judiciară continuă, precum și de alte strategii, cum ar fi modul de a ajuta consumatorul de droguri să-și dezvolte abilități de rezolvare a problemelor, sa-și schimbe motivația, să-și ridice capacitatea de adaptare la condițiile de probațiune crescând astfel și distanțarea de infracțiune. Justiția terapeutică este interesată de „ce merge” și „de ce” și are multe lucruri de învățat din buna funcționare a instanțelor de rezolvare a problemelor. Acestea din urmă își pot îmbunătăți misiunea prin luarea în considerare a aspectelor dezvoltate prin abordarea inovatoare a justiției terapeutice.

¹ Bruce J. Winick, David B. Wexler. *Judging in a Therapeutic Key: Therapeutic Jurisprudence and the Courts* (Durham, NC: Carolina Academic Press), (Hereinfter Judging in a Therapeutic Key), 2003, p.6.

Noile instanțe de rezolvare a problemelor au ajutat la creșterea gradului de conștientizare a multor judecători interesați de rolul lor terapeutic. În Statele Unite mulți foști judecători din cadrul instanțelor de rezolvare a problemelor au fost transferați în instanțe de jurisdicție generală, păstrându-și instrumentele și sensibilitatea pe care le-au dobândit în cadrul noilor instanțe. Într-adevăr, proliferarea diferitelor instanțe de rezolvare a problemelor și dezvoltarea unor modele „hibrid” (de ex., instanțe privind consumul juvenil de droguri, instanțe privind dependența de droguri, instanțe privind violența domestică și sănătatea mentală) au sugerat faptul că mișcarea dată de instanțele de rezolvare a problemelor se poate afla într-un stadiu tranzițional în crearea unui sistem judiciar general, orientat spre rezolvarea problemelor care să țină cont de etică.

După cum a afirmat judecătorul William Dresser, președinte al Colegiului Judiciar Național din Statele Unite, folosirea principiilor justiției terapeutice în context judiciar mai general va fi utilă: „principiile justiției terapeutice pot fi aplicate de către judecători de câte ori aceștia se angajează în rezolvarea problemelor sociale”.

Judecătorul William Schma, fost judecător în cadrul unei instanțe de tratament al consumului de droguri din Kalamazoo, s-a reîntors la instanța generală cu abordarea din cadrul justiției terapeutice pe care o consideră ca fiind necesară „judecății din noul mileniu”¹. De asemenea, un alt judecător (Michael Town) din Hawai folosește principiile justiției terapeutice în cadrul proceselor pe cazuri de crimă². Folosirea justiției terapeutice în general sau în special în context criminal și juvenil se intersectează cu o altă tendință: o pendulare de la o constrângere minimă spre alternative la detenție și creșterea reabilitării, acestea fiind probleme dezbătute în Raportul Comisiei de Justiție Kennedy³.

¹ Judge William Schma. *Judging for the New Millennium* // Court Review 37, no.1, Spring 2000, reprinted in *Judging in a Therapeutic Key*, p.87.

² Judge William Schma. *Op. cit.*, p.92.

³ Terry Carter. *End Mandatory Minimums*. ABA Commission Urges //ABA Journal Report 3, no.25, 2004.

4. Dezvoltarea curentului de justiție terapeutică în domeniul drogurilor în Statele Unite ale Americii

Instanțele privind tratamentul dependenței de droguri reprezintă un fenomen relativ nou în structura instituțională a sistemului de justiție penală din Statele Unite. Apariția acestor noi instanțe reflectă recunoașterea largă a profesioniștilor (judecători, procurori, comisii de apărare) asupra efectului limitat al metodelor clasice ale justiției tradiționale penale (încarcerare, supraveghere, probațiune). **Practicienii din justiția penală au recunoscut că încarcerarea are șanse mici să rupă ciclul drogurilor și al criminalității, penitenciarul reprezentând o resursă limitată, cea mai recomandată pentru amenințările grave la adresa ordinii publice.** Confruntate cu sarcina instrumentării unui număr mare de infractori privind drogurile, multe jurisdicții din Statele Unite au adoptat conceptul „**Instanței privind tratamentul dependenței de droguri**” pentru a se rezolva mult mai eficient activitatea enormă de soluționare a cazurilor privind abuzul de alcool sau de droguri.

Prima instanță de acest tip a fost înființată **în 1989 la Miami, Florida**, printr-un ordin administrativ al judecătorului Gerald Weatherington. Asociat în administrarea și coordonarea elaborării și creării instanței (Miami Drug Court), judecătorul a explicat motivul fundamental al înființării acesteia: *„Punerea sub probațiune a tot mai multor infractori perpetuează numai problema. Același om este arestat repetat până va sfârși în penitenciarul statal care ar trebui să fie utilizat de infractorii violenți. Instanța privind tratamentul drogodependențelor abordează problema frontal”*¹.

De la crearea primei instanțe la Miami, jurisdicții de pe întreg teritoriul Statelor Unite au început să abordeze conceptul. Astfel, **în 1996, peste 125 de instanțe de acest tip operau în 45 de state și în mai mult de 100 de jurisdicții, iar 24 erau în curs de dezvoltare.** Conform unei anchete mai recente (1997), aproximativ 325 de programe privind aceste instanțe erau planificate sau operau în 48 de state din SUA. De asemenea, ca o recunoaștere a importanței lor, 11 state au adoptat legislații care se

¹ Apud: Judge William Schma. *Op. cit.*, p.105.

referă la planificarea și finanțarea instanțelor privind tratamentul dependenței de droguri.

Receptarea entuziastă a conceptului instanțelor privind tratamentul dependenței de droguri este atribuită unui management de caz mai eficient, reducerii costurilor sistemice și supraaglomerației din penitenciare, precum și a ratei recidivismului. După ce primele instanțe și-au demonstrat eficiența, s-au desfășurat conferințe și s-au format asociații profesionale care să permită accesul la informație a tot mai multor practicieni. Succesul diferitelor instanțe, cuplat cu creșterea numărului organizațiilor și conferințelor profesionale, i-au ajutat pe susținătorii instanțelor privind tratamentul dependenței de droguri să genereze suport federal și statal pentru acest concept.

Cu toate că se află în fază de dezvoltare, experiența și statistica din câteva instanțe ce funcționează de câțiva ani au arătat că se produc rezultate pozitive. Exemplificatoare în acest sens sunt rezultatele obținute de instanța din Miami. *Din 1989 până în 1993, instanța din Miami a plasat peste 4.500 de infractori în tratamentul supravegheat de instanțe. În 1993, două treimi erau în tratament (1.270) sau l-au absolvit (1.700). Printre cei care au absolvit tratamentul, rata de rearestare după un an era mai mică de 3%, în comparație cu 30% pentru infractorii de același gen care nu au trecut prin această instanță.*

5. Roluri neconvenționale în tratamentul infractorilor consumatori de droguri promovate de justiția terapeutică

Sistemele de administrare a justiției au fost paralizate de fluxul de cazuri privind infractorii consumatori de droguri, ceea ce a determinat diseminarea a două modele de intervenție în investigarea lor:

- **instanțele ce se focalizează pe procedurile standard de sancționare și supraveghere în stare de libertate (Expedited Drug Case Management);**
- **instanțele specializate în supravegherea tratamentului pentru infractorii consumatori de droguri în scopul corectării comportamentului adictiv (Drug Treatment Courts).**

Instanțele privind tratamentul dependenței de droguri funcționează având la bază principiul, conform căruia abuzul de substanțe este o tulburare cronică, progresivă și recidivantă ce poate fi tratată cu succes. Prin cooperarea instituțiilor locale de aplicare a legii, a organizațiilor comunitare privind tratamentul drogurilor și sistemul instanțelor, anumite categorii de infractori consumatori de droguri au oportunitatea de a-și depăși comportamentul adictiv.

Din punctul de vedere al problemei infractorilor consumatori de droguri, raportat perspectivei medicale și terapeutice, abuzul de substanță nu este privit ca un eșec moral, ci ca o condiție ce necesită remedii terapeutice. **În opoziție față de paradigma tradițională a justiției penale, prin care abuzul de droguri este privit ca o alegere liberă a unui infractor capabil să aleagă între ceea ce este bine și rău, instanțele privind tratamentul dependenței de droguri s-au direcționat spre tratarea abuzului ca o „boală biopsihosocială”.** Termenul „biopsihosocial” reliefează credința că factorii biologici, psihologici și sociali sunt strâns legați de dezvoltarea comportamentului adictiv. În foarte multe studii s-a acreditat ideea că adicția drogurilor este o „**boală multidimensională**” care nu este în mod necesar o problemă legată de droguri. Atunci când sistemul de justiție penală abordează abuzul de substanță ca o condiție ce necesită un răspuns terapeutic, instanțele privind tratamentul dependenței de droguri reprezintă cel mai adecvat mijloc prin care sistemul să gestioneze adicția infractorului consumator de droguri. Printr-o abordare terapeutică a problemei abuzului de droguri, aceste **instanțe se focalizează pe cauza biopsihosocială a utilizării repetate de droguri, dimensiune inexistentă în sistemul adversarial al justiției tradiționale.**

În procesul din instanțele privind tratamentul dependenței de droguri se utilizează efortul comun al participanților din sistemul de justiție penală care se percepeau unii pe alții ca fiind adversari într-un proces mediat de un arbitru neutru, detașat de problemă. Instanțele promovează recuperarea prin coordonarea răspunsului infractorilor dependenți de droguri. Realizarea acestui scop necesită **o abordare în echipă, incluzând cooperarea și**

colaborarea judecătorilor, procurorilor, comisiei de apărare, autorităților de probațiune, altor categorii de personal din sistemul de sancționare, lanțul furnizorilor locali de servicii și aportul întregii comunități.

Instanțele privind tratamentul dependenței de droguri reprezintă un mariaj între comunitățile care au fost în mod tradițional separate și străine unele de altele – comunitățile de tratament, instanțele, procurorii, reprezentanții apărării. Infractorul consumator de droguri devine un client al instanței și judecătorul, procurorul, comisia de apărare trebuie să-și schimbe rolurile tradiționale și să-și ia funcțiile ce facilitează recuperarea individului din comportamentul adictiv. Echipa se va concentra pe recuperarea participanților și pe imprimarea unui comportament specific cetățeanului ce respectă legea. În esență, cel mai bun lucru ce trebuie realizat pentru client trebuie să fie oferirea celui mai bun rezultat în viață și mai puțin oferirea celei mai bune soluții juridice. Instanțele privind tratamentul dependenței de droguri se preocupă de nevoile în tratament ale infractorului și nu accentuează formalismul legal și tradițional al instanțelor.

Instanțele menționate, ca un sistem structurat responsabil, distribuie responsabilitățile programului celorlalte instituții implicate ce vor deveni răspunzătoare una față de cealaltă. Urmând această structură de responsabilitate, **judecătorul și personalul prezent în instanță (incluzând procurorul și comisia de apărare) sunt desemnați pentru cel puțin un an pentru a asigura instituției și acuzatului continuitatea de-a lungul procesului de tratament.**

În perioada de recuperare, infractorului i se va aplica o „pedeapsă inteligentă”, ceea ce înseamnă că puterea coercitivă a instanței se distribuie către încurajarea infractorului adictiv să urmeze complet tratamentul.

În timpul procedurilor, rolurile practicienilor din sistemul de justiție penală și al furnizorilor de tratament se modifică și se metamorfozează permițând instanțelor să devină în principal terapeutice, în timp ce rămân instituții de drept penal:

- A. **Judecătorul** – aflat în centrul mediului de colaborare al practicienilor, reprezintă figura cea mai importantă ce se focalizează pe înțelepciune și responsabilitate. De asemenea, el este împuternicit să se poziționeze dincolo de rolurile independente și obiective și să-și dezvolte noi expertize, devenind astfel un **motivator foarte important al reabilitării infractorului**.
- B. **Procurorul** – îmbracă haina echipei terapeutice și conlucrează cu reprezentantul apărării pentru a alege eligibilitatea cazului bazându-se pe criterii stabilite anterior (de exemplu, istoria de violență a acuzatului sau gradul de risc pentru ordinea publică). Procurorul are **rolul important de a proteja publicul de conduita criminală prezentă sau viitoare a infractorului consumator de droguri**. Suplimentar, procurorului i se solicită să nu completeze dosare suplimentare împotriva acuzatului atunci când este testat pozitiv și să urmărească îndeplinirea tuturor condițiilor impuse fiecărui candidat adus în fața instanței.
- C. **Comisia de apărare** – reprezentantul apărării are rolul de **a minimiza expunerea clientului la sancțiuni penale și de a se asigura că acuzatul va rămâne în cadrul programului de tratament până la absolvirea lui**.
- D. **Furnizorii de tratament** - nu mai reprezintă în mod exclusiv o poartă ce se închide în urma clientului după absolvirea tratamentului; în funcție de rezultatele obținute, instanța decide cine va fi trimis la tratament și când se poate încheia colaborarea în caz de performanțe slabe. Furnizorii vor informa instanța asupra fiecărui progres al clientului, astfel încât să-i fie furnizate recompense și sancțiuni adecvate. **Expertiza și consultanța furnizorilor determină utilizarea puterii coercitive a instanțelor privind tratamentul dependenței de droguri într-o formă de autoritate eficientă, orientată spre obiectivul terapeutic**.

Instanțele privind tratamentul dependenței de droguri reprezintă tipul de sistem bazat pe tratament terapeutic capabil să identifice cauzele profunde ale infracțiunilor privind drogurile, oferind oportunitatea de a interveni și a „sparge” ciclul drogurilor și al criminalității, abordare diferită

de metodele justiției penale tradiționale probate, considerate a fi costisitoare și ineficiente.

Programele instanțelor privind drogurile încorporează sistemul juridic și tratamentul într-un singur model în abordarea adulților, copiilor și familiilor. Sistemul juridic nu cunoaște foarte multe despre tratament sau testare antidrog și nici tratamentul nu cunoaște în general chestiuni legate de sistemul juridic. Pentru ca programele acestor instanțe să funcționeze, este necesar ca fiecare practician să înțeleagă filosofia și practica celorlalți membrii ai echipei. „Este esențială efectuarea de training-uri cu privire la consumul de droguri care să se adreseze judecătorilor și persoanelor care furnizează servicii în cadrul instanțelor referitoare la copii și familii”¹. Referitor la tratamentul consumului de droguri din cadrul instanțelor privind drogurile se consideră că abordarea este „o schimbare de paradigmă” a metodelor anterioare de funcționare: **„Instanța privind drogurile bazată pe tratament reprezintă o schimbare a operării cu paradigma sistemelor bazate pe participare și de aceea în mod inerent necesită respecializarea personalului din sistem”**².

Termenul de justiție terapeutică a fost folosit de-a lungul ultimilor ani pentru a defini evenimentele ce au loc când sistemul juridic se schimbă, pentru a întâmpina nevoile utilizatorilor acestui sistem. În „Notre Dame Law Review” se precizează următoarele: „Din punctul de vedere al perioadei, literatura și dezbaterile justiției terapeutice au fost restrânse exclusiv la mediile academice. În același timp, mișcarea instanțelor pentru consumul de droguri și-a urmat cursul în totalitate lipsit de contribuții din partea academică”³. În timp ce o mare varietate de procese și cazuri au fost implicate în această nouă manieră, instanțele privind drogurile au fost cel

¹ *Drugs – The American Family in Crisis: A Judicial Response 43 Recommendations* // Juvenile and Family Court Journal, Vol. 46, No. 1, Winter 1995, p.51.

² *Substance Abuse Treatment Planning Guide and Checklist for Treatment – Based Drug Courts*. -U.S. Department of Health and Human Services, 1997, pag. 17.

³ Hon. Peggy Fulton Hora, Hon. William G. Schma, John T.A. Rosenthal. *Therapeutic Jurisprudence and the Drug Treatment Court Movement: Revolutionizing the Criminal Justice System’s Response to Drug Abuse and Crime in America* //74 Notre Dame Law Review, January 1999, p.102.

mai puternic model al justiției terapeutice și cel mai longeviv. „După ani în care s-a încercat rezolvarea cât mai eficientă a cazurilor și după obstacolele întâlnite, câteva jurisdicții au decis să-și schimbe orientarea”¹. Se recunoaște faptul că modificările rolurilor instanței în ceea ce privește programele instanțelor privind drogurile ridică semne de întrebare asupra diminuării autorității juridice în noul proces. Problema inovațiilor anterioare ale instanțelor este susținută atât de administratorii judiciari, cât și de managerii instanțelor ce implementează aceste inovații: „Ceea ce face ca inovațiile recente din cadrul managementului cazurilor referitoare la consumul de droguri să fie importante este dinamica și, de obicei, premisele nontradiționale pe care acestea se bazează, precum și activismul judiciar pe care îl reprezintă”².

Mulți consideră că motivele succesului instanțelor privind drogurile sunt date de faptul că judecătorul este cel care în general introduce programele în cadrul jurisdicției și cel care îi determină pe participanții-cheie să sprijine acțiunile întreprinse. Încă de la începutul mișcării instanței privind drogurile evaluatori și alți profesioniști au surprins importanța implicării juridice și cât de mult a însemnat aceasta pentru succesul programului. „Judecătorul se implică mult mai mult în supravegherea infractorilor decât simpla plasare a individului într-un program de probațiune sau pentru tratamentul abuzului de droguri. Experiența rezultată în urma tratamentului are la centrul său autoritatea judecătorului și este ancorată în contextul procesului juridic”³.

Instanța privind drogurile nu încearcă doar să stopeze ciclul dependenței de droguri și continuitatea infracțiunii, ci și să arate comunității că răspunde nevoilor acesteia: „Justiția terapeutică este eficientă parțial,

¹ Pamela Casey. *Court – enforced Drug Treatment Programs: Do They Enhance Court Performance?* //The Justice System Journal, vol. 17, number 1, 1994, p.118.

² Caroline S., Cooper and Joseph A. Trotter J.R. *Recent Developments in Drug Case Management: Re – engineering the Judicial Process* //The Justice System Journal, vol. 16 no.3, 199), p.97.

³ John S., GoldKamp. *Justice and treatment innovation: The Drug Court Movement a Working paper of the first National Drug Court Conference, December 1993, 1994.*

deoarece promovează procedurile juridice și interacțiunile judecător – acuzat pe care publicul le consideră juste și oneste”¹.

Legătura dintre instanțele privind drogurile și programarea specializării este consacrată și justificată prin „programele de specializare care pot oferi judecătorilor un forum eficient de explorare a conceptelor justiției terapeutice”².

Majoritatea perspectivelor referitoare la justiția terapeutică s-au centrat pe procesul judiciar din instanță, deși în sistemele instanțelor pentru familie și copil există întotdeauna loc pentru îmbunătățiri: „Fiecare comunitate trebuie să-și construiască o structură formală care să aducă sistemele de sprijinire a familiei și copilului în cadrul unei colaborări active pentru a răspunde global la probleme legate de alcool și consumul de droguri”³.

O întrebare ridicată de justiția terapeutică se referă la modalitatea în care practica judiciară poate opera cu restructurarea cognitivă sau dacă perpetuează disonanța⁴, ceea ce impune o analiză a procesului de pledare în instanță.

Atunci când judecătorii iau în considerare cazurile în care persoanele pledează pentru vinovăție și majoritatea fac acest lucru este necesar ca instanța să vadă pledoaria ca fiind voluntară și ca având o bază factuală⁵. Există diverse tipuri de comportament al judecătorilor care acceptă pledoaria părții acuzate, iar câțiva antropologi judiciari care au asistat la procese au clasificat aceste comportamente judiciare⁶.

¹ David B. Rottman. *Does Effective Therapeutic Jurisprudence Require specialized Courts (and Do Specialized Courts Imply Specialist Judges)?* // Court Review: The Journal of the American Judges Association, Vol. 37, Issue 1, spring 2000, p.26.

² David Rottman and Pamela Casey. *Therapeutic Jurisprudence and the Emergence of Problem – Solving Courts* // National Institute of Justice Journal, 1999, p.11.

³ *Drugs – The American Family in Crisis: A Judicial Response 43 Recommendations* // Juvenile and Family Court Journal, Vo., 46, No. 1, Winter 1995, p.11.

⁴ Wexler D.B. *Therapeutic Jurisprudence: The Law as a Therapeutic Agent*, 1990, p.68.

⁵ Ibidem, p.159.

⁶ Ibidem, p.160.

Unii judecători sunt orientați excesiv asupra a ceea ce se înregistrează, evitând să aibă de a face cu acuzatul, deoarece acesta poate „strica” înregistrarea. În schimb, ei se axează pe declarația procurorului, apărătorului sau a cuiva din domeniu pentru a stabili o bază factuală, aceste instanțe presupunând astfel o implicare minimă a acuzatului.

Alți judecători au un dialog deschis cu acuzatul, de tipul: „Bine, ai realizat ce acuzație și se aduce. Te rog să-mi spui cu propriile cuvinte ce s-a întâmplat, când anume și așa mai departe”¹. Acest al doilea tip de comportament al judecătorilor poate fi mai eficient decât primul tip, deoarece reprezintă un prim pas în confruntarea cu negarea, minimalizarea, încurajând acuzatul să-și asume responsabilitatea.

Mult timp a existat un adevărat pesimism în ceea ce privește eforturile de reabilitare declanșat în anii `70 ai secolului trecut, atunci când Martison susținea că nimic nu poate funcționa, după care o perioadă lungă de timp lumea își pierduse speranța în reabilitare.

Recent au apărut anumite tipuri de pachete și programe de reabilitare, în special abordarea cognitivă sau comportamentalistă care promite un tip de tratament cognitiv comportamental ce încurajează acuzatul să reia șirul evenimentelor care au dus la infracțiune și după aceea să-l determine să se oprească și să se gândească la perspectivă². Acest lucru îl va ajuta pe acuzat să-și dea seama de următoarele lucruri:

- care sunt situațiile cu risc înalt;
- cum pot fi evitate aceste situații cu risc crescut sau cum pot fi depășite dacă apar.

Terapeuții au dezvoltat abordări ale acestor probleme și au creat modalități prin care să-l determine pe acuzat să-și construiască propriul plan de intervenție. Există și programe de tipul „raționament și reabilitare” care îi învață pe acuzați cum să realizeze o schimbare la nivel cognitiv, să se

¹ Estman K.C. *Sexual Abuse Treatment in Kansas's Prisons: Compelling Inmate to Admit Guilt.* - Washburn L.J., 1999, p.38.

² Lippel K. *Therapeutic and anti – Therapeutic Consequences of Workers' Compensation* //22 Int'l J.L.& Psychiatry, 1999, p.44.

oprească și să se gândească asupra consecințelor, să anticipeze situațiile cu risc crescut și să învețe să le depășească¹.

Aceste programe par a avea un rezultat pozitiv, punându-se problema, din perspectiva justiției terapeutice, asupra integrării acestor principii în cadrul legal. Este clar că acest tip de programe de rezolvare a problemelor, raționament și reabilitare pot fi larg folosite în contextul corecțional și comunitar. O modalitate prin care să le apropiem și mai mult de justiție ar fi, de exemplu, adoptarea ca una din condițiile eliberării condiționate să fie participarea la astfel de cursuri.

Se pune întrebarea dacă din perspectiva justiției terapeutice modelul „raționament și reabilitare” poate face parte din procesul judiciar în sine, judecătorul putând astfel să declare în instanță: *„Vreau ca tu să vii cu un plan preliminar pe care îl vom folosi ca bază de discuție. Vreau ca tu să-ți dai seama de ce anume ar trebui să-ți accept eliberarea condiționată și ce m-ar face să cred că vei reuși. Pentru a mă simți confortabil, trebuie să știi că ești conștient de situațiile cu risc crescut și de modul în care poți să le depășești”*².

Dacă se urmărește această direcție, instanțele vor promova interiorizarea cognitivă a sarcinii ca parte componentă a procesului de judecată. Acest proces se poate desfășura în felul următor: **nu judecătorul impune ceva acuzatului, ci acuzatul vine el însuși cu un plan.**

6. Estimări ale numărului consumatorilor de droguri în România

„Studiul național privind consumul de tutun, alcool și droguri în România anului 2003, comparativ cu 1999”, realizat de organisme de specialitate din Ministerul Sănătății, Ministerul Economiei și Comerțului, Consiliul Suedez de Informații privind Alcoolul și alte Droguri și Grupul Pompidou din cadrul Consiliului Europei are ca subiect adolescenții de 16 ani, bazele de eșantioane chestionate cuprinzând 1288 școli în 1999 și 1299 școli în 2003.

¹ Kadan J. *Therapy for convicted Sex Offenders: Pursuing Rehabilitation Without Incrimination* // J.Crim. L. & Criminology, 1998, p.347.

² Wexler D.B. *How The Law Can Use What Works: A Therapeutic Jurisprudence Look at Recent Research in Rehabilitation* //15. Behav. Sci.&L., 1997, p.356-357.

Subiecții chestionați au declarat că cocaina, heroina, amfetaminele, ecstasy și steroizii anabolizanți se situează sub valori de 1%. Abstenența adolescenților este cea mai ridicată față de drogurile ilegale (90%), substanțele tranchilizante (88%), inhalantele (90%). Procentul consumatorilor, pe categorii de stupefiante și substanțe psihotrope, este relativ mic, dar tendințele de consum sunt evidente, înregistrând o dublare și chiar o triplare în 2003 față de anul de referință comparativ cu procentul relativ constant al adolescenților consumatori de băuturi alcoolice și tutun. Marijuana înregistrează creșterile cele mai semnificative, reprezentând preferințe constante pentru consumatori.

Surprind, însă, două aspecte, considerate ca relevante:

- debutul precoce în utilizarea drogurilor de sinteză, respectiv ecstasy, situație specifică și în consumul de discotecă (petreceri în grup);
- amânarea debutului în consumul de marijuana, cocaină și heroină, fapt explicat ca fiind consecința acțiunilor preventive de conștientizare a populației și, implicit, a adolescenților .

În declarațiile elevilor, drogurile sintetice sunt menționate expres, ceea ce arată că există o percepție clară în mediile și cercul lor de prieteni.

Scăderea percepției riscului consumului de droguri trebuie raportată la absența și ineficiența programelor de prevenire din școli.

Pe de altă parte, percepția unui risc scăzut față de consumul de droguri ilegale este de natură a amplifica gradul de vulnerabilitate al elevilor pe acest segment.

Elevii declară cocaina ca fiind drog de debut. Această afirmație este cel mai puțin probabil o impresie subiectivă, provocată sugestiv de filmele polițiste, în care prizarea cocainei reprezintă o modă.

Accentuarea tendinței de „a te simți bine” ridică problema strategiilor de ocupare a timpului liber al elevilor – modelarea comportamentală. Soluția constă în a concepe și aplica programe ca elevii „să se simtă bine doar fără droguri”.

În anul 2004 **Agencia Națională Antidrog** a realizat **împreună cu UNAIDS o estimare a numărului consumatorilor de heroină din București**, acesta fiind orașul identificat ca având cele mai mari probleme în ceea ce privește consumul de droguri. **Tehnica de estimare** folosită a fost **metoda captură-recaptură**. Sursele de date pentru realizarea estimării au fost: organizațiile neguvernamentale care derulează programe de schimb de seringi, centre de tratament din rețeaua Ministerului Sănătății, Brigada de Combatere a Crimei Organizate și Antidrog din cadrul Direcției Generale de Poliție a Municipiului București. Perioada de timp pentru care s-au colectat datele a fost iunie-noiembrie 2003. În final a fost aplicată metoda captură-recaptură folosind două surse de date unice și independente. Numărul estimat de consumatori de heroină din București a fost de **24.006** (pentru un interval de încredere de 95%, acest rezultat poate varia între limitele 13.694 și 34.318).

Studiul național privind cunoștințele, atitudinile și practicile referitoare la consumul de droguri, realizat, în anul 2004, de către Agenția Națională Antidrog și Operations Research, confirmă și validează prevalența consumului de heroină injectabilă în București - **1% din populația Bucureștiului**.

7. Oportunități de adoptare și implementare a justiției terapeutice în România

Consumul de droguri este un concept care se referă numai la consumul de substanțe ilicite, fiind separat de alte acte ca posesia, cultivarea, transportul sau comercializarea.

În general, când uzul personal al unui drog nu are legătură cu traficul sau cu alte circumstanțe agravante, autoritățile judiciare tind să nu pedepsească dependenții cu închisoarea, optând pentru măsuri administrative, medicale sau sociale.

Numărul consumatorilor de droguri din România cunoaște o fluctuație frecventă, în funcție de instituția sau organizația care a generat și a administrat estimările respective. Astfel, studiile efectuate de unele organizații neguvernamentale sau de alte organisme internaționale

(UNICEF, UNAIDS, OMS) au vehiculat estimări de 35.000-40.000 consumatori de droguri injectabile doar în București.

Prin H.G. nr. 1489/2002, a fost înființată Agenția Națională Antidrog ca o instituție aliniată unor standarde dezvoltate de structuri similare din statele membre ale Uniunii Europene, ceea ce exprimă un grad ridicat de aplicabilitate a unor programe europene de combatere a acestui flagel.

Conform art. 1 din H.G. nr. 1489/2002, publicată în Monitorul Oficial nr. 956/27.12.2002 și modificată prin H.G. 1093/15.07.2004, Agenția funcționează ca organ de specialitate cu personalitate juridică în subordinea Ministerului de Interne, cu sediul în municipiul București. Agenția stabilește concepția de ansamblu și asigură coordonarea unitară, pe baza strategiei naționale, a luptei împotriva traficului și consumului ilicit de droguri, desfășurată de autoritățile competente, de alte instituții ale statului și de organizații neguvernamentale, centralizează și monitorizează rezultatele cooperării dintre instituțiile abilitate române și instituțiile și organizațiile străine cu atribuții în acest domeniu.

Agenția are ca obiect principal de activitate reducerea cererii și ofertei de droguri, sens în care elaborează Strategia națională antidrog, asigură coordonarea unitară, centralizează date și monitorizează programe.

Conform art. 41 din H.G. 1093/2004, activitatea Agenției Naționale Antidrog se realizează prin centrele de prevenire, evaluare și consiliere antidrog, definite ca structuri teritoriale ale instituției. De asemenea, fiecare centru de prevenire, evaluare și consiliere antidrog este prevăzut cu 5 posturi, încadrate cu personal specializat în unul din domeniile: prevenirea criminalității, educație-învățământ, medical, psihosociologic și al asistenței sociale.

Centrele de prevenire, evaluare și consiliere antidrog vor începe să funcționeze în această formulă după încadrarea cu personalul necesar.

Față de această consolidare instituțională a luptei antidrog, la sfârșitul anului 2004 s-a promulgat Legea nr. 522/2004 privind modificarea și completarea Legii nr. 143/2000 privind combaterea traficului și consumului ilicit de droguri. Acest act normativ aduce o serie de modificări

importante prin care se creează practic un cadru inovator de adoptare a principiilor justiției terapeutice.

Fundamentul conceptual al Legii nr. 522/2004 privind prevenirea și combaterea traficului și consumului ilicit de droguri se regăsește în art. 1 prin distincțiile realizate între consumator și consumator dependent, respectiv program integrat de asistență a consumatorilor și a consumatorilor dependenți de droguri, circuitul integrat de asistență a consumatorilor, programul terapeutic și programul psihologic și social:

- *consumator* – persoana care își administrează sau permite să i se administreze droguri, în mod ilicit, prin înghițire, fumat, injectare, prizare, inhalare sau alte căi prin care drogul poate ajunge în organism;
- *consumator dependent* – consumatorul care, ca urmare a administrării drogului în mod repetat și sub necesitate ori nevoie, prezintă consecințe fizice și psihice conform criteriilor medicale și sociale;
- *program integrat de asistență a consumatorilor și a consumatorilor dependenți de droguri* – totalitatea serviciilor de sănătate și a serviciilor de asistență psihologică și socială asigurate în mod integrat și coordonat persoanelor consumatoare de droguri, prin unitățile medicale, psihologice și sociale, publice, private și mixte;
- *circuit integrat de asistență a consumatorilor și a consumatorilor dependenți de droguri* – totalitatea programelor integrate de asistență asigurate consumatorilor și consumatorilor dependenți în vederea ameliorării stării de sănătate în sensul bunăstării fizice, psihice și sociale a individului;
- *program terapeutic* – totalitatea serviciilor și a măsurilor medicale și psihologice integrate, individualizate prin evaluare, planificare, monitorizare și adaptare continuă pentru fiecare consumator dependent, în vederea întreruperii consumului, a înlăturării dependenței psihice și/sau fizice și/sau a reducerii riscurilor asociate consumului;

- *program psihologic și social* – totalitatea serviciilor de evaluare, consiliere și psihoterapie individuală sau de grup și a serviciilor și măsurilor sociale, individualizate prin evaluare, planificare, monitorizare și adaptare continuă pentru fiecare consumator în vederea înlăturării dependenței, reabilitării și reinsertiei lui sociale.

În art. 4, alin. (1), se stabilește: “Cultivarea, producerea, fabricarea, experimentarea, extragerea, prepararea, transformarea, cumpărarea sau deținerea de droguri de risc **pentru consum propriu, fără drept**, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 2 ani sau amendă”, iar dacă faptele prevăzute la alin. (1) privesc droguri de mare risc, pedeapsa este închisoarea de la 2 la 5 ani.

Dacă un consumator este condamnat la pedeapsa închisorii pentru săvârșirea unei alte infracțiuni decât cele prevăzute la art. 4, instanța poate dispune includerea acestuia într-un program terapeutic derulat în sistemul penitenciar.

În cazul săvârșirii infracțiunilor prevăzute la art. 4, procurorul dispune, **în termen de 24 de ore de la începerea urmăririi penale**, evaluarea consumatorului de către centrul de prevenire, evaluare și consiliere antidrog, în scopul includerii acestuia în circuitul integrat de asistență a persoanelor consumatoare de droguri. După primirea raportului de evaluare, întocmit de centrul de prevenire, evaluare și consiliere antidrog, în baza expertizei medico-legale în termen de 5 zile, procurorul dispune, cu acordul învinuitului sau al inculpatului, includerea acestuia în programul integrat de asistență a persoanelor consumatoare de droguri. Dacă împotriva învinuitului sau inculpatului s-a luat măsura arestării preventive, aceasta poate fi revocată sau înlocuită cu altă măsură preventivă.

Dacă, până în **momentul pronunțării hotărârii**, inculpatul respectă protocolul programului integrat de asistență a persoanelor consumatoare de droguri, instanța de judecată poate **să nu aplice nici o pedeapsă** acestuia sau **să amâne aplicarea pedepsei**. În cazul în care amână aplicarea pedepsei, instanța stabilește în cuprinsul hotărârii data la care urmează să se pronunțe asupra pedepsei, interval de timp care nu poate fi mai mare de 2 ani, corelat cu durata programului integrat de asistență a persoanelor

consumatoare de droguri. Intervalul de timp dintre momentul pronunțării hotărârii și data stabilită de instanță constituie **perioadă de probă pentru inculpat**.

Pentru învinuitul sau inculpatul care refuză includerea într-un program integrat de asistență a persoanelor consumatoare de droguri, se aplică dispozițiile Codului penal și ale Codului de procedură penală.

Dacă în perioada de probă inculpatul a respectat programul integrat de asistență a persoanelor consumatoare de droguri, instanța poate să nu aplice nici o pedeapsă.

Dacă inculpatul nu respectă programul integrat de asistență a persoanelor consumatoare de droguri, instanța poate să amâne încă o dată aplicarea pedepsei, pentru același termen, și reincluderea în circuitul integrat de asistență a persoanelor consumatoare de droguri sau să aplice pedeapsa prevăzută de lege.

În art. 27 al Legii nr. 522/2004 se aduc clarificări asupra situației persoanelor consumatoare de droguri, stabilindu-se că pe teritoriul României **este interzis consumul de droguri aflate sub control național, fără prescripție medicală**. De asemenea, **persoana care consumă ilicit droguri aflate sub control național poate fi inclusă, cu acordul său, într-un program integrat de asistență a persoanelor consumatoare de droguri**. Manifestarea acordului de includere în circuitul integrat de asistență a persoanelor consumatoare de droguri se face prin **semnarea unui document**, potrivit regulamentului pentru aplicarea dispozițiilor prezentei legi.

Stabilirea programului psihologic și social individualizat se face de către centrul de prevenire, evaluare și consiliere antidrog, pe baza evaluării psihologice și sociale, și în concordanță cu rezultatele examinării medicale solicitate unei unități medicale, conform criteriilor prevăzute în regulamentul de aplicare a prezentei legi. Stabilirea programului terapeutic individualizat se face conform protocoalelor de practică, elaborate de Ministerul Sănătății, prin structurile sale specializate și Colegiul Medicilor din România.

Unitățile medicale, în care se desfășoară programe terapeutice pentru consumatorii dependenți, transmit centrelor de prevenire, evaluare și consiliere antidrog datele necesare în vederea menținerii continuității programului integrat de asistență a persoanelor consumatoare de droguri, pe baza unui raport medical.

Programul terapeutic și programul psihologic și social se desfășoară integrat, astfel încât consumatorul și consumatorul dependent să poată beneficia de o asistență medicală, psihologică și socială concomitentă și continuă, cu respectarea drepturilor omului și a drepturilor pacientului, potrivit legii.

Programele psihologice și sociale se elaborează de către Agenția Națională Antidrog în colaborare, după caz, cu Ministerul Sănătății, Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și Familiei și Ministerul Justiției și se pot desfășura în centre autorizate și/sau acreditate în acest sens, cu regim deschis sau închis, publice, private sau mixte. De asemenea, programele terapeutice se elaborează de către Ministerul Sănătății și se desfășoară în centre stabilite în acest scop, cu regim deschis sau închis, publice, private sau mixte.

Structura cheltuielilor privind evaluarea consumatorului și derularea diferitelor tipuri de programe este clar stabilită prin prevederile art 28, alin. (3) – (6).

Cheltuielile ocazionate de **efectuarea evaluării consumatorului și de derularea programelor psihologice și sociale** sunt alocate de la bugetul de stat prin **bugetul Agenției Naționale Antidrog** și, în funcție de posibilitățile materiale, suportate de către persoana în cauză, de familie sau de un organism privat, în condițiile stabilite printr-un ordin comun al ministrului administrației și internelor, al ministrului sănătății și al ministrului finanțelor publice.

Cheltuielile ocazionate de aplicarea **programului terapeutic individualizat** pentru persoanele asigurate prin sistemul de asigurări sociale de sănătate sunt suportate de **casele de asigurări de sănătate din Fondul național unic de asigurări sociale de sănătate** pentru afecțiunile ce decurg

din consumul de droguri și prin programele de sănătate ale Ministerului Sănătății și programele de profilaxie ale Agenției Naționale Antidrog.

În funcție de posibilitățile materiale, persoana în cauză, familia acesteia sau organisme private pot suporta parțial sau integral contravaloarea serviciilor de evaluare și cheltuielile ocazionate de participarea la programe psihologice și sociale, la tarifele și în condițiile stabilite prin decizie a președintelui Agenției Naționale Antidrog, cu avizul ministerelor interesate. Sumele încasate de centrele de prevenire, evaluare și consiliere antidrog reprezintă venituri extrabugetare ale Agenției Naționale Antidrog, cu titlu permanent, și se utilizează pentru finanțarea programelor de prevenire a traficului și consumului ilicit de droguri. Sumele neutilizate la sfârșitul anului se reportează în anul următor cu aceeași destinație.

Practic, prin consolidarea instituțională a Agenției Naționale Antidrog întreprinsă prin preluarea în viitor a celor 47 de centre de prevenire, evaluare și consiliere antidrog se realizează un pas important în stabilirea echipei multidisciplinare care se va implica în tratamentul consumatorului și al consumatorului dependent de droguri, aflat sau nu în conflict cu legea.

Modificarea și completarea Legii nr. 143/2000 privind combaterea traficului și consumului ilicit de droguri are o reprezentare deosebită pentru aplicarea tratamentului de reabilitare a consumatorului de droguri în stare de libertate. Cadrul legal adoptat reflectă în mare măsură demersurile realizate în alte state care au adoptat programele instanțelor privind drogurile. Adoptarea Regulamentului de aplicare a Legii nr. 522/2004 va stabili cu exactitate parcursul consumatorului de droguri de-a lungul sistemului de administrare a justiției, consumatorul asumându-și obligația de a urma **programul integrat de asistență a persoanelor consumatoare de droguri**.

Principalele priorități pentru aplicarea prevederilor noului cadru legal sunt centrate pe profesionalizarea echipelor centrelor de prevenire, evaluare și consiliere antidrog în acord cu standardele stabilite în Regulamentul de aplicare a Legii nr. 522/2004, dar în aceeași măsură este necesar să se asimileze aceste practici de către sistemele de administrare a justiției (polițiști, procurori, judecători) și de administrare a serviciilor de sănătate.

În acest context, centrele de prevenire, evaluare și consiliere sunt „puncte de sudură” între cele două sisteme, iar rezultatele ce vor fi obținute în primii doi ani de funcționare vor certifica eficiența practicilor de tratare a consumatorului de droguri.

Activitățile desfășurate în ultimii ani în domeniul reducerii cererii de droguri au vizat garantarea unei asistențe medicale și psihosociale cu caracter universal, public, gratuit și specializat, definirea circuitului terapeutic al sistemului de asistență medicală și de reintegrare socială a consumatorilor de droguri prin crearea unei rețele medicale adecvate care să includă toate structurile terapeutice specifice, încurajarea și susținerea reinsertiei sociale a acestora.

În contextul alocării unor resurse financiare insuficiente pentru realizarea obiectivelor specifice reducerii cererii de droguri, la nivelul instituțiilor abilitate ale statului, aplicarea mijloacelor și modalităților specifice de prevenire, asistență și tratament s-a realizat doar într-o mică măsură, în raport cu explozia consumului de droguri în România.

În scopul coordonării acțiunilor de eficientizare a activităților de tratament a consumatorului de droguri, Agenția Națională Antidrog se află în poziția de **a fi motorul schimbării percepției societății românești față de acesta, promovând o serie de programe eficiente aplicate în alte țări.**

În acest sens, în condițiile în care invocarea lipsei de autoritate, dublată de o acută responsabilizare sectorială a instituțiilor, au devenit coordonatele endemice ale sistemului de asistență medicală și psihologică, reabilitare și reintegrare socială a consumatorului de droguri, **rolul coordonator al Agenției Naționale Antidrog în promovarea conceptului de justiție terapeutică va fi determinant.**

Fără a uita de necesitatea schimbării atitudinilor și mentalităților în abordarea sistemului de justiție penală prin imprimarea unui predominant rol social și proactiv, ne exprimăm optimismul că analiza și cercetarea sistematică și riguroasă a domeniului va conduce la adoptarea și implementarea unei filosofii juridice orientate către efecte sociale.

ASPECTE ALE PROCESULUI DE RESOCIALIZARE A MINORILOR ȘI TINERILOR DELINCVENȚI

Mariana BUCIUCEANU,
doctorand,
Universitatea de Stat din Moldova

Conținutul procesului de recuperare, practic, nu poate depăși nivelul actual de educație, cultură, aspirații și civilizație al întregii societăți. Finalitatea spre care se tinde, adică aceea ca deținutul să traverseze pedeapsa fără a i se altera personalitatea și comportamentul, iar la liberare să-și manifeste opțiunea de a duce o viață în respect față de lege și normele morale, constituie astăzi o problemă a modelului de educație în societate, iar soluționarea ei nu stă doar în fața sistemului penitenciar, ci și a întregii societăți.

Este mai bine să previi decât să pedepsești. Acest dicton, vechi și înțelept, se adresează și subiecților, structurilor și substructurilor instituționale implicate în activitatea de reeducare a individului. Menționăm că doctrina criminologiei de tratament conține o evidentă contradicție vis-à-vis de această activitate. Abordând problema reintegrării persoanelor deviante și efectuând diverse studii, specialiștii străini (V.Fox, Peter Lejins, Michèle-Laure Rassat ș.a.) se pronunță împotriva metodelor general folosite de tratare a infractorilor, argumentându-și poziția prin insuficiența cunoștințelor științifice în domeniul dat. Cu toate acestea, trebuie să ținem cont de faptul că cel care săvârșește o infracțiune, oricât de gravă ar fi aceasta, nu este și nu poate fi considerat în genere ca irecuperabil și situat în afara procesului educativ, ci, dimpotrivă, trebuie implicat cu mai multă amploare în acest proces. Problema capătă o intensitate aparte când ne raportăm la recuperarea delincvenților minori și tineri.

În literatura de specialitate se arată că eficiența procesului de resocializare este determinată de o multitudine de factori, generali și particulari. Totodată, factorii generali se determină în raport cu situația social-economică din țară (realizarea dreptului la muncă, asigurarea cu locuință, primirea unui ajutor social), iar factorii particulari, specifici – în

raport cu situația prezentă a sistemului corecțional-penal. Nu este nevoie de o comparație amplă cu situația celorlalte țări pentru a realiza faptul că metodele corecționale utilizate în societatea noastră nu ajung la rezultatele dorite. În ce privește elementele de bază ale procesului de reeducare – *educația prin muncă și instruirea generală* – ele sunt atât de formale și sărace, încât pot atenua, pentru toată viața, dorința de a munci cinstit sau a învăța.

În unanimitate se admite faptul că, din punct de vedere științific, educarea și, mai ales, reeducarea individului, trebuie să înceapă devreme. Astăzi, minorul delincvent poate fi găsit destul de des în stradă fără „a beneficia” de tratament, nici chiar de simplele măsuri de educație. La etapa actuală, activitatea instituțiilor care au atribuții directe față de minorii delincvenți este orientată mai mult la organizarea lucrului de prevenire și doar foarte puțin spre activitatea de reeducare. Crimele comise de minori în perioada aflării la evidență la organele de poliție au crescut cu 25%, fapt ce mărturisește despre ineficiența lucrului individual profilactic cu această categorie.

Lacunele procesului de resocializare a minorilor și tinerilor delincvenți se completează și prin concluziile echipelor mobile de avocați, asistenți sociali și psihologi din cadrul evaluărilor desfășurate de către Institutul de Reforme Penale: rata mărită a recidivei minorilor se datorează informațiilor insuficiente acordate de către organele judiciare cu privire la pedeapsa cu eliberarea condiționată, iar ca efect minorii nu conștientizează caracterul antisocial al faptei săvârșite și riscul pe care îl vor avea în cazul încălcării repetate a legii; lipsa unui cadru adecvat de resocializare a minorilor în urma procesului de judecată (minorii fiind categorizați și marginalizați de către comunitate); absența unei persoane specializate care să-i supravegheze pe parcursul ispășirii pedepsei condiționale. În condițiile în care problema „copiilor străzii” se accentuează și riscă să creeze o anumită imagine a țării în exterior, este necesară o colaborare mai amplă între organele de poliție și instituțiile de resort (inspectoratele școlare, fundațiile

de tineret, Ministerul Educației* etc.). Pe plan legislativ trebuie reorganizat și sistemul de ocrotire a minorilor adaptat realităților actuale.

În spatele activităților formal-reglementate ale instituțiilor specializate în tratarea tinerilor delincvenți găsim o fenomenologie umană diversă care uneori ajută, alteori împiedică procesul de reeducare a minorilor. Între acestea, grav afectată este *imaginea și experiența minorilor* cu „*adultul*”: mulți minori provenind din familii cu tensiuni acute între părinți, fiind timp îndelungat martori ai unor conduite la limita moralității din partea acestora, au suportat pedepse și privațiuni arbitrare sau chiar au fost îndemnați să comită infracțiuni. Menționăm că numai cunoașterea personalității minorilor nu este suficientă atâta timp cât influențele masive, câteodată hotărâtoare pentru destinul lor, vin din partea vieții de grup, a relațiilor interpersonale ce se stabilesc între ei pe timpul executării măsurii.

Întru realizarea reinsertiei sociale a minorilor reeducați și pentru a se evita recidivele, acțiunile de reeducare trebuie să se bazeze pe anumite principii științifice, îndeosebi pe cele de nuanță psihosociologică și pedagogică, stipulate și în actele internaționale de bază pentru activitatea procesului de resocializare:

- *Principiul intervenției precoce*, unul dintre principiile de bază, susține ideea că un delincvent ocazional sau un predelincvent poate fi reeducat mai ușor decât un recidivist;
- *Principiul individualizării măsurilor, acțiunilor și metodelor de reeducare*;
- *Principiul coordonării și continuității acțiunilor de reeducare și de reinsertie socială a minorilor și tinerilor*;
- *Principiul continuării acțiunilor educative și de sprijinire psihosocială și economică a minorilor și tinerilor reeducați*.

* Plauzibilă, în acest context, este colaborarea dintre Ministerul Afacerilor Interne și Ministerul Educației în cadrul căreia, la 23 martie 2004, a fost elaborat un plan comun de acțiuni privind combaterea criminalității juvenile, unde ca sarcină prioritară este monitorizarea și evaluarea situației copiilor rămași fără supravegherea maturilor cu acordarea asistenței sociale.

Programele reeducative ce se desfășoară în instituțiile speciale trebuie să ia în considerare o mare diversitate de categorii de minori, astfel fiind posibilă satisfacerea exigențelor „*principiului personalității*” prevăzute de Regulile de la Beijing, sancțiunile pentru orice minor delincvent fiind modelate conform gravității delictelor comise, circumstanțelor personale și atitudinii relevate de minor.

Metodele și tehnicile de lucru cu minorii, pe lângă cele caracteristice întregului proces de resocializare (educația prin muncă, munca educativă (morală, juridică, religioasă), lucrul individual, instruirea generală, justiția de restabilire), sunt grupate uneori după scopul urmărit, toate împreună constituind un instrument de intervenție. Printre principalele tehnici utilizate în lucrul cu minorii – *autoevaluarea, consilierea; influența pozitivă; terapia cognitivă* – este necesar a statua o serie de modalități de recuperare a minorilor infractori bine determinate și argumentate, în activitatea de aplicare a cărora un loc aparte ocupă psihologul și asistentul social specializați în psihologie și asistență penitenciară, dat fiind faptul că anume ei ar putea oferi explicații și rezolva problemele frecvente din mediul impus. În acest sens evidențiem:

- O formă amplă de lucru – programul de *terapie socială* ce pornește de la cunoașterea și combaterea cauzelor generatoare și favorizante a delincvenței la nivel macrosocial, psihosocial și individual. În procesul de reeducare trebuie inclusă și *formarea poziției sociale active* – în condițiile izolării, arta și capacitatea de a trăi se manifestă nu prin planificarea și pregătirea unor evenimente importante realizării unor scopuri, dar prin capacitatea de a trăi o zi fără neplăceri*.

- O direcție de acțiune este realizarea unor *expuneri și dezbateri despre lume și viață*, special concepute pentru minori. Se contează pe faptul

* În acest sens putem menționa activitatea *Institutului de Reforme Penale* care în iunie 2004 a organizat un seminar de instruire pentru psihologi și asistenți sociali „*Pregătirea pentru liberare a deținuților*”, axat pe câteva direcții importante: dezvoltarea abilităților cognitive, sociale și de rezolvare a problemelor, restructurarea cognitivă a atitudinilor, valorilor și convingerilor antisociale, dezvoltarea raționamentului moral și a responsabilității pentru propriul comportament.

că însușirea lor de către minorii delincvenți va permite formarea mai rapidă a concepției morale despre conduita de fiecare zi, după ce aceștia vor fi puși în libertate. Trebuie să menționăm că această acțiune este în plină desfășurare în școlile speciale din România și Federația Rusă, temele fiind prevăzute în orele de activități săptămânale.

- Alte direcții de acțiune: *identificarea, construirea și menținerea relațiilor interpersonale pozitive între minorii din grupele formale*. În acest proces trebuie să fie antrenat tot personalul didactic, utilizându-se principiile sociometriei și ale testului corespunzător, precum și caracteristicile psihosociale ale grupurilor mici, accentuându-se astfel importanța modelării raporturilor dintre minorii internați pentru întregul proces reeducativ.

- Drept metodă de resocializare, care are succese mari în țările dezvoltate, dar nu cunoaște o practică în țara noastră, menționăm *metoda relațiilor de grup*. Ea se bazează pe teoria asociațiilor diferențiale și constă în punerea infractorului în contact cu grupuri sociale care respectă legea, aplicându-se în general în perioada de probațiune sau de eliberare condițională.

O problemă cu aspecte practice reale și imediate în analiza procesului de resocializare este ilustrată prin limitele și implicațiile *calității vieții de detenție* asupra *resocializării* infractorilor, precum și corelația *standardului de viață al deținuților* din penitenciare cu normele internaționale privind *tratamentul deținuților*. Criminologul german F.List a conchis: „*Cu cât mai tânăr este condamnatul privat la libertate, cu atât mai mare este probabilitatea că el va repeta actul delincent*”. Altfel spus, cu cât mai devreme unii indivizi tineri ajung să fie încarcerați în instituțiile penitenciare, cu atât mai puternic și intensiv ei absorb moralitatea comunității deviante și cu atât mai dificil este de a-i reîntoarce pe calea unei vieți normale. Un individ care a comis un delict și pentru prima dată este condamnat, dar care nu are înclinație spre activitate criminală, se adaptează la situație devenind cu timpul un infractor cronic. Statistica arată că circa 80% dintre cei condamnați a doua oară comit crime mult mai grave.

Persoanele anterior judiciarizate comit aproape o treime din omoruri, o pătrime din violuri și mai mult de o treime din furturi.

Penalistul A.Prins spunea: „*Sociabilitatea omului, resocializarea lui nu se învață închizându-l pe condamnat în solitudinea și formalismul închisorii*”. Or, practica demonstrează că nu are rost de a-i constrânge pe cei răi prin pedeapsă, dacă nu-i faci mai buni prin aceasta. În același timp, se acceptă ideea că mediul penitenciar este incapabil de a influența pozitiv personalitatea celor încarcerați. Reușita procesului de resocializare și de reinsertie socială depinde de capacitatea structurilor extrapenale nerepresive, de aceea în literatura de specialitate se susține cu insistență că activitatea de reintegrare a minorilor și tinerilor delincvenți se realizează mai bine atunci când reeducarea lor are loc în instituții cu regim de semilibertate sau chiar sub forma libertății, cu condiția ca și metodele de reeducare să fie elaborate în mod diferențiat și individualizat, pe baza unei abordări interdisciplinare – juridice, psihopedagogice și sociologice.

Recuperarea socială a condamnaților rămâne scopul suprem al oricărui sistem penal-executiv. Astăzi, foarte frecvent deținuții de toate categoriile fac relații de tipul: „viitorul este prea nesigur pentru a-mi face proiecte serioase” sau „timpul pierdut nu-mi permite să mă mai fac om de treabă”. Lacunele resocializării condamnaților prezintă un real pericol pentru interesele umanitare ale societății în sfera securității umane și impune o analiză și prelucrare științifică a acestei probleme. Gradul de elaborare a acesteia – atât în limitele juridice generale, cât și în cele procedural-penale în particular este insuficient. Devine tot mai evident faptul că justiția nu poate fi administrată în afara comunității pe care trebuie să o servească. Instituțiile statale trebuie întotdeauna să se ocupe de toate nevoile infractorului, fiind necesară implicarea comunității. Este important ca activitatea serviciilor de reintegrare socială și supraveghere să se desfășoare cu atragerea și implicarea comunității în procesul de reintegrare socială a persoanelor condamnate la detenție și sancțiuni neprivative de libertate, prin aceasta *cooperarea* fiind transformată în *parteneriat cu societatea civilă*. Astfel realizându-se un transfer parțial nu doar al

posibilității de acțiune, ci și al responsabilității față de societatea civilă, care devine un participant real în procesul de resocializare.

În cadrul procesului de resocializare, reinsertia socială a minorilor delincvenți poate fi considerată cea mai complexă componentă, deoarece de reușita acesteia depinde statutul social al tânărului redat societății. Actualmente, realizarea reintegrării sociale pentru infractorii tinerii și cei aflați la prima abatere reprezintă cheia progresului și competenței în justiția penală. Este necesară unirea eforturilor specialiștilor juriști, psihologi, pedagogi, asistenți sociali, sociologi, pentru a elabora programe viabile de recuperare socială a unui număr cât mai mare de delincvenți, iar instituțiile speciale de reeducare cu o activitate bine concepută să devină „un loc unde se renaște”. Astăzi, problema „readaptării” tinde să fie completată cu tema mult mai difuză a „readaptării sistemului execuțional-penal” la ritmurile și orizonturile teoretice actuale.

Bibliografie

1. *Buletinul Informativ al IRP*, 2004, nr.2.
2. Florian Gh. *Modalități specifice de recuperare a minorilor infractori în școlile speciale subordonate Ministerului Justiției* // Revista de știință penitenciară, 1994, nr.1-2.
3. Giles Graham W. *Administrarea justiției în comunitate. Standarde și reglementări internaționale*. -București: Expert, 2001.
4. *Probleme actuale de prevenire și combatere a criminalității*: Anuar Științific. -Chișinău, 2003.
5. Хохряков Г. *Зона антивоспитания* // Человек, 1991, № 1.

INTEGRAREA SOCIOPROFESIONALĂ A PERSOANELOR CARE ȘI-AU ISPĂȘIT PEDEAPSA

Stela Milicenco,

doctor în sociologie, conferențiar universitar,

Universitatea de Stat din Moldova

Integrarea socială reprezintă elementul definitiv în elucidarea proceselor fundamentale, a mecanismelor și instituțiilor ce asigură funcționarea dezirabilă a societății. Similar cu alte forme (integrare normativă, culturală, comunicațională etc.), integrarea profesională constituie un fapt cu rezonanțe și amplitudini sociale. Dat fiind că raportarea individului la universul social se face în special pe dimensiunea profesiei, exercitarea acesteia îi conferă lui nu numai identitate și legitimitate în sistemul social, dar și îl circumscrie în spațiul relațiilor sociale, delimitate de statusurile aferente fiecărei profesii. În acest sens, exercitarea profesiei determină relațiile sociale, iar universul profesional este un subansamblu de relații sociale care constituie sistemul social pe fiecare treaptă de dezvoltare a acestuia. Drept consențință a faptului că, pe de o parte, integrarea profesională este o formă a integrării sociale, iar, pe de altă parte, persoanele care nu au loc de muncă sunt neintegrate profesional, șomerii pot fi considerați doar parțial integrați în societate, suportând diverse urmări ale acestei stări. În abordarea fenomenului de delincvență este important, de asemenea, să subliniem consențințele neintegrării sociale, precum și insuficiența maturității sociale, situații care sunt determinate de perturbarea proceselor de asimilare și acomodare la cerințele și normele mediului sociocultural. Astfel, individul nu reușește să-și ajusteze conduita în mod activ și dinamic la cerințele mediului social. În adaptarea sau neadaptarea socială, factorii psihosociali joacă un rol mult mai mare decât factorii biologici și ereditari (care însă nu trebuie ignorați și minimalizați). În sociologie se considera că personalitatea se adaptează condițiilor și relațiilor sociale prin procesele *de asimilare* a informațiilor, a cerințelor și normelor sistemului respectiv și *de acomodare* transformatoare la acest sistem. *Anume în perturbarea proceselor de asimilare și acomodare trebuie căutate cauzele inadapării sociale, în general, și cauzele delincvenței, în special.*

Sistemul penal sancționează delincvenții prin internarea lor într-o instituție de profil, în cadrul căreia sunt vehiculate norme specifice, instituite de autorități legale. La aceasta se adaugă și răspunsurile deținuților la situația detenției, răspunsuri care depind și de modul de socializare, de valorile internalizate înainte de detenție. Iar dacă la aceasta mai amintim și faptul că prin privarea de libertate ei întrerup comunicarea și cu sistemul de referință obișnuit (familie, prieteni, colegi etc.), devine clar că se impune necesitatea desfășurării unor activități cu dublu obiectiv:

- *pe de o parte*, atingerea scopului pedepsei, conștientizarea prejudiciilor și a daunelor provocate;
- *pe de altă parte*, păstrarea șanselor delincventului de a depăși comportamentul infracțional și de a reveni în comunitate fără a reprezenta un pericol sau o amenințare pentru aceasta.

În perioada ispășirii pedepsei mulți delincvenți își pierd, dacă au avut, locul de muncă, familia; pentru ei în afara resurselor interioare nu mai există nimic sau aproape nimic. *Stigmatizați datorită statusului de ex-deținuți, nevoile sociale ale acestor persoane (în special dreptul la muncă) sunt în mare parte neglijate de societate.* De multe ori argumentul folosit pentru justificarea acestei situații este că alte categorii de populație sunt moralmente mai îndreptățite să solicite și să beneficieze de ajutor. Se uită însă un lucru: faptul că se limitează până la dispariție șansele integrării lor sociale și că astfel crește riscul recidivei, iar printre victimele recursului la infracțiune poate fi oricine. Relevanța implementării activităților de reintegrare a persoanelor care și-au ispășit pedeapsa este dată de următoarele necesități:

- de a fi valorizate în comunitate,
- de a fi acceptate în societate,
- de relații sociale de suport din partea prietenilor, a familiei extinse,
- de a avea o locuință,
- de orientare și informare profesională,
- de a avea un loc de muncă.

Toate aceste necesități se manifestă pe fundalul constrângerilor multiple, printre care vom enumera câteva: *nivel economic și educațional scăzut*, care produce bariere comunicaționale și rezistență la schimbare, *lipsa sau diminuarea calificării, marginalizarea socioprofesională și stigmatizarea*. Este important a sublinia faptul că toate eforturile pot deveni inutile în condițiile în care societatea nu le oferă persoanelor care și-au ispășit pedeapsa șansa de a se integra în viața comunitară. În literatura de specialitate se menționează că eficiența procesului de reintegrare este determinată de o complexitate de factori, printre care unii sunt *generali* (realizarea dreptului la muncă, primirea unui ajutor social), iar alții – *particulari*, în raport cu situația actuală a sistemului penal.

În acest sens, este relevant studiul realizat de Eugene Heimler timp de 5 ani, în anii '70 ai secolului al XX-lea, pe un eșantion de tineri șomeri, în rezultatul căruia a fost elaborată „scala de funcționare socială”. S-a constatat că cei care „funcționează” în societate au o trăsătură comună, și anume: a satisfacției care corespunde nivelului de frustrare căruia ei îi pot rezista. A fost contruită o scală destinată a măsura relația dintre satisfacția și frustrarea pe care o persoană le simte la un moment dat și au fost identificate 5 domenii în care succesul și eșecul au fost exemplificate: muncă și interese, securitate financiară, relații de prietenie și relații sociale, viața familială. De asemenea, au fost identificate 5 domenii în care frustrarea blochează activitatea: depresia, alienarea sau sentimentul de persecuție, simptomele psihosomatice și, în sfârșit, modalitățile de evadare (precum consumul de alcool). Aplicarea scalei produce un scor pozitiv și unul negativ. În urma utilizării acestei scale se construiește un plan de acțiuni și o anumită perioadă serviciile de probațiune investesc resurse în această metodă de lucru, după care ea este utilizată de acei practicieni care sunt motivați de credința că prin ea se reduce infracționalitatea.

Cercetările realizate în Republica Moldova, în special prin intermediul Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă, denotă că categoriile cele mai defavorizate și descurajate pe piața muncii sunt tinerii, persoanele cu handicap, femeile care s-au aflat în concediul de îngrijire a copilului până la vârsta de 6 ani, cele care au îngrijit un copil cu dizabilități

până la 16 ani, șomeri de lungă durată, persoane de vârstă prepensionară și *persoanele eliberate din detenție*. Din cei 62.273 șomeri înregistrați în 2003 la oficiile forței de muncă (cu 1054 mai puțin decât în anul precedent), 503 sunt *persoane eliberate din instituțiile de detenție* (cu 42 mai mult decât în 2002); dintre aceștia doar 36 au fost plasați în câmpul muncii. Dacă pentru ameliorarea situației altor categorii defavorizate pe piața muncii se întreprind unele măsuri (spre exemplu, în anul 2004 de către Departamentul Tineret și Sport cu susținerea financiară a Băncii Mondiale, în municipiul Bălți și în raionul Cahul a fost implementat un *Program-pilot de granturi mici pentru integrarea socială a tinerilor*), apoi în cazul persoanelor eliberate din instituțiile de detenție acestea iau forma unor planuri de viitor. Astfel, se planifică efectuarea unui studiu privind situația persoanelor marginalizate, inclusiv a persoanelor eliberate din detenție, și vor fi create 3 Centre-pilot de integrare pe piața muncii a acestor categorii; totodată, se lucrează la elaborarea unui mecanism de stimulare a agenților în vederea angajării categoriilor date de persoane.

Conform prevederilor *Legii cu privire la adaptarea socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție, nr.297-XIV din 22.04.1999*, statul își asumă responsabilitatea în asigurarea acestora cu informație veridică despre locurile de muncă vacante. În acest scop, administrația penitenciarului este obligată să-i aducă la cunoștință condamnatului cu 6 luni înainte de eliberare normele legislative, drepturile și obligațiile în procesul de căutare a unui loc de muncă. În cazul în care condamnatul își precizează opțiunile privind viitorul loc de muncă, administrația penitenciarului expediază Serviciului de Stat pentru utilizarea forței de muncă informația necesară pentru a organiza plasarea acestuia în câmpul muncii.

Începând cu 22 august 2000 Agenția Națională acordă o indemnizație unică pentru persoanele eliberate din locurile de detenție, conform prevederilor Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 871 din 22.08.2000 cu privire la aprobarea Regulamentului privind modul de plată a indemnizației unice pentru persoanele eliberate din locurile de detenție. De indemnizație unică beneficiază persoanele care au fost eliberate și s-au

înregistrat la agenția teritorială pentru ocuparea forței de muncă în termen de 3 luni calendaristice de la data eliberării din locurile de detenție. La cererea depusă de persoana respectivă în mod obligatoriu urmează a fi anexate copia buletinului de identitate și copia certificatului de eliberare din locurile de detenție. Indemnizația unică se stabilește în mărime de 75 la sută din salariul mediu pe economia națională pentru anul precedent din mijloacele bugetului de stat, alocate bugetului asigurărilor sociale de stat pentru achitarea ei. Astfel, în anul 2000 de această indemnizație au beneficiat 8 persoane, în anul 2001 – 265 persoane, în anii 2002 și 2003 au beneficiat, corespunzător, câte 496 persoane, în 2004 numărul beneficiarilor a crescut până la 1050 persoane, iar mărimea acesteia constituie 827,85 lei.

Cu toate că, conform datelor statistice, anual sunt eliberați circa 1500-2000 deținuți, numărul beneficiarilor de indemnizația unică este relativ mic din cauză că:

- există persoane care la eliberare din penitenciar nu dispun de actul de identitate (sau îl pierd) și de domiciliu permanent, din care motiv nu se pot adresa la agențiile teritoriale;
- în Transnistria nu există agenții pentru ocuparea forței de muncă, iar autoritățile transnistrene nu acordă asemenea indemnizații;
- din cauza barierelor psihologice, un număr mare de persoane eliberate din detenție nici nu se adresează la agenții pentru a solicita indemnizația.

În conformitate cu art.16 din *Legea privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, nr.102-XV din 13 martie 2003*, o responsabilitate a *Agenției Naționale este medierea muncii*, prin care se realizează comunicarea dintre angajatori și persoanele aflate în căutarea unui loc de muncă, în scopul corelării cererii cu oferta forței de muncă. Serviciile de mediere se acordă gratuit tuturor persoanelor care nu dispun sau care doresc să-și schimbe locul de muncă. În cazul Republicii Moldova ele constau în:

- difuzarea informației privind locurile de muncă vacante, precum și condițiile de ocupare a acestora. Această direcție de activitate

se concretizează în anunțarea locurilor vacante în presa locală și republicană, prin intermediul posturilor de radio (spre exemplu, emisiunea radiofonică săptămânală „Piața forței de muncă. Locurile de muncă”), prin editarea buletinului informativ „Piața muncii”;

- organizarea serviciului medierii electronice în agențiile din Chișinău, Bălți și din raionul Cahul;
- desfășurarea activităților de mediere prin aplicarea metodologiei asistențiale (interviu, consiliere, pretestarea candidaților în conformitate cu pregătirea, abilitățile și interesele acestora).

Politicile sociale în domeniul șomajului presupun și susținerea materială a persoanelor ce se află în căutarea unui loc de muncă prin acordarea *indemnizației de șomaj*. De menționat că în anul 2003 a fost modificat esențial sistemul național de protecție socială a șomerilor. Astfel, o dată cu implementarea noii legislații, perioada de acordare a ajutorului de șomaj a crescut de la 9 luni până la 12 luni, iar mărimea ajutorului de șomaj constituie 50-60% din salariul mediu pe economia națională pentru anul precedent și nu se mai reduce la fiecare 3 luni, după cum prevedea cadrul legislativ vechi. Conform noii legislații, perioada de acordare a ajutorului de șomaj și mărimea lui se stabilește diferențiat, în funcție de stagiul de cotizare al beneficiarului și se acordă numai persoanelor care au contribuit la bugetul asigurărilor sociale pe o perioadă de cel puțin 12 luni în ultimele 24 luni anterior momentului înregistrării la oficiile forței de muncă (vezi *Tabelul 1*). În anul 2003 de ajutor de șomaj au beneficiat 7.606 șomeri din cei 62.273 șomeri înregistrați, ceea ce constituie 12,22% (cu 40% mai puțin decât în anul 2002), din cauză că indemnizația se acordă doar persoanelor asigurate în sistemul public de asigurări sociale, al căror număr este redus. În anul 2003 au beneficiat de *indemnizație de șomaj* 275 persoane eliberate din locurile de detenție, ceea ce reprezintă 4 la sută în structura totală a persoanelor care au obținut indemnizația.

Reieșind din aceste restricții, s-a decis ca, începând cu 1 ianuarie 2005, să se acorde alocația de integrare/reintegrare profesională unor categorii defavorizate, care nu au contribuit la bugetul asigurărilor de stat,

printre care în primul rând se menționează și persoanele eliberate din detenție. Alocația dată este o sumă fixă, neimpozabilă, care se acordă pe o perioadă de cel mult 9 luni calendaristice și reprezintă 15 la sută din salariul mediu pe economia națională pe anul precedent.

Tabelul 1

Perioada stagiului de cotizare, mărimea indemnizației și durata de primire a acesteia¹

<i>nu mai puțin de 1 an – până la 5 ani</i>	50% din salariul pe economie în anul precedent, perioada de plată 6 luni calendaristice
<i>5 – 10 ani</i>	55% din salariul pe economie în anul precedent, perioada de plată 9 luni calendaristice
<i>peste 10 ani</i>	60% din salariul pe economie în anul precedent, perioada de plată 12 luni calendaristice

Finalizând, vom menționa că actualmente realizarea măsurilor de reintegrare socioprofesională a persoanelor care și-au ispășit pedeapsa, în special a tinerilor infractori și a celor aflați la prima abatere, poate fi considerată cea mai complexă componentă, deoarece de reușita ei depinde statutul social al persoanelor reîntoarse în societate și bunăstarea întregii societăți.

Bibliografie

1. Grosu N. *Tratat de sociologie. Abordare teoretică.* –București: Expert, 2000.
2. *Piața muncii în Republica Moldova în anul 2003.* Raportul Ministerului Muncii și Protecției Sociale. -Chișinău, 2004.
3. Stegăroiu D. *Șomajul: prezent și perspective.* -Cluj-Napoca: UBB, 1993.

¹ *Piața muncii în Republica Moldova în anul 2003.* Raportul Ministerului Muncii și Protecției Sociale. -Chișinău, 2004.

DEPĂȘIREA ȘI PROFILAXIA STRESULUI OCUPAȚIONAL ÎN PROCESUL PRESTĂRII SERVICIILOR ASISTENȚIALE ÎN SPAȚIUL JUSTIȚIEI JUVENILE

Valentina Pritcan,

*doctor, conferențiar universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „A.Russo”*

Prestarea serviciilor de asistență socială, psihologică, juridică, medicală în spațiul justiției juvenile impune trăirea frecventă de către profesioniști a unor evenimente stresante. Mulți dintre ei consideră că evenimentele care sunt enervante, dar temporare, nu produc daune de durată. Totuși, cercetătorii au ajuns la concluzia că, în timp, stresul are urmări și asupra corpului omenesc, făcându-l vulnerabil la boli/boală. Expunerea repetată la evenimente stresante și repetarea frecventă a schimbărilor psihologice care însoțesc stresul (tensiune ridicată, nivel ridicat al zahărului în sânge, respirație inegală etc.) aduc cu sine uzura sistemului psihic. La rândul său, acesta poate constitui baza unei serii de manifestări somatice, incluzând bolile de inimă, hipertensiunea și chiar cancerul. Câmpul justiției juvenile este marcat de diversitate, evenimente imprezibile, cruditate, ostilitate etc. Apare nevoia ca profesioniștii ce prestează servicii asistențiale în spațiul justiției juvenile să cunoască semnele distinctive ale stresului ocupațional, impactul lui asupra sănătății, să-și dezvolte abilități de depășire și profilaxie a lui.

Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language explică etimologia cuvântului „stres” ca provenind parțial din abrevierea cuvântului englezesc „distres”, parțial din cuvântul „estrece” din vechea franceză, ce aveau înțelesurile de „constrângere, suferință”, și derivate din latinescul „strictus”, participiul trecut al lui „stringere”, cu înțelesul de „a trage (din) greu”. Termenul de „stres” desemnează o serie de substantive înrudite ca înțeles, dar cu nuanțe ce pot diversifica sensul: încordare, presiune, povară, forță, efort, solicitare, tensiune, constrângere etc.

M.Zlate susține că stresul este o experiență emoțională negativă, însoțită de schimbări psihologice, biochimice și comportamentale destinate

reducerii sau adaptării la stresor, fie prin manipularea situației pentru a modifica stresorul, fie prin reducerea, aplanarea efectelor. Cei mai mulți dintre noi considerăm stresul o condiție intrinsecă în anumite împrejurări. Totuși, în ciuda unor asemănări în ceea ce privește experiența stresului, nu toată lumea percepe același eveniment ca fiind stresant. De exemplu, o persoană poate privi un interviu profesional ca pe o amenințare, în timp ce o alta îl poate considera o provocare. Faptul că stresul există, că este o realitate poate determina perceperea lui ca un proces psihologic. Aceasta înseamnă că evenimentele sunt stresante mai ales atunci când sunt privite ca atare și nu altfel.

Savanții au încercat să identifice factorii care determină trăirea evenimentelor drept stresante. Se știe că adesea unele evenimente sunt evaluate ca fiind mai stresante decât altele. Orice eveniment care atrage după sine adaptare, reglări, schimbări sau cheltuirea resurselor poate deveni stresant. Mulți autori au arătat că situațiile care nu pot fi controlate sau anticipate sunt mai stresante decât cele opuse lor. Acest lucru se întâmplă pentru că astfel de evenimente nu-i dau celui care se confruntă cu situația respectivă posibilitatea de a-și face un plan sau de a „inventa” metode pentru a face față problemei, situației. Din numeroase experiențe s-a constatat că lucrurile și evenimentele ambigue sunt percepute ca fiind mai stresante decât cele clare. Explicația ar fi că problemele clare oferă posibilitatea de a găsi soluții și nu te țin în stadiul de rezolvare a problemei, de căutare a soluției. Evenimentele care nu-și găsesc rezolvarea sunt mai stresante decât cele pe care o persoană le poate rezolva. Dacă acest lucru poate părea evident, cercetătorii tind să ignore faptul că oamenii sunt agenți activi și conștienți care încearcă să-și depășească problemele, și de multe ori chiar reușesc.

Există o diversificare de sensuri ale cuvântului „stres”, înțeles ca:

- element al lumii externe inductor al unei reacții de constrângere intensă a ființei umane;
- proces reacțional fiziologic indus de aceste agresiuni exterioare;
- dezechilibrul dintre exigențele exterioare și posibilitățile organismului de a le face față.

În calitate de componente fundamentale ale stresului apar:

- stresorii (sursele de stres);

- reacțiile la stres și/sau consecințele lui;
- particularitățile individuale care mediază comportamentul în stres.

Simptomele stresului pot fi clasificate în:

- *fizice* (dureri de cap, tulburări cardiovasculare, deficiențe gastrointestinale, alergii, probleme dermatologice, tulburări ale somnului și ale respirației etc.);

- *psihologice* (probleme emoționale și cognitive, precum: insatisfacția muncii, depresia, anxietatea, plictiseala, frustrarea, izolarea, resentimentul etc.);

- *comportamentale*: a) cele referitoare la persoană (evitarea lucrului, utilizarea alcoolului și drogurilor, pofta exagerată sau diminuată de mâncare, agresivitatea față de colegi sau membrii familiei, probleme interpersonale etc.); b) cele cu impact organizațional (absenteism, fluctuație profesională, predispoziție spre accidente, productivitate scăzută etc.).

Selye descrie stresul ca având patru variații fundamentale, dispuse pe două dimensiuni: *distresul* vs. *eustresul* și *hiperstresul* vs. *hipostresul*.

Termenul de „*eustres*” desemnează nivelul unei stimulări psihoneuroendocrine moderate, optime, care menține echilibrul și tonusul fizic și psihic al persoanei, starea de sănătate și induce o adaptare pozitivă la mediu.

Stresul ce depășește o intensitate critică, a cărei valoare variază în limite largi de la individ la individ, este desemnat prin termenul de „*distres*”. Distresul este provocat de supraîncărcări, suprastimulări intense și prelungite, care depășesc resursele fiziologice și psihologice personale, rezultând scăderea performanței, insatisfacție, tulburări psihosomatice și fizice.

Termenul de „*hiperstres*” desemnează un nivel de suprastimulare ce depășește limitele adaptabilității ducând de la suprasolicitarea mecanismelor adaptative până la epuizarea lor.

Termenul de „hipostres” desemnează un nivel de substimulare ce duce la o lipsă de autorealizare manifestată prin imobilitate fizică, plictiseală și deprivare senzorială.

Stresul ocupațional, numit și profesional, este generat de locul de muncă. El apare ca urmare a unor resurse psihice insuficiente pentru a face față solicitărilor și exigențelor profesionale. În asemenea situații putem vorbi de un stres profesional ocupațional sau despre stres în activitatea profesională. Uneori, stresul profesional este considerat ca având un caracter benefic pentru performanțele angajaților. În asemenea situații ne referim la un „eustress” care motivează și mobilizează resursele individuale; în caz contrar, când efectele stresului se răsfrâng negativ asupra sănătății persoanei, vorbim despre „distress”.

După evaluarea evenimentelor stresante și a potențialului de care dispune o persoană pentru a le face față, individul adoptă o serie de strategii adaptive sau de ajustare (în engleză, *coping*). Acestea sunt de două tipuri: directe sau de vigilență, respectiv indirecte sau de evitare. Primele direcționează atenția persoanei spre modalități de neutralizare a stresului pentru a controla sau preveni efectele acestuia, în timp ce celelalte privesc modalitățile de deturnare a atenției de la sursa stresului în direcția autoapărării eu-lui.

Agenții inductori de stres la locul de muncă devin zonă de interes a cercetărilor actuale. Începând cu anii '90, o dată cu accentuarea globalizării, angajații sunt supuși unor situații tot mai stresante, date fiind schimbările care au loc și care conduc la o creștere a insecurității posturilor și la suprasolicitare în muncă. După Cranwell-Ward, cele mai afectate organizații din perspectiva stresului perceput sunt organizațiile care au ca obiect de activitate oferirea de servicii, cele care au suferit modificări tehnologice importante și cele care s-au restructurat într-o măsură semnificativă. Din nefericire, pe cât de evident este impactul pe care îl are stresul asupra angajaților, prin scăderea productivității și satisfacției în muncă, pe atât de puțin este el luat în considerare de conducerea multor companii. Acest fapt este cu atât mai valabil cu cât este vorba despre asumarea responsabilității pentru apariția stresului. Astfel, angajatorii vor

fi foarte rar de părere că angajații lor muncesc prea mult și că ar trebui eliberați de anumite responsabilități, deoarece ei sunt mânați de două principii clare: productivitatea muncii și orientarea spre profit. În același timp, majoritatea angajaților acceptă această situație deoarece slujba lor depinde implicit de îndeplinirea acelor cerințe ridicate.

Dintre multitudinea de factori legați de activitatea profesională, care pot da naștere stresului, putem distinge cinci categorii de factori: intrinseci muncii desfășurate; legați de rolul angajatului în cadrul organizației; vizând relațiile de la locul de muncă; vizând dezvoltarea carierei; legați de structura și climatul organizațional. La aceștia se adaugă și unii factori generali, ce țin de incertitudinea mediului politic și economic al țărilor aflate în tranziție.

Un fenomen cu caracter disfuncțional determinat de stres, dar nu numai, este oboseala, percepută ca o reacție a organismului de readaptare și refacere a funcțiilor sale în urma unor solicitări intense sau repetate de consum energetic din partea organismului. În general, oboseala este un fenomen reversibil, deoarece, în urma unei perioade de repaus, organismul își reface capacitatea de funcționare normală. Prin această caracteristică ea se deosebește de surmenaj, ca o formă de oboseală ireversibilă și care necesită tratament medical pentru recuperare.

Oboseala poate fi clasificată în diverse moduri, dintre care am putea distinge: oboseala musculară (determinată de un efort predominant fizic), oboseala neurosenzorială (cauzată de tensiuni ale analizatorilor) și oboseala psihică (determinată de factori de natură psihică) (Enache, 2003). O dată cu automatizarea apărută în industrie, oboseala fizică tinde să se manifeste tot mai rar în muncă, în schimb oboseala intelectuală (psihică) apare tot mai frecvent.

Prestarea serviciilor de asistență socială și psihologică în spațiul justiției juvenile presupune un consum energetic, prin urmare poate implica apariția oboselii. Din acest punct de vedere, oboseala este un fenomen de dezadaptare constând în tulburarea raportului optim dintre randament și consumul energetic sub nivelul minim necesar desfășurării în mod eficient a activității (Jurcău, 2003). O poziție oarecum opusă prezintă

Pufan (1978), care consideră oboseala un fenomen de prevenire a epuizării capacității de muncă, și nu epuizarea ca atare a energiei necesare muncii.

Între multitudinea de factori care pot provoca oboseala în procesul prestării serviciilor de asistență socială și psihologică în spațiul justiției juvenile amintim: factorii de mediu (temperatură, umiditate, luminozitate, zgomot etc.); factorii de natură psihică (responsabilități, conflicte, temeri, depresii, atenția încordată etc.); factorii ce țin de natura muncii (monotonie, rutină, efort fizic, ritm de muncă); factorii de natură medicală determinați de anumite boli. O altă grupare, oarecum similară, stipulează la fel patru categorii de cauze ce favorizează apariția oboselii: factorul om; utilajele folosite; caracteristicile mediului; sarcinile de îndeplinit. Acestea au drept punct comun o cheltuială energetică ridicată sau un volum energetic redus.

Indiferent de tipul de factori care au contribuit la apariția oboselii în procesul prestării serviciilor de asistență socială, psihologică, juridică, medicală etc. în spațiul justiției juvenile, există mai multe forme de manifestare a acesteia. Ele pot fi grupate în patru categorii: manifestări fiziologice, psihice, sociale și în plan profesional (Jurcău, 2003).

Aceste manifestări pot fi evaluate printr-o multitudine de probe, care vizează în principal performanțele subiecților, fie sub forma timpului de reacție, fie a numărului de erori ori a capacității de decizie.

Prevenirea oboselii sau refacerea după instalarea acesteia în procesul prestării serviciilor asistențiale în spațiul justiției juvenile se poate face printr-un program de lucru eficient. Astfel, durata unei zile de lucru, a numărului de ore de muncă pe săptămână, durata și calitatea concediului de odihnă sunt numai câteva măsuri generale de care trebuie să ținem seama pentru a neutraliza efectele oboselii. După Enache (2003), remediile pentru oboseală în munca de birou privesc atât nivelul vieții personale, cât și cel al vieții profesionale. În privința vieții personale, cele mai eficiente măsuri de combatere a oboselii constau într-o viață activă lipsită de conflicte și tensiuni sau excese. În privința vieții profesionale, oboseala poate fi combătută prin recunoașterea de către conducere a

importanței luptei împotriva oboselii, însoțită de o serie de măsuri ergonomice.

Managementul prestării serviciilor asistențiale în spațiul justiției juvenile are un rol strategic foarte important, anume acela de a oferi o imagine asupra importanței pe care factorii psihosociali din mediul de muncă o au pentru sănătatea omului și de a atrage atenția asupra faptului că un bun mediu de muncă oferă condiții atât pentru satisfacția în muncă, cât și pentru eficiență și productivitate sporită.

Condițiile psihologice și sociale privind mediul de muncă implică mult mai mult decât doar riscurile de îmbolnăvire. Pentru individ, pentru unitatea în care lucrează acesta, cât și pentru societate în ansamblu, este esențială crearea unui mediu de muncă în care sunt îndeplinite condițiile de bază privind eficiența, satisfacția personală și confortul muncii.

Este imposibilă o trecere în revistă în acest scurt ghid a tuturor situațiilor, în care amenajarea locului de muncă și diferitele percepții ale angajaților privind mediul în care muncesc sunt în strânsă legătură cu efectele negative asupra stării de sănătate, atât din punct de vedere fizic, cât și psihic. Scopul nostru este în primul rând de a supune atenției problemele psihosociale privind mediul de muncă, care de obicei sunt numite conflicte la locul de muncă și tratament discriminatoriu.

Dintre factorii care influențează pozitiv prestarea serviciilor asistențiale în spațiul justiției juvenile enumerăm: posibilitățile ca angajatul să-și influențeze procesul muncii, posibilitățile de dezvoltare profesională, sentimentul de siguranță legat de păstrarea postului pe care îl deține și siguranța în muncă în general, precum și relațiile bune cu colegii de muncă și cu conducerea unității. Acești factori sunt un bun suport pentru profilactica arderii profesionale.

Exemple de factori care influențează negativ prestarea serviciilor asistențiale în spațiul justiției juvenile sunt teama de concediere și amenințările privind o eventuală concediere, reducerile de salariu, posibilitățile reduse ca angajatul să-și influențeze propriul mediu de muncă, relațiile proaste cu colegii de muncă sau cu conducerea unității, un conținut al muncii prea puțin stimulat și plictisitor și insuficient sprijin social.

Acești factori negativi conduc la disconfort și pot cauza îmbolnăviri profesionale /ardere profesională. Cea mai mare parte a responsabilității în identificarea problemelor îi revine angajatorului. El are obligația de a se implica energetic în activitatea de prevenire și rezolvare a problemelor psihosociale din mediul de muncă. Factorii de risc psihosociali identificați se deosebesc între ei prin faptul că unii sunt mai ușor, alții mai greu de observat.

Confruntată frecvent cu situații stresante, ființa umană și-a dezvoltat de-a lungul filogenezei o serie de mecanisme prin care face față stresului. Depășirea și profilaxia stresului ocupațional în procesul prestării serviciilor asistențiale în spațiul justiției juvenile se realizează de către profesioniști prin formule specifice. Ei acționează fie *preventiv*, pentru a modifica sau anihila prezumtivele efecte negative ale unei situații viitoare, fie *adaptativ*, în sensul reducerii distresului, dacă acesta a fost deja indus. Mecanismele de prevenție și adaptare la stres sunt cunoscute, în literatura de specialitate, sub numele de *coping*. Termenul „coping” a devenit un termen internațional. El este preluat ca atare și în limbile franceză, germană. Îl vom utiliza și noi ca atare, folosind însă ca sinonime și sintagmele „mecanism de adaptare”, „mecanism de gestiune a stresului”. În fapt, el desemnează toate modalitățile de a face față stresului pe care le utilizează ființa umană.

Noțiunea de *coping* a fost introdusă în lexiconul psihologic de către Lazarus (1966) care a susținut-o apoi printr-o prodigioasă activitate de cercetare în domeniul stresului. Ulterior ea a fost preluată de majoritatea cercetătorilor interesați de problematica stresului, devenind una dintre cele mai uzitate noțiuni psihologice aflate în circulație la ora actuală. Succesul propunerii terminologice și conceptuale a echipei lui Lazarus se explică nu numai prin numărul impunător de studii publicate referitor la problematica copingului, ci și prin acordul cvasiunanim al psihologilor, de pe la mijlocul deceniului șase, că paradigma lansată de Hans Selye (1956) asupra stresului trebuia depășită. Stadiile reacției de stres – reacția de alarmă, rezistența și epuizarea – trebuiau integrate într-o teorie mai cuprinzătoare care să includă, alături de modificările biologice, atât componentele

comportamentale, cât și pe cele cognitive. În acest climat a apărut și a fost repede asimilată noțiunea de „coping”.

Ca o primă aproximație, copingul desemnează orice mecanism de prevenție și adaptare la stres, orice tranzacție între subiect și mediu în vederea reducerii intensității stresului. În ultimele decenii, pe măsură ce problematica stresului și a adaptării la stresul ocupațional în procesul prestării serviciilor asistențiale în spațiul justiției juvenile a început să intereseze tot mai mulți cercetători, s-au propus diverse explicații ale mecanismelor de coping.

M.Miclea afirmă în lucrarea sa “Stres și apărare psihică” că mecanismele de coping pot fi grupate în trei mari categorii: *comportamentale*, *cognitive* și *biochimice*. Finalitatea acestor mecanisme diferite este aceeași: reducerea stresului. Cauza *imediată* sau *cauza eficientă*, cum se spune în epistemologie, a reducerii distresului poate fi un comportament manifestat, o mediere cognitivă sau o modificare biochimică.

Intervenția mecanismelor de coping cognitiv se face fie chiar în momentul evaluării situației stimul, fie după ce această evaluare a avut loc (ex., represia sau intelectualizarea traumei). În acest din urmă caz el modifică reevaluările ulterioare. Orice reevaluare a traumei cu consecințe benefice are funcție de coping. Formele pe care le pot îmbrăca mecanismele de coping cognitiv sunt foarte variate: de la „corectarea” evaluărilor inițiale sau reevaluarea resurselor proprii la planificarea rezolvării problemei, evaziunea în imaginar, gândire magică sau raționalizarea eșecului.

Unele modalități de adaptare la stres sunt induse deliberat de subiectul însuși (ex., consumul de medicamente, vitamine, alcool, droguri etc.). Mai relevante pentru psihologul și asistentul social practicant sunt *tehnicile de relaxare* care, pe lângă efectele lor psihocomportamentale, optimizează și reacția biologică de stres: antrenamentul autogen, bio-feed-back-ul și hipnoza. Prin consecințele lor biochimice aceste tehnici modifică reacția biologică de stres. Toate aceste tehnici induc o *reacție de relaxare* (dominanta sistemului nervos parasimpatic) opusă *reacției de stres* asociată cu dominanța sistemului nervos simpatic.

Între factorii psihologici, un rol esențial în prevenirea stresului îl are percepția ridicată a eficienței personale. Prin acest termen se definește încrederea unei persoane că poate îndeplini o sarcină specifică. Asemenea credințe influențează comportamentul persoanei respective, generând mai multă perseverență în fața obstacolelor și a frustrărilor și, implicit, șanse de succes mai mari. Din cele prezentate se poate observa importanța acestei percepții a propriei eficiențe în evaluarea agentului stresant. Astfel, nivelul stresului perceput va fi mult redus în cazul profesioniștilor care nutresc credința că pot depăși obstacolele ivite. Din fericire, aceste credințe pot fi învățate în timp, fiind un mijloc eficient de combatere a stresului.

Toți factorii psihologici de prevenire sau combatere a stresului pot impune o serie de intervenții la nivel individual, nespecifice psihologiei muncii sau organizaționale. Din acestea putem aminti terapiile de sorginte cognitiv-comportamentală, tehnicile de relaxare, tehnicile de bio-feed-back sau programele de *training* vizând managementul stresului sau al timpului ori îmbunătățirea abilităților sociale. Primele sunt denumite intervenții secundare, iar programele de *training* – intervenții terțiare, ambele acționând mai degrabă la nivelul reducerii morbidității generale decât la nivelul agenților inductori de stres ocupațional.

Pe lângă aceste acțiuni generale, există o serie de intervenții primare menite să combată stresul ocupațional. Aceste intervenții urmăresc să reducă influența unor agenți organizaționali nocivi: micșorarea ambiguității rolului, raționalizarea programului de lucru, ameliorarea climatului organizațional, realizarea unor programe de sănătate etc. Până în prezent există puține informații în baza cărora dintre cele trei tipuri de intervenție s-ar putea distinge cea care pare a fi mai eficientă în prevenirea și combaterea stresului; de aceea, putem recomanda, o combinare a celor trei tipuri de intervenție (Tennant, 2001).

Nu numai factorii de natură psihologică pot conduce la diferențieri între specialiștii ce prestează servicii asistențiale în spațiul justiției juvenile în ceea ce privește rezistența lor la stresul profesional. La fel de eficientă este o experiență bogată în muncă care poate fi sursa unor

strategii de *coping* menite să reducă nivelul stresului, în vreme ce o rețea de suport social bine dezvoltată poate asigura un sprijin mai consistent persoanelor aflate în situații de stres.

Constatăm că stresul profesional (ocupațional) este trăit de un număr mare de asistenți sociali și psihologi ce prestează servicii asistențiale tinerilor aflați în conflict cu legea. Considerăm că ei pot utiliza în calitate de soluții de reducere și profilaxie a stresului ocupațional planul elaborat de Christian Barnard în baza cercetărilor sale:

1. Cunoașteți-vă propria personalitate

Este important să determinați ce fel de persoană sunteți pentru a cunoaște gradul sau tipul de stres pe care sunteți în măsura sa-l suportați. Cunoașterea propriei personalități înseamnă stăpânirea reacțiilor Dvs., prevenirea unor manifestări negative care pot apărea la nivelul psihicului Dvs. aflat în confruntare cu factorii perturbatori exteriori.

2. Alegeți cea mai buna reacție contra stresului

Evitați surmenajul, conservând un bun echilibru între activitate și repaus, asigurați-vă o durată suficientă de somn. Învățați să spuneți NU unor activități care depășesc posibilitățile Dvs. de manifestare / rezolvare. Rețineți în memorie momentele critice pe care le-ați parcurs în ultimul timp în familie, la școală sau serviciu, pentru a încerca evitarea lor. Dacă ați solicitat sfaturi medicale, respectați-le.

3. Depășiți stresul profesional

Organizați-vă mai bine timpul și aprofundarea problemelor. Evitați indecizia, fixați-vă obiective realiste, cultivați umorul și căutați să realizați permanent o comunicare amicală cu toți cei din jur. Recunoașteți-vă limitele și învățați din propriile greșeli. În dialogul cu ceilalți, vorbiți lent și calm, reflectați mai întâi la tot ceea ce veți face sau spune, ascultați cu atenție partenerul de dialog.

4. Nu vă neglijați propria familie

Familia reprezintă nucleul de liniște și siguranță, ceva care să vă apere de agresiunile inerente ale mediului. Căutați să petreceți vacanțele sau

sfârșitul de săptămână într-un mod liniștit, cât mai agreabil, în mijlocul membrilor familiei.

5. Viața Dvs. vă aparține

Adesea factorii de stres se reduc la problemele de organizare a propriilor activități. Nu mâncați repede, nu beți repede, nu fiți totdeauna pe graba. În orice situație, păstrați-vă demnitatea.

6. Efectuați zilnic următorul exercițiu de relaxare:

Așezați-vă confortabil într-un fotoliu sau întins pe spate pe un pat. Închideți ochii, relaxați pe rând mușchii, începând cu cei ai picioarelor și terminând cu ai feței. Căutați să păstrați circa 10 min. aceasta stare de relaxare, într-o ambianță sonoră adecvată (liniște sau fond muzical lent); inspirați și expirați lent aerul numai pe nas.

7. Folosiți formule de autosugestie

Dimineța puteți repeta în gând: azi va fi o zi frumoasă, sunt plin de energie, sunt calm și liniștit, azi am să fiu bine dispus, etc. Formulele de seară au scopul de a liniști și relaxa: sunt degajat, mă voi odihni bine, am avut o zi plăcută etc.

8. Dormiți cât vă este necesar

Somnul este foarte important pentru sănătate. Fără o durată suficientă de somn reparator, fiecare din noi este mai iritabil, lipsit de energie și entuziasm. Somniferele nu au decât o utilitate limitată și dau efecte secundare nefaste. Înainte de a adormi, țineți cont de următoarele sfaturi:

- Eliberați-vă spiritul de problemele zilei; a privi televizorul nu este o soluție.
- Dacă vă petreceți ziua stând tot timpul pe scaun, seara faceți o plimbare sau exerciții fizice.
- Stabiliți un ritual al culcatului, pe care să-l exersați fără nici o grabă.
- Odată întins în pat, încercați să respirați lent, parcă ați dormi deja.
- Simțiți-vă mușchii cum se relaxează.

- Calmați-vă respirația până ce devine de neauzit, rămâneți imobil; somnul apare automat.
- Dacă nu puteți adormi, nu stați culcat la nesfârșit, ridicați-vă și beți ceva cald, de preferință ceai sau lapte; încercați apoi să adormiți citind ceva.

Bibliografie

1. Barus-Michel J. *Crize: abordare psihospecială clinică*. -Iași: Polirom, 1998.
2. Bogathy Z. *Pregătirea și formarea profesională // Introducere în psihologia muncii*. -Timișoara, 2002.
3. Chirică S. *Psihologia organizațională: modele de diagnoză și intervenție*. -Cluj-Napoca, 1996.
4. Iosif G. *Managementul resurselor umane. Psihologia personalului*. -București, 2001.
5. Miclea M. *Stres și apărare psihică*. -Cluj-Napoca, 1997.
6. Mitrofan I. (coord.) *Cursa cu obstacole a dezvoltării umane: psihologie, psihopatologie, psihodiagnoză, psihoterapie centrată pe copil și familie*. -Iași: Polirom, 2003.
7. Sillamy N. *Dicționar de psihologie*. -București: Univers Enciclopedic, 1996.
8. Гросс Г.Ф. *Побеждать на работе и дома*. -Москва, 1997.
9. Пущкарев А.Л. *Посттравматическое стрессовое расстройство: диагностика, психофармакотерапия, психотерапия*. -Москва, 2000.

EVALUAREA PROGRAMELOR DE ADMINISTRARE COMUNITARĂ A JUSTIȚIEI

Sorin CACE,
cercetător științific principal,
Institutul de Cercetare a Calității Vieții,
Academia Română

Modul în care se implementează programele de administrare a justiției la nivel comunitar trebuie evaluat astfel încât să putem cunoaște ce rezultate și efecte au fost produse.

Vom prezenta o metodă de evaluare a programelor în acest domeniu, și anume: *evaluarea participativă*.

Etapele în evaluarea participativă:

1. Să se cadă de acord asupra evaluării participative.
2. Trebuie să se decidă cu exactitate ce obiective vor fi evaluate.
3. Când au căzut de acord asupra obiectivelor ce trebuie evaluate, trebuie ales un mic grup de coordonare care să planifice și să organizeze cu atenție toate detaliile evaluării.
4. Trebuie decis care sunt cele mai bune metode ce vor fi folosite pentru atingerea obiectivelor evaluării.
5. În alegerea metodei trebuie să ținem cont, indiferent de mijloacele de culegere a datelor, de resursele umane și de timp disponibile.
6. Când decizia este luată, se scrie planul evaluării. Acest plan arată de ce, cum, când și unde are loc evaluarea și pe cine va implica.
7. Apoi trebuie concepute și testate metodele de evaluare. Se realizează instrumentele de lucru și se pregătesc participanții la programul de evaluare.

8. După realizarea și testarea instrumentelor, acestea sunt mult utilizate în culegerea informațiilor care să răspundă cerințelor evaluării.
9. Se analizează informațiile și datele culese, în principal de către coordonatorii programului.
10. Rezultatele analizei sunt prezentate în funcție de beneficiar.
11. Participanții la program trebuie să decidă cum vor fi utilizate rezultatele evaluării și care este rolul lor în atingerea obiectivelor și pentru creșterea eficienței programelor.

De ce evaluăm?

Evaluarea înseamnă judecarea unor valori sau valoarea unor lucruri sau fapte. Pentru noi înseamnă ajutarea acelor care sunt implicați în diferite programe de dezvoltare și care apreciază (judecă) valoarea a ceea ce fac. O parte dintre ei își monitorizează deja propria activitate și pot realiza o evaluare fundamentată științific.

Evaluarea și scopul ei pot fi prezentate în mai multe feluri:

- a) ceea ce s-a realizat;
- b) măsurarea progresului în raport cu obiectivele programului;
- c) perfecționarea monitorizării (culegerii de informații);
- d) identificarea punctelor forte și a celor slabe;
- e) a vedea eficiența programului (utilitatea lui);
- f) analiza cost/beneficiu;
- g) planificarea și organizarea unui program de activitate îmbunătățit;
- h) ameliorarea experienței (prevenirea greșelilor sau folosirea unor metode bune deja testate);
- i) creșterea eficienței;
- j) introducerea unei mai bune planificări în concordanță cu nevoile oamenilor.

De ce mai evaluăm?

- pentru a îmbunătăți metodele de monitorizare;
- pentru a afla punctele forte și punctele slabe;
- pentru a-ți critica propria muncă;
- pentru a compara programul cu altele asemănătoare;
- pentru a fi capabil să-ți îmbunătățești experiența;
- pentru a vedea eficacitatea eforturilor;
- pentru a constata dacă munca ta este prea costisitoare în raport cu rezultatele;
- pentru a aduna mai multe informații;
- pentru a face munca noastră mai eficientă;
- pentru a ne ajuta pe noi înșine în a face în viitor planuri mai bune;
- pentru a ne ajuta să determinăm direcția în care mergem (dacă suntem nevoiți să schimbăm direcția);
- pentru a vedea ce am realizat;
- pentru a cuantifica progresul.

În evaluare ne concentrăm pe:

- programul de activitate;
- resursele umane;
- informații;
- fapte și imagini.

Alte motive pentru care evaluăm:

- pentru că o cer agențiile finanțatoare;
- pentru că o cer ministerele;
- pentru că finanțatorii doresc să vadă dacă merită să suporte în continuare cheltuielile necesare realizării programului nostru;
- pentru că cercetătorii vor să încerce noi tehnici de evaluare.

Participanți la evaluare

Putem distinge patru tipuri de participanți care pot să efectueze evaluarea programelor de administrare comunitară a justiției.

În primul rând, *instituțiile finanțatoare* care sunt legitimate sau autorizate să verifice atingerea obiectivelor stabilite prin contract. Acestea pot fi reprezentate de: directori de comisii, departamente, consilii, oficii de management și buget. În multe situații, donatorii dețin locul central în eforturile de evaluare.

Următorul este reprezentat de administratorii sau executivul programelor, coordonatorii de program. Evaluarea se poate efectua la diferite niveluri ale programului.

Al treilea grup care poate influența activitatea de evaluare este personalul care execută programul și care reprezintă o sursă de date pentru evaluator.

În final, agențiile de evaluare, care pot fi persoane sau grupuri de persoane ce se reunesc într-un grup de evaluare.

Cine poate să evalueze?

Un număr mare de persoane implicate în dezvoltare comunitară, educație, asistență socială pot să folosească în mod regulat metoda de monitorizare în fiecare tip de programe. Aceste metode implică, într-un fel sau altul, participanții de la nivel comunitar. Chiar dacă ei furnizează informațiile necesare monitorizării și evaluării și joacă un mic rol sau chiar nu au rol în faza de analiză. În realitate ei adesea nu știu cu exactitate de ce informațiile sunt colectate, nici nu cunosc rezultatele analizei. Când văd raportul de evaluare, ei au dificultăți în a înțelege cuvintele de specialitate în evaluare și căile statistice prin care informațiile culese sunt prezentate.

Modalitățile prin care executanții programului și lucrătorii la nivel comunitar monitorizează și evaluează propria lor muncă includ: ținerea registrelor, participarea la întâlniri regulate, discuții în grup, ateliere de lucru pentru evaluarea progresului în activitate și scrierea unor rapoarte regulate (săptămânale, trimestriale, anuale). Câteva persoane implicate în program pot să aibă pregătire specială sau experiență în evaluare. Câteodată,

evaluatorii sau evaluații nu fac parte din personalul programului. Ei pot să lucreze singuri sau ca echipă și vin din interiorul sau din afara țării unde programul se îndeplinește.

Evaluator intern sau extern?

Evaluatorul extern este văzut ca o persoană capabilă să facă o imagine nouă asupra programului, pentru că nu este implicat personal și nu are nimic de câștigat sau de pierdut din evaluare. Evaluatorul nu poate fi influențat prea mult de personal sau finanțator, prieteni sau relații personale, de aceea poate fi mai obiectiv.

Evaluatorul intern este o persoană din interiorul programului sau care cunoaște foarte bine programul, cunoaște căile prin care programul funcționează, obiectivele, problemele, punctele forte și slabe.

Avantajele și dezavantajele evaluatorilor interni și externi sunt aduse în Tabelul 1.

Elementele unui program

Principalele elemente ale unui program sunt: *intrările, procesul, ieșirile și efectele*.

Intrări. Ele sunt considerate resurse implicate într-un program și cuprind:

- bani (donații, burse etc.);
- echipamente, clădiri, facilități;
- tipul persoanelor implicate (personal, voluntari, membrii ai Consiliului de administrație etc.).

Există și alte elemente care pot fi considerate intrări, dar care sunt mai greu de înregistrat și cuantificat (măsurat). Putem aminti: ideile și inovațiile din proiect, precum și energia consumată pentru inițierea lui.

Procesul reprezintă tot ceea ce urmează să se facă cu intrările, adică cum sunt organizate sursele umane și financiare pentru atingerea obiectivelor din program (pentru a rezulta ieșirile).

Procesul diferă de la un program la altul.

Tabelul 1

Avantajele și dezavantajele evaluatorilor interni și externi

Externi	Interni
1. Pot să dea o imagine nouă asupra programului.	Cunosc programul foarte bine.
2. Nu sunt implicați personal și de aceea e ușor să fie obiectivi.	Găsesc că este greu să fie obiectivi.
3. Nu fac parte din structura de putere.	Sunt parte a structurii de putere și autoritate.
4. Nu câștigă nimic din program, dar pot să câștige prestigiu din evaluare.	Pot fi motivați cu speranța unor câștiguri personale.
5. Sunt pregătiți în metode de evaluare. Pot avea experiență în alte evaluări. Privesc programul ca niște experți.	Pot să nu fie pregătiți special în evaluare. Nu au mai multă (sau doar puțin mai mare) pregătire decât alții din program.
6. Veniți din afară, pot să nu înțeleagă programul sau pe cei implicați în el.	Sunt familiarizați cu programele și pot să interpreteze comportamentele și atitudinile personale.
7. Pot conferi anxietate participanților din program.	Sunt cunoscuți în program și nu creează anxietate. Recomandarea finală poate să sune mai puțin amenințătoare.

Ieșirile pot să reprezinte:

- servicii (un serviciu de informare și documentare, un centru de primire, un centru de plasament);
- produse (materiale educaționale și de informare raportate);
- activități (spectacole, seminarii, cursuri de pregătire).

Toate ieșirile sunt de fapt concretizări ale eforturilor depuse de organizații pentru a atinge obiectivele și a satisface nevoile clienților.

Efectele (impactul) sunt rezultatele produse de către ieșiri. Ele sunt evaluate atât pe termen scurt, cât și pe termen mediu sau lung. În mod normal, efectele ar trebui să fie foarte apropiate de obiectivele programului sau chiar identice.

Utilizarea elementelor prezentate mai sus ridică o serie de probleme:

1. Anumite intrări sunt mai puțin vizibile decât altele. De exemplu, fondurile primite de la finanțatori sau autoritățile locale sunt intrări clare care pot fi ușor evidențiate (10 milioane pentru un centru de consiliere). Dar pentru ca acești bani să ducă la rezultate, este nevoie de idei și calități de organizare și coordonare. Este vorba despre angajați, planificarea resurselor, utilizarea lor. Alte intrări, cum ar fi munca voluntară, pot fi mai greu puse în evidență sau măsurate.

2. Apar perspective diferite ale organizațiilor finanțatoare în ceea ce privește intrările și ieșirile. În unele cazuri se arată interes mai mare pentru intrări prin verificarea cererilor de finanțare cu atenție și urmărindu-se reducerea costurilor, iar o dată ce banii au fost donați, nu există o preocupare pentru a vedea ce rezultate s-au obținut. În alte cazuri, accentul se pune pe rezultate (numărul de beneficiari).

În nici una din cele două situații nu se are în vedere calitatea serviciilor sau efectele pe termen lung. De exemplu, un centru de pregătire se hotărăște să investească într-un curs de scriere a cererilor de finanțare pentru persoane care fac parte din diferite organizații. Rezultatele (ieșirile) sunt destul de ușor de evidențiat; s-au înscris 20 de angajați ai ONG-urilor, iar la sfârșitul cursului 15 dintre ei au primit un certificat care confirmă faptul că au fost pregătiți timp de 20 de ore în elaborarea și scrierea cererilor de finanțare. Efectele sunt greu de măsurat cu precizie. Un efect pozitiv ar fi acela că 5 participanți au elaborat proiecte iar dintre acestea două au fost finanțate. Un alt efect pozitiv posibil se referă la îmbunătățirea capacității de comunicare și la creșterea încrederii în propria persoană a participanților la curs. Acest din urmă efect este totuși mai greu de prevăzut, monitorizat și înregistrat.

Bibliografie

1. Connor Anne. *Monitoring ourselves*. -London: C.E. Ser., 1993.
2. *Designing project Monitoring and Evaluation*. -World Bank, 1993.
3. Fenerstein Marie-Therese. *Partners in evaluation*. -The Macmillan Press Ltd., 1994.
4. Guttentag M., Struening U. *Handbook of Evaluation Research*. -Sage Publications, 1995.
5. Kellogg A. *Foundation Publication. Evaluation Handbook*, 1996.
6. Martin Lawrence L., Kettner P.M. *Measuring the Performance of Human Service Programs*. -Sage Publications, 1997.
7. Shadish W.R., Jr, Cook T.D., Leviton Laura C. *Foundations of Program Evaluation Theories of Practice*. -Sage Publications, 1992.
8. Tripodi T., Fellin Ph., Epstein I. *Social Program Evaluation* -The University of Michigan.
9. Van Der Eyken Willem. *Managing evaluation*. -London: Charities Evaluation Services, 1993.

Maria Bulgaru
coordonator

**Asistența socială și justiția juvenilă:
modalități de integrare și cooperare**

Culegere de articole
elaborate în baza comunicărilor la Conferința științifică
din 22 aprilie 2005

Semnat pentru tipar 21.06.2005
Formatul 60x84¹/₁₆. Ofset.
Coli de tipar 12,75. Coli editoriale 12,0.
Comanda ____ (____). Tirajul 200.

**Lucrările editate cu sprijinul
UNICEF se distribuie gratis.**

Tiparul: CEP USM
MD-2009 Chișinău, str. A.Mateevici, 60.